

81.633.1

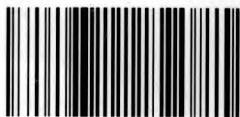
531

M. SAPARNIYAZOVA, N. AHMEDOVA

**“HOZIRGI O‘ZBEK
ADABIY TILI”**

(sintaksis)dan amaliy

va laboratoriya mashg‘ulotlari



FF0000004452

Toshkent - 2010

81.633.1

531

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI
NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI

M. SAPARNIYZOVA, N.AHMEDOVA

**“HOZIRGI O‘ZBEK ADABIY TILI”
(SINTAKSIS)DAN AMALIY VA
LABORATORIYA
MASHG‘ULOTLARI**

Ўзбекистон ва адабиёт
кутубхонаси

Nizomiy nomidagi
AXBOROT-RESURS
MARKAZI

~~922276~~

Toshkent-2010

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
Toshkent-2010
TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI
AXBOROT-RESURS MARKAZI

81.2Ў36

S31

Saparniyazova, M.

“Hozirgi o‘zbek adabiy tili” (sintaksis)dan amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari : o‘quv qo‘l. / M. Saparniyazova, N. Ahmedova ; mas‘ul muharrir N. M. Mahmudov ; O‘zR oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti. – Toshkent : Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010. 112 b.

I. Ahmedova, N.

ББК 81.2Ў36-2

ANNOTATSIYA

Mazkur o‘quv qo‘llanma “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” kursining tarkibiy qismi bo‘lgan sintaksis bo‘limi bo‘yicha amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari uchun yangi ta‘lim texnologiyalari asosida tayyorlangan.

Mas‘ul muharrir: N.M.Mahmudov, filologiya fanlari doktori, professor

Taqrizchilar: H.A.Jamolxonov, Nizomiy nomidagi TDPU professori, filologiya fanlari nomzodi
N.Mahkamov, O‘zFA Til va adabiyot instituti terminologiya bo‘limi mudiri, filologiya fanlari nomzodi

Mazkur o‘quv qo‘llanma Nizomiy nomidagi TDPU Ilmiy kengashining 2010-yil 28-oktabr 3.15-sonli qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

Shartli belgilar:

- 📖 – savollarga javob bering
- 📝 – test
- 🔍 – mashq, tahlil
- ✍️ – uyga vazifa

N1392-4712/2010

ISBN 978-9943-06-320-4

© Alisher Navoiy nomidagi
O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti

1-amaliy mashg'ulot
Mavzu: Sintaktik munosabatlar. Predikativ va nopredikativ munosabatlar

Mashg'ulot vaqti - 2 soat	Talabalar soni: 20-25 tagacha
Mashg'ulot shakli	Amaliy
Mavzu	Sintaktik munosabatlar. Predikativ va nopredikativ munosabatlar
Amaliy mashg'ulot rejası:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sintaktik munosabatlar. 2. Sintaktik munosabatning turlari. 3. Sintaktik munosabat va sintaktik aloqa. 4. Nopredikativ munosabat: atributiv, relyativ, obyektli.
<p><i>O'quv mashg'uloti maqsadi:</i> Sintaktik munosabatlar haqida umumiy ma'lumot, uni sintaktik aloqadan farqlash, uning turlari: atributiv, relyativ, obyektli munosabatlarni bir-biridan farqlash, gapdagi sintaktik munosabat turlarini tahlil qilish</p>	
<p><i>Pedagogik natijalar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Sintaktik munosabat va sintaktik aloqaning o'zaro farqi, ularning turlari, nopredikativ munosabat va uning turlari, so'z birikmasining hosil bo'lishi kabi masalalar haqida ma'lumot berish. • Talabalarda sintaktik munosabat va sintaktik aloqaning o'zaro farqi, ularning turlari, nopredikativ munosabat va uning turlari, so'z birikmasining hosil bo'lishi kabi masalalar bo'yicha tegishli bilim va ko'nikmalarni shakllantirish. 	<p><i>O'quv faoliyati natijalari:</i></p> <p>Talabalar: sintaktik munosabat va sintaktik aloqaning o'zaro farqi, ularning turlari, nopredikativ munosabat va uning turlari, so'z birikmasining hosil bo'lishi kabi masalalar bo'yicha olgan bilimlarini takrorlab mustahkamlaydilar.</p>
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Anjuman, jamoada ishlash, elektron matnning mantiqiy nuqtalarini ajratib ko'rsatish.
<i>Ta'lim berish metodlari</i>	Og'zaki, hikoya, suhbat, ko'rgazmalilik, namoyish qilish.
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat, savol-javob.

👉 **1-topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Sintaksis bo'limining tilshunoslikning boshqa bo'limlari bilan aloqasi haqida gapiring.
2. Asosiy sintaktik birliklar haqida ma'lumot bering.
3. Sintaktik birliklarning til va nutqda farqlanishini izohlang.
4. Sintaktik aloqa vositalariga nimalar kiradi?
5. Sintaktik munosabat va sintaktik aloqa deganda nimani tushunasiz?
6. Predikativ munosabat nima?
7. Nopredikativ munosabatni izohlang.
8. Atributiv munosabat qanday hosil bo'ladi?
9. Obyektli munosabatni misollar bilan izohlang.
10. Relyativ munosabat nima?

👉 **2-topshiriq.** Berilgan matndan predikativ munosabatlari birliklarni ajrating.

Ertasi kuni peshinda Andijon arkining qarshisidagi jazo maydonida nog'oralari chalindi. To'plangan xaloyiqning ko'zi oldida Darveshgov yomon ovoza tarqatishda ayblanib, boshi kesildi.

Yoqubbek Ahmad Tanbalni yapasqi navkari bilan birga o'sha kuni kechasi Axsiga yashiriqcha jo'natib yuborgan edi. Ikki oradagi sir sirligicha qoldi.

Dushman Marg'ilonni olib, Andijonga tahdid solmoqda edi. Xo'ja Abdulla boshliq elchilar ...sulh tuzishni taklif qildilar.

Sulton Ahmad beklarning ra'yini qaytarolmaydigan zaif tojidorlardan edi. Xo'ja Abdulla boshliq elchilar undan rad javobi olib qaytdilar.

Endi avvalgidan battar qirg'in bo'lishini sezgan bek va navkarlar Andijon qo'rg'oniga bekina boshladilar. (P.Qodirov).

👉 **3-topshiriq.** Mashqni sxematik tahlil qiling. Sintaktik munosabatlarni aniqlang. Sintaktik aloqa vositalarini ko'rsating.

1. Paxtakorlarimiz bu yil ham o'z majburiyatlarini muvaffaqiyatli ado etdilar.
2. Yam-yashil adirlardagi giyohlardan taralgan xushbo'y hidlar dimoqqa uriladi. (S.A.)
3. Alisher bog'dagi yolg'izoyoq yo'ldan ovoz kelayotgan tarafdagi qarang yurdi. (L.B.)
4. Gulomjon qishloqda bo'lgan voqealarni ularga oqizmay-tomizmay so'zlab berdi. (M.I.)
5. Kumush onasining yuragidagi o'tni hozir sinamasdan ham his etdi. (A.Q.)
6. Jasorat iste'dod singari maqsad sari boradigan yo'lni osonlashtiradi. (L.Leonov)
7. Gulnor ikki haftadan buyon dadasi va onasi bilan birga bog'da ishlaydi. (O.)
8. Ariq yoqalaridan yashil ko'zli boychechak jimgina mo'ralaydi. (O.)
9. Mayin va yoqimli kuy ko'zga ko'rinmas afsonaviy qush singari keng

zalda parvoz qiladi. (S.A.) 10. Turmushimizda hamma narsa bir-biri bilan chambarchas bog'liq.

☞ **4-topshiriq.** Mavzuga oid testlarning javobini toping.

1. Qaysi qatordagi gapda atributiv birikma mavjud?
 - A. Kiborlarga xos bir xonadonga kelib qolganimni tez payqadim.
 - B. Sihat tilasang ko'p yema.
 - C. Men kechqurunlari buvimga gazeta o'qib beraman.
 - D. Majlisda direktorimiz intizom haqida kuyinib gapirdi.
2. Qaysi qatordagi gapda atributiv va relyativ munosabatlar mavjud?
 - A. O'ktam qizg'in va baland ruh bilan terimga kirishdi.
 - B. Yo'lchi kechgacha dam u ekinda, dam bu ekinda ishlaydi.
 - C. Tik ko'tarilgan quyosh o'zining hayotbaxsh nurlarini sochmoqda.
 - D. Ergash bolalar haqida bir qancha savollar berdi.
3. Qaysi qatorda sintaktik munosabatni ifodalash yo'llari to'liq ko'rsatilgan?
 - A. Turlovchilar, tuslovchilar, yordamchi so'zlar
 - B. So'z formalari, yordamchi so'zlar, tartib va ohang
 - C. Kelishik qo'shimchalari, yordamchi so'zlar, tartib va ohang
 - D. Tartib, ohang, yordamchi so'zlar, bog'lama
4. Qaysi gapda teng bog'lanish ishtirok etgan?
 - A. Men bilan opam suhbatlashdi.
 - B. Siz bilan men boraman
 - C. Ba'zan qor, ba'zan yomg'ir yog'adi.
 - D. Ko'zing osmonga tushganda, loyillab oftob kuygay.
5. Maktab direktori kotiba olib kirgan hujjatlarga qo'l qo'ydi. Rahimjon ma'yus holda so'ri suyanchig'iga qo'l qo'ydi. Ushbu gaplardagi «qo'l qo'ymoq» birligi haqidagi qaysi hukm to'g'ri?
 - A. Har ikkala gapda qo'shma so'z
 - B. Birinchi gapda qo'shma so'z, ikkinchi gapda so'z birikmasi.
 - C. Har ikkala gapda so'z birikmasi
 - D. Birinchi gapda qo'shma so'z, ikkinchi gapda ibora
6. Quyidagi birliklardan qaysilari ham erkin, ham turg'un birikma (ibora) sanaladi?
 - A. Boshini ko'tarmoq, ko'ngliga keltirmoq, to'nini teskari kiymoq

- B. Ko'zini yog' bosgan, ko'nglidan o'tkazmoq, qo'lini siltamoq, tosh otmoq
 C. Boshiga yetmoq, yaxshi ko'rmoq, qulog'iga quymoq, o'z yog'iga qovurilmoq
 D. Bo'yniga qo'ymoq, kapalagi uchmoq, jonidan o'tmoq, ko'zini tikmoq
7. Qaysi qatorda berilgan so'z birikmalarini gapga aylantirish mumkin?
 A. Qattiq sovuq, shirin qovun, chiroyli gul
 B. Qiziqarli mashg'ulot, oydin kecha, maqola o'qimoq
 C. Berilgan topshiriq, o'qishli asar, g'azal yodlamoq
 D. Samarali ishlamoq, ko'chat o'tqazish, barqaror tinchlik
8. Sifatlovchi o'z sifatlanmishiga qanday yo'l bilan birikadi?
 A. Moslashuv yo'li bilan
 B. Bitishuv yo'li bilan
 C. Boshqaruv yo'li bilan
 D. Moslashuv yoki bitishuv yo'li bilan
9. Sintagmatik munosabat nima?
 A. Muayyan sintaktik birlikning boshqa sintaktik birlik bilan ketma-ket munosabati
 B. Sintaktik birliklarning shakliy munosabati
 C. Sintaktik birliklarning mazmuniy munosabati
 D. Sintaktik birliklarning ma'non va zamonga bog'liq bo'lmagan o'zaro assotsiativ munosabati
10. Paradigmatik munosabat nima?
 A. Sintaktik birliklarning ma'non va zamonga bog'liq bo'lmagan o'zaro assotsiativ munosabati
 B. Muayyan sintaktik birlikning boshqa sintaktik birlik bilan ketma-ket munosabati
 C. Sintaktik birliklarning shakliy munosabati
 D. Sintaktik birliklarning mazmuniy munosabati
11. Shakliy sintagmatik munosabat to'g'ri berilgan qatorni toping
 A. Tenglanish va tobelanish
 B. Moslashuv, boshqaruv, bitishuv
 C. Predikativ va nopredikativ
 D. Atributiv, relyativ, obyektli
12. Mazmuniy sintagmatik munosabat to'g'ri berilgan qatorni toping
 A. Atributiv, relyativ, obyektli
 B. Tenglanish va tobelanish

- C. Moslashuv, boshqaruv, bitishuv
- D. Predikativ va nopredikativ

13. Nopredikativ munosabat turlari to'g'ri berilgan qatorni toping

- A. Atributiv, relyativ, obyektli
- B. Moslashuv, boshqaruv, bitishuv
- C. Predikativ va nopredikativ
- D. Barchasi to'g'ri

14. Predikativlik shakllari to'g'ri berilgan qatorni toping


- A. Barchasi to'g'ri
- B. Mayl, zamon, shaxs-son
- C. Nol shakl
- D. Tasdiq-inkor

15. Predikativlik nol shakl bo'lgan qatorni toping.

- A. Bugun havo issiq.
- B. Terlar tuproq uzra quyilar duv-duv.
- C. Yo'lchi Unsinni eshik oldida to'xtatdi.
- D. Yerdan oltin yaproqlar kabi yotar oy nuri.

16. Sport bilan shug'ullanish sog'lom bo'lishning garovidir. Ushbu gapdagi sintaktik munosabat turlarini aniqlang.

- A. Predikativ, atributiv, obyektli.
- B. Predikativ, relyativ, obyektli
- C. Predikativ, atributiv, relyativ
- D. Nopredikativ, atributiv, relyativ.

 Uyga vazifa. Badiiy asardan 4ta gapni sxematik tahlil qiling. Sintaktik munosabatlarni ko'rsating.

2 – amaliy mashgʻulot.

Mavzu: Tobe aloqa turlari. Moslashuv, boshqaruv, bitishuv

Mashgʻulot vaqti - 2 soat	Talabalar soni: 20-25 tagacha
Mashgʻulot shakli	Amaliy mashgʻulot
Mavzu	Tobe aloqa turlari. Moslashuv, boshqaruv, bitishuv
Amaliy mashgʻulot rejasi:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sintaktik aloqa va uning turlari 2. Tenglanish: ochiq va yopiq tenglanish. 3. Tobelanish va uning turlari 4. Moslashuv 5. Boshqaruv 6. Bitishuv
<p>Oʻquv mashgʻuloti maqsadi: Sintaktik aloqa haqida umumiy maʼlumot, sintaktik munosabatdan farqlash, uning turlari: tenglanish va tobelanish, tobe aloqa turlari: moslashuv, boshqaruv, bitishuvni bir-biridan farqlash, gapdagi tobe aloqa turlarini tahlil qilish</p>	
<p style="text-align: center;"><i>Pedagogik natijalar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Sintaktik aloqa va sintaktik munosabatning oʻzaro farqi, ularning turlari, tobelanish va uning turlari, moslashuv, boshqaruv, bitishuvli soʻz birikmasining hosil boʻlishi kabi masalalar haqida maʼlumot berish. • Talabalarda sintaktik aloqa va sintaktik munosabatning oʻzaro farqi, ularning turlari, tobelanish va uning turlari, moslashuv, boshqaruv, bitishuvli soʻz birikmasining hosil boʻlishi kabi masalalar boʻyicha tegishli bilim va koʻnikmalarini shakllantirish. 	<p style="text-align: center;"><i>Oʻquv faoliyati natijalari:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Talabalar sintaktik aloqa va sintaktik munosabatning oʻzaro farqi, ularning turlari, tobelanish va uning turlari, moslashuv, boshqaruv, bitishuvli soʻz birikmasining hosil boʻlishi kabi masalalar boʻyicha olgan bilimlarini takrorlab mustahkamlaydilar.
<i>Taʼlim berish usullari</i>	Anjuman, jamoada ishlash, elektron matnning mantiqiy nuqtalarini ajratib koʻrsatish.
<i>Taʼlim berish metodlari</i>	Ogʻzaki, hikoya, suhbat, koʻrgazmalilik, namoyish qilish.
<i>Taʼlim berish vositalari</i>	Oʻquv qoʻllanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Taʼlim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega boʻlgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Ogʻzaki nazorat, savol-javob.

👉 **1-topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Tenglanish va uning xususiyatlari, turlarini izohlang.
2. Ochiq tenglanish nima?
3. Yopiq tenglanish nima?
4. Tobe aloqa qanday birliklarni hosil qiladi?
5. Moslashuv aloqasi qanday sintaktik munosabatlar hosil qiladi?
6. Boshqaruv nima?
7. Bitishuv nima?
8. Tobelanishda hokim va tobe qismlar qanday farqlanadi?

👉 **2-topshiriq.** Mashqda berilgan gaplardagi teng va tobe aloqalarni va ularning turlarini aniqlang.

1. Til do'stlik va hamjihatlikni qaror toptirishning eng qulay vositasidir. (E.Rot.)
2. Tonggi salqin o'rnini asta iliq shabada tafti egallay boshladi. (J.Abd.)
3. Jimjit kechada ark darvozasining g'iyqillab ochilgani uzoqlarga eshitildi. (P.Q.)
4. Mavlono Fazliddin bahor kirganini, qal'a ichidagi bog'chalarda bodom va o'rik gullaganini esladi. (P.Q.)
5. Samarqanddan chiqayotganda vujudini zilday bosib yotgan g'am-g'ussalar endi asta-sekin tarqab ketayotganday tuyuldi. (P.Q.).
6. Navoiy turli shoirlarning turli-tuman asarlaridan o'n minglarcha baytni yod bilar edi. (O.)
7. Kipriklarim ikki saf bo'lib Bir-biridan yashaydi yiroq. (E.V.).
8. Dalaga yoyilgan otlarning kishnashlari, yigitlarning qo'shiqlari quloqlarda endi boshqacha yangraydi. (O.)
9. Dala bag'rini baxmal ko'rpa kabi qoplab olgan bo'z o'tlar kundan-kun bo'y cho'zadi, gullaydi.
10. Ahmad Tanbal Andijon etagida bo'lgan jangda shikast egandan keyin qo'rg'onga kirib bekindi. (P.Q.).

👉 **3-topshiriq.** Berilgan gaplardagi sintaktik birliklarni ajrating va sintaktik aloqa vositalarini ko'rsating.

1. Kitobxon bilan har qanday uchrashuv yozuvchining mas'uliyat hissini oshiradi. (As. M.).
2. Jonajon tabiat go'zalligini ko'ra bilish, unga hurmat va muhabbat hissi bolalikdan tarbiyalanishi kerak. (As. M.)
3. Tuproq ko'chalardan chopgan bolalik Yillar changi ichra asta yo'qoldi. (E.B.)
4. Muzaffarning lo'ppi yuzidagi achinish alomati xushnud tabassum bilan almashdi. (O.Yo.).
5. Ko'klamda Nafisadan durustgina dashnom eshitgandan buyon u hayot haqida boshqacharoq, chuqurroq o'ylaydigan bo'lib qoldi. (H.G.).
6. Uning g'amdan ado bo'lgan yuragiga quloq solgan kishi shunday nido eshitardi. (S.A.).
7. Yo'l-

yo'lakay u Nizomjon haqida, alam o'tida qolgan Dildor haqida o'ylab borardi. (C.A.)

☞ **4- topshiriq.** Mavzuga oid testlarning javobini toping.

1. Qaysi qatorda so'z birikmasi berilgan ?
 - A. Qilichdan o'tkir, juda muhim
 - B. Vatan farzandlari, bodom qovoq
 - C. Hammaga manzur, bilim yurti
 - D. Toshidan qattiq, vatan farzandlari
2. Qaysi gapda boshqaruv munosabatli birikma ishtirok etgan ?
 - A. Parovoz gudok berdi.
 - B. Osoyishta qish kunlari boshlandi.
 - C. Paykallar qor ostida dam olyapti.
 - D. Hamma sekin jilmayib qo'ydi.
3. Sifat+ot shaklidagi birikuvlarda quyidagi vositalardan qaysi biridan deyarli foydalanilmaydi? 1) kelishik qo'shimchalaridan; 2)ko'makchilardan; 3) ohangdan; 4) so'z tartibidan.
 - A. 1,2
 - B. 2,3
 - C. 3,4
 - D. 1,3
4. Qaysi birikmalarda tobe so'z sifat bilan ifodalangan?
 - A. Ishonchli do'st, oq kabutar, qizargan olma
 - B. Do'stona munosabat, g'oyat qiziqarli, o'zbekcha nutq
 - C. Hovlining o'rtasi, qushning qanoti, do'stning maktubi
 - D. Qiziqarli suhbat, beqiyos o'lka, katta qishloq
5. Husan esa tabiatan tirishqoq va dadil ekan. U qunt bilan ishlabdi, hayotni diqqat bilan o'rganibdi, oqilona harakat qilibdi. Ushbu matndagi aniqlovchili birikmalarni hosil qiluvchi tobe so'zlar qaysi qatorda to'g'ri berilgan?
 - A. tirishqoq, dadil
 - B. qunt bilan, diqqat bilan, oqilona
 - C. qunt bilan, diqqat bilan
 - D. to'g'ri javob berilmagan
6. Ko'makchili boshqaruv qatnashgan gapni toping.

- A. Bu tepalikka chiqish orqada qolgan yo‘lning azobidan ham ortiqroq bo‘ldi.
 B. Qizim, bunaqa yigitdan sovchi bir marta keladi.
 C. Ota yuz-qo‘llarini yuvgandan so‘ng sal nariga borib o‘tirdi.
 D. O‘quvchi bolalarga, yigit va qizlarga atab yozilgan qo‘shiqlar ko‘p.
7. Qaysi qatordagi boshqaruv aloqasida grammatik vosita shaklan ifodalanmagan?
 A. tog‘ balandligi
 B. kutubxonaga bormoq
 C. bug‘doy o‘rmoq
 D. tog‘ balandligi, bug‘doy o‘rmoq
8. Qaysi birikmalarda bosh so‘z ravish bilan ifodalangan?
 A. Asalday shirin, buyumlarning barchasi
 B. Tez borgan, suvda suzib
 C. Qorday oppoq, yugirishda birinchi
 D. Hammadan ko‘p, tovushdan tez
9. Yosh hunarmand o‘z kasbiga, uyiga, bola-chaqasiga, do‘koniga ega bo‘libdi, oilasi, farzandlari bilan tinch yashay boshlabdi. Ushbu gapda nechta boshqaruvli birikma bor?
 A) 2 ta B) 3 ta C) 4 ta D) 5 ta
10. Yosh hunarmand o‘z kasbiga, uyiga, bola-chaqasiga, do‘koniga ega bo‘libdi, oilasi, farzandlari bilan tinch yashay boshlabdi. Ushbu gapda nechta bitishuvli aniqlovchili birikma bor?
 A) 1 ta B) 2 ta C) 3 ta D) 4 ta
11. Bitishuv yo‘li bilan hosil bo‘lgan so‘z birikmasini aniqlang.
 A) bolalar haqida g‘amxo‘rlik B) maktab hovlisi
 C) qaytadan yozmoq D) gapirishga oson
12. So‘z birikmalarida ergash so‘z ravish yoki sifatlar bilan ifodalansa, ular bosh so‘zga asosan qanday yo‘l bilan birikadi?
 A. moslashuv yo‘li bilan B. bitishuv yo‘li bilan C. boshqaruv yo‘li bilan
 D. bitishuv yoki boshqaruv yo‘li bilan
13. Qaysi qatordagi gapda atributiv birikma mavjud?
 A. Kiborlarga xos bir xonadonga kelib qolganimni tez payqadim.
 B. Izzat tilasang ko‘p dema.


- C. Men kechqurunlari buvimga gazeta o'qib beraman.
D. Majlisida direktorimiz intizom haqida kuyinib gapirdi.

14. Ko'makchili boshqaruv qatnashgan gapni toping.

- A. Bu tepalikka chiqish orqada qolgan yo'ning azobidan ham ortiqroq bo'ldi.
B. Qizim, bunaqa yigitdan sovchi bir marta keladi.
C. Ota yuz-qo'llarini yuvgandan so'ng sal nariga borib o'tirdi.
D. O'quvchi bolalarga, yigit va qizlarga atab yozilgan qo'shiqlar ko'p

15. Bizning ajdodlarimiz hamisha mana shu zaminda tinch yashaganlar. Ushbu gapda nechta so'z birikmasi bor?

- A. 6 B) 3 C) 4 D. 5

 Uyg'a vazifa: Badiiy matndan 5ta gap ajratib, sintaktik aloqa va sintaktik munosabatlarni aniqlang.

3- Amaliy mashg'ulot

Mavzu: So'z birikmasi

Mashg'ulot vaqti - 2 soat	Talabalar soni: 20-25 tagacha
Mashg'ulot shakli	Amaliy mashg'ulot
Mavzu	So'z birikmasi
Amaliy mashg'ulot rejası:	<ol style="list-style-type: none"> 1. So'z birikmasida bosh va ergash so'z. 2. So'z birikmasining ifodalanishiga ko'ra turlari. 3. So'z birikmasining tuzilishiga ko'ra turlari. 4. So'z birikmasi va sintagma.
<p><i>O'quv mashg'uloti maqsadi:</i> So'z birikmasi va unda bosh hamda ergash so'z, bosh so'zning ifodalanishiga ko'ra so'z birikmasi turlari, tuzilishiga ko'ra turlari, so'z birikmasi va sintagmani <i>bir-biridan farqlash, gapdagi tobe aloqa turlarini tahlil qilish</i></p>	
<p style="text-align: center;"><i>Pedagogik natijalar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • So'z birikmasi va unda bosh hamda ergash so'z, bosh so'zning ifodalanishiga ko'ra so'z birikmasi turlari, tuzilishiga ko'ra turlari, so'z birikmasi va sintagmani bir-biridan farqlash, gapdagi tobe aloqa turlarini tahlil qilish kabi masalalar haqida ma'lumot berish. • Talabalarda so'z birikmasi va unda bosh hamda ergash so'z, bosh so'zning ifodalanishiga ko'ra so'z birikmasi turlari, tuzilishiga ko'ra turlari, so'z birikmasi va sintagmani bir-biridan farqlash, gapdagi tobe aloqa turlarini tahlil qilish kabi masalalar bo'yicha tegishli bilim va ko'nikmalarini shakllantirish. 	<p style="text-align: center;"><i>O'quv faoliyati natijalari:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Talabalar So'z birikmasi va unda bosh hamda ergash so'z, bosh so'zning ifodalanishiga ko'ra so'z birikmasi turlari, tuzilishiga ko'ra turlari, so'z birikmasi va sintagmani bir-biridan farqlash, gapdagi tobe aloqa turlarini tahlil qilish kabi masalalar bo'yicha olgan bilimlarini takrorlab mustahkamlaydilar.
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Anjuman, jamoada ishlash, elektron matnning mantiqiy nuqtalarini ajratib ko'rsatish.
<i>Ta'lim berish metodlari</i>	Og'zaki, hikoya, suhbat, ko'rgazmalilik, namoyish qilish.
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat, savol-javob.

👉 **1-topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Soʻz birikmasi nima?
2. Soʻz birikmasida ergash soʻz va bosh soʻz.
3. Soʻz birikmasining nominativ funksiyasi nima?
4. Soʻz birikmasining hokim soʻz ifodalanishiga koʻra turlari.
5. Oʻtli birikmalarda bosh soʻz.
6. Feʻlli birikmalarning xususiyatlari.
7. Sodda soʻz birikmalari.
8. Murakkab soʻz birikmalari.
9. Soʻz birikmasi va sintagmani farqlang.
10. Erkin va turgʻun birikmalar nima?

👉 **2- topshiriq.** Berilgan gaplarni soʻz birikmalariga ajrating va turlarini aniqlang.

1. Yigitning bu gaplari Zulayho uchun yangilik edi (Jurnaldan).
2. Madamin boʻyniga qoʻyilgan aybnomadan tamom hovuridan tushdi (P.T.).
3. Kambagʻallar kulbasidan boshlangan ochlik asta-sekin navkarlar, beklar qarorgohiga ham yetib keldi (P.Q.).
4. Andijon koʻchalari tahlikali bir sukutga choʻmgan edi (P.Q.).
5. Mening xalqim doʻstlik va birodarlikning qadrini biladi (H.O.).
6. Zarqishloqning katta-kichik koʻchalarida, serdaraxt bogʻlarida koʻklam namoyishi kezadi (S.A.).
7. Shu jajji qizaloq tabiatida Tabiatning buyuk kamolin koʻrdim (E.V.).
8. Odamlar bilan ularning aqliga monand gaplash (Saʻdiy).

👉 **3- topshiriq.** Berilgan gaplardan murakkab soʻz birikmalarini ajrating.

1. Baxtga intilish intilishlarning intilishidir (Feyerbax).
2. Uyatchanlik oʻz xatolarini tan olishdan boshqa barcha hollarda oʻrinlidir (Lessing).
3. Qalbdan chiqqan soʻz qalbga yoʻl oladi (Nizomiy).
4. Qomatiga ishongan qaddini bukib ketadi, Bilimiga ishongan tilagiga yetadi. (Maqol).
5. Soʻzlayotgan odamning gapini boʻlishdan ham ogʻir dagʻallik yoʻq (J.Lokk).
6. Oyogʻida tik turgan dehqon tiz choʻkkan oliftadan ming bora afzal. (Franklin).
7. Oʻz yurtidan yuz oʻgiranlar oʻz vijdonlaridan ham yuz oʻgiradilar. (G.).
8. Oʻz nomukammalligingingni anglashing kamolotga yetaklaydi.

☞ **4- topshiriq.** Mavzuga oid testlarning javobini toping.

1. Qaysi gapda boshqaruv va bitishuv aloqalari mavjud?
A. Terlar tuproq uzra quyilar duv-duv.

- B. Yo'ldi Unsinni eshik oldida to'xtatdi.
 C. Yerda oltin yaproqlar kabi yotar oy nuri.
 D. Tinch va totuv yashamoqdamiz.
2. Qaysi qatorda murakkab so'z birikmalari berilgan?
 A. Zumrad ko'zli uzuk, paxta gulli piyola.
 B. Uyga taklif qilmoq, mavzuni bayon qilmoq.
 C. Tasodifan eshitib qolmoq, jigarrang ko'ylak.
 D. Mavzu ustida ishlamoq, bozordan sotib olmoq.
3. So'z birikmasi berilgan qatorni toping
 A. Ukam uchun
 B. Men o'qidim
 C. Tor uy
 D. Imzo chekmoq
4. Bitishuvli so'z birikmasini toping.
 A. qiz husni
 B. ukam uchun olmoq
 C. birdan gapirmoq
 D. ukamdan olmoq
5. Bizning ajdodlarimiz hamisha mana shu zaminda tinch yashaganlar.
 Ushbu gapda nechta so'z birikmasi bor?
 A. 6 B. 3 C. 4 D. 5
6. Bizning ajdodlarimiz hamisha mana shu zaminda tinch yashaganlar.
 Ushbu gapda nechta bitishuvli so'z birikmasi bor?
 A. 2 B. 3 C. 4 D. 1
7. Kelishik qo'shimchalari yordamida birikkan so'z birikmasini toping.
 A. moviy osmon, Zuhro yulduzi
 B. tog' cho'qqisi, kitob o'qimoq
 C. yoqimli kuy, dala yumushlari
 D. a'lochi o'quvchilar, kitobsevarlar uyushmasi
8. So'z birikmasining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
 A. Ikki va undan ortiq so'zdan tuziladi.
 B. Ikki va undan ortiq mustaqil so'zlarning birikuvidan tuziladi.
 C. Ikki mustaqil so'zdan tuzilib, bitta tabiiy pauza bilan aytiladi.


D. Ma'lum grammatik qonun-qoida asosida birikadigan, ikki va undan ortiq mustaqil so'zning tobelanish asosida birikishidan tuziladigan sintaktik birlik.

9. Zargarov sahrodagi ishlarning miqyosini yaxshi tasvirlab berdi. Ushbu gapda nechta so'z birikmasi mavjud?

- A. 4ta B. 5ta C. 3ta D. 6ta

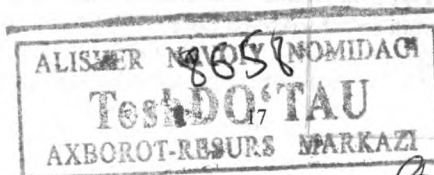
10. Birinchi bor bahorni tanigan, ilk bor varrak uchirgan, birinchi marta hayitlik olgan joying, birinchi o'qituvchi, birinchi muhabbatingni tanigan makon Vatandir! Ushbu gapda nechta to'ldiruvchili birikma mavjud?

- A. 5ta B. 3ta C. 4ta D. 6ta

 *Uyga vazifa: Badiiy asardan murakkab so'z birikmalari qatnashgan 4ta gap topib yozing va sxematik tahlil qiling.*

4-amaliy mashg'ulot
Mavzu: Otli va fe'lli birikmalar

Mashg'ulot vaqti - 2 soat	Talabalar soni: 20-25 tagacha
Mashg'ulot shakli	Amaliy mashg'ulot
Mavzu	Otli va fe'lli birikmalar
Amaliy mashg'ulot rejasi:	<ol style="list-style-type: none"> 1. So'z birikmasining ifodalanishiga ko'ra turlari. 2. Otli birikmalar va ularning ifodalanishi. 3. Fe'lli birikmalar va ularning ifodalanishi.
<p><i>O'quv mashg'uloti maqsadi:</i> So'z birikmasi, bosh so'zning ifodalanishiga ko'ra so'z birikmasining turlari, otli va fe'lli so'z birikmalari, ularni <i>bir-biridan farqlash, gapdagi tobe aloqa turlarini tahlil qilish</i></p>	
<p style="text-align: center;"><i>Pedagogik natijalar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • So'z birikmasi, bosh so'zning ifodalanishiga ko'ra so'z birikmasining turlari, otli va fe'lli so'z birikmalari, ularni <i>bir-biridan farqlash, gapdagi tobe aloqa turlarini aniqlash</i> kabi masalalar haqida ma'lumot berish. • Talabalarda so'z birikmasi, bosh so'zning ifodalanishiga ko'ra so'z birikmasining turlari, otli va fe'lli so'z birikmalari, ularni <i>bir-biridan farqlash, gapdagi tobe aloqa turlarini aniqlash</i> kabi masalalar bo'yicha tegishli bilim va ko'nikmalarini shakllantirish. 	<p style="text-align: center;"><i>O'quv faoliyati natijalari:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Talabalar: So'z birikmasi, bosh so'zning ifodalanishiga ko'ra so'z birikmasining turlari, otli va fe'lli so'z birikmalari, ularni <i>bir-biridan farqlash, gapdagi tobe aloqa turlarini aniqlash</i> kabi masalalar bo'yicha olgan bilimlarini takrorlab mustahkamlaydilar.
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Anjuman, jamoada ishlash, elektron matnning mantiqiy nuqtalarini ajratib ko'rsatish.
<i>Ta'lim berish metodlari</i>	Og'zaki, hikoya, suhbat, ko'rgazmalilik, namoyish qilish.
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat, savol-javob.



922276

📌 **1-topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Soʻz birikmasi nima?
2. Soʻz birikmasi va gapning farqi?
3. Soʻz birikmasining oʻzaro bogʻlanishiga koʻra turlari?
4. Hokim soʻzning ifodalanishiga koʻra soʻz birikmasining turlari qanday?
5. Otli soʻz birikmalari deb qanday birikmaga aytiladi?
6. Feʼlli soʻz birikmalari deb qanday birikmaga aytiladi?

✍️ **2-topshiriq.** Quyidagi soʻz birikmalarini otli va feʼlli birikmalarga ajratib yozing va izohlang.

Ishga shoshilmoq, oydan ham goʻzal, bahor ayyomi, yosh ijodkorlar, uyidan chiqib, yangi sheʼr, ukamdek ishchan, serzavq qoʻshiq, bayram fayzi, oʻrik hidi, guldasta qoʻyib, insoniy muhabbat, davo izlab, yigit kabi navqiron, qattiq aziyat, anketa savollari, yurakdan oʻqimoq, sevimli qoʻshiq, toshdek izsiz, hayoti achinarli, duo qilib, yaxshi oʻqish, bexato yozish, insoniy goʻzallik, kamalak misli egik, hayvon kabi beoʻxshov, qoʻl qoʻyish, tarixiy shaxs, adabiy uyushma

✍️ **3-topshiriq.** Gaplarni soʻz birikmalariga ajratib koʻchiring. Birikmalarning turlarini aniqlang.

Saxiylik kishilar oʻrtasidagi ishonch va muhabbatdan paydo boʻladi. Saxiy kishi oʻz iltifoti bilan birovga qarz yoki yordam bermaydi, balki unga boʻlgan ishonchining qanchalar quvvatga ega ekanligini oshkor etadi. Inson hammaning koʻnglini olishni, qoʻlidan kelgancha yaxshilik qilishni istaydi. Ertasiga yana allaqayoqda boʻgʻiqqina momoqaldiroq guldirab, beozorgina yomgʻir savalab oʻtdi, tuproq hidi anqidi. Quyosh endi boshini ufqqa qoʻygan. Qirlarning gʻir-gʻir shamoli, oʻpkalarga moyday tuyulgan moyday havosi hammamizning ruhimizni birdan koʻtarib yuboradi. Men togʻlar choʻqqisidagi oltin chizgilarni, yumshoq maysalarda otlarimizning tovushsiz dukurini, soylarning toshlarida tuyoqlar ostidan chaqnagan uchqunlarni sayr etib, goʻzallikka maftun, koʻnglim ravshan holda jim bormoqdaman.

📌 **4-topshiriq.** Mavzuga oid testlarning javobini toping.

1. Katta sement koʻprik ustidan mashinalar tinimsiz oʻtib turibdi. Berilgan gapda nechta soʻz birikmasi bor?

A. 4 ta

B. 5ta

C. 3 ta

D. 6 ta

2. *Derazaning ochiq tabaqasidan kirayotgan shamol darpardani xomushgina silkitardi.* Berilgan gapda nechta fe'li birikma mavjud va ularning birikish usullarini aniqlang.

- A. 2 ta: boshqaruv, bitishuv
- B. 3 ta: boshqaruv, boshqaruv, bitishuv
- C. 4 ta: boshqaruv, boshqaruv, moslashuv, bitishuv
- D. 2 ta: boshqaruv, moslashuv

3. Qaysi qatorda so'z birikmasi berilgan?

- A. qochib qoldi
- B. sevintirib qo'ydi
- C. kirib keldi
- D. yugurib keldi

4. *Shaharda ko'p qavatli baland binolar qurish avj olgan.* Gapdagi to'ldiruvchili va holi birikmalar soni qaysi bandda to'g'ri ko'rsatilgan?

- A. 1 ta to'ldiruvchili, 2 ta holli birikma
- B. 2 ta to'ldiruvchili, 1 ta holli birikma
- C. 1 ta to'ldiruvchili, 1 ta holli birikma
- D. 2 ta to'ldiruvchili, 2 ta holli birikma

5. Holli so'z birikmalarida so'zlarning birikish usullarini ko'rsating.

- A. faqat bitishuv
- B. boshqaruv, moslashuv, bitishuv
- C. bitishuv, boshqaruv
- D. faqat boshqaruv

6. So'z birikmasida hokim so'z vazifasida qaysi turkumga oid so'zlar kelishi mumkin?

- A. Ot, sifat, son, fe'l
- B. Ot, sifat, son, ravish, olmosh
- C. Ot, olmosh, sifat, son, fe'l, taqlid so'zlar
- D. Turli turkum so'zlari hokim so'z vazifasida kelishi mumkin.

7. Qaysi qatorda otli birikmalar otlashgan so'zlar bilan ifodalangan?

- A. daftarga yozmoq, kitobni o'qimoq
- B. beqiyos o'lka, shahrimiz ko'chalari
- C. hammasidan katta, bolalarning hammasi
- D. chumchuqlarning chug'ur-chug'uri, bolalarning beshtasi

8. Qaysi qatordagi gapda moslashuvli so'z birikmasi mavjud?

- A. Bulbul chamanni sevar, odam – Vatanni.
- B. Ona yurtning omon bo'lsa, rangi-ro'ying somon bo'lmas.

C. Umidsizlik uyin buzsang, umidingga yetarsan.

D. Bo‘zchi belbog‘ga yolchimas.

9. Qaysi grammatik vositalar so‘z birikmasidagi so‘zlarni o‘zaro biriktirishga xizmat qiladi?

1) bog‘lovchilar; 2) ko‘makchilar; 3) kelishik qo‘shimchalari; 4)shaxs-son qo‘shimchalari; 5) egalik qo‘shimchalari; 6) bog‘lovchi vazifasidagi yuklamamlar.

A. 1, 3, 4, 6 B. 1, 2, 3, 6 C. 2, 3, 5 D. 2, 3, 4, 5, 6

10. Qaysi qatorda bitishuv aloqasi berilgan?

A. Yigit husni, kitob o‘qimoq

B. Ona allasi, qiziqarli suhbat

C. Tezda kelmoq, birga bormoq

D. Hayotga chaqiriq, bo‘rda yozmoq

11. Qaysi kelishik qo‘shimchalari boshqaruv aloqasini yuzaga chiqaradi?

A. Bosh, qaratqich va jo‘nalish kelishigi

B. Tushum, jo‘nalish, o‘rin-payt va chiqish kelishigi

C. Boshqaruv aloqasida hech qanday grammatik vositalar qo‘llanmaydi.

D. Qaratqich, jo‘nalish va chiqish kelishigi

12. Berilgan qaysi gaplarda turg‘un birikma mavjud?

1. *Shahzoda bir kambag‘al kosibning qizini yaxshi ko‘rardi.*

2. *Burgut bir, ikki kilometr masofani ham yaxshi ko‘radi.*

3. *U sharfini bo‘yniga ilib, ko‘chaga otildi.*

4. *Barcha aybni bo‘niga ilib, sud zalidan to‘g‘ri qamoqxonaga ravona bo‘ldi.*

A. 1, 2, 3, 4

B. 1, 4

C. 2, 3, 4

D. 2, 4

13. Qaysi qatorda holli birikmalar sanalgan?

A. mashinada kelmoq, tunda gaplashmoq

B. onasi uchun olmoq, futbol haqida gaplashmoq

C. ko‘rgani kelmoq, hayajon bilan tinglamoq

D. kamtarga kamol, elga xizmat

14. Qaysi qatorda so‘z birikmasi ikki qismdan iborat?

A. qorachadan kelgan yigit

B. ko‘p qavatli bino

C. ko‘m-ko‘k o‘tloq D. berilganlarning barchasi.

15. Qaysi gapda *ot + sifat* tarzidagi boshqaruvli birikma mavjud?

A. Berilgan barcha gaplarda.

B. Alifdek tik qomati asir qildi.

C. Inson tarixni yaratuvchi eng oliy xilqatdir.

D. Mehmon otangdan ulug'ligini unutma.


16. So'z birikmasida hokim bo'lak belgi bildiruvchi so'zlar bilan ifodalanib, qiyoslashga asos vazifasini bajarsa, qiyoslanuvchi qaysi kelishik shakli orqali ifodalanadi?

A. qaratqich kelishigi

B. chiqish kelishigi

C. tushum va jo'nalish kelishigi

D. qaratqich, tushum, jo'nalish, o'rin-payt, chiqish kelishigi

 *Uyga vazifa.* Badiiy asardan 5 ta gap olib, gapni so'z birikmalariga ajrating.

So'z birikmasi tahlili tartibi

1. Gapni so'z birikmasi va sintagmalarga ajratish, ya'ni so'z birikmasining sintagma va gap (predikativ asos) dan farqini izohlash.

2. Hokim va tobe so'zlar, ularning ifodalanishi va morfologik ko'rinishi, so'rog'i, tartibi.

3. So'z birikmasi qismlarining o'zaro sintaktik aloqasi (tenglanish va tobelanish), komponentlar orasidagi aloqaning xarakteri (ochiq va yopiq bog'lanish)

4. Tobelikning yo'nalishiga ko'ra sintaktik aloqa turlari: koordinativ yoki subordinativ aloqa

5. Hokim so'zning qaysi so'z turkumiga mansubligiga ko'ra birikma tiplari: otli birikma, fe'lli birikma, ravishli birikma.

6. So'z birikmasi qismlari orasidagi sintaktik munosabatlarning xarakteri: nopredikativ munosabat:

a) atributiv (aniqlovchili) birikma: qaratqich aniqlovchili birikma (belgili va belgisiz), sifatlovchi aniqlovchili birikma. Sifatlovchi aniqlovchining material ko'rinishi, tobe so'zga ko'ra:

- otli birikma;

- sifatli birikma;

- olmoshli birikma;

- sonli birikma;

- sifatdoshli birikma;

b) obyektli (to'ldiruvchili) birikma, material ko'rinishi: vositali to'ldiruvchi va vositasiz to'ldiruvchili birikma, kelishikli, ko'makchili va ko'makchisiz birikma, funksional yoki nofunksional ekanligi.

v) relyativ (holli) birikma. Holning qaysi turi ekanligi, kelishikli, ko'makchili va ko'makchisiz birikma, funksional yoki nofunksional ekanligi.

7. So'z birikmasi komponentlarini bog'lovchi vositalar (formal-grammatik vositalar, leksik-grammatik vositalar, pozitsion vosita – so'z tartibi, intonatsiya-ohang).

8. So'z birikmalari orasidagi tobelanish turi:

a) moslashuv (so'z birikmasining moslashuvi, ega va kesimning moslashuvi, ega va kesimning ba'zan sonda moslashmasligi) morfologik tartibi;

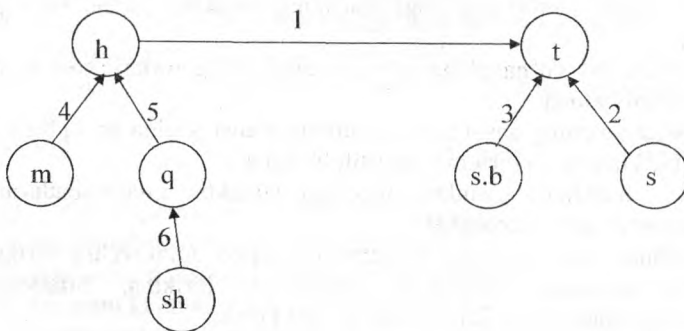
b) boshqaruv: boshqaruvchi va boshqariluvchi so'zlar. Hokim so'zning qaysi so'z turkumi bilan ifodalanishi: fe'l boshqaruvi, ot boshqaruvi, sifat boshqaruvi, ravish boshqaruvi, son boshqaruvi, tobe so'zning grammatik shakliga ko'ra (kelishikli va ko'makchili boshqaruv);

v) bitishuv. Hokim va tobe so'zning ifoda materiali ot+ot, olmosh+ot, sifat+ot, sifatdosh+ot. Tobe so'zning grammatik shakliga ega bo'lmasligi, sintaktik bog'lanishning ifodalanishi, (mazmun, tartib, intonatsiya)

8. So'z birikmasining tuzilishi (sodda yoki murakkab)

9. So'z birikmasining ma'nosi.

Tahlil qilinayotgan gap oldin sxematik tahlil qilinadi: *Shirin qovunlarning mayin hidlari sabo bilan tarqalur sekin.*



Bu gapda 6 ta bog'lanish bo'lib, shulardan bittasi ega+kesim munosabatida, qolgan 5 tasi so'z birikmasi hisoblanadi:

1. Hidlari tarqalur – predikativ munosabat: ega+kesim, subordinativ aloqa, ega va kesim moslashuvi, to'liq bo'lmagan moslashuv: shaxsi mos – 3-shaxs, soni mos emas: ega – ko'plikda, kesim – birlikda.

2. Sekin tarqalur – qanday? tarqalur, sekin – tobe so'z, tarqalur – hokim so'z, nopredikativ munosabat: relyativ munosabat: hol+hollanmish, ravish holli birikma, subordinativ aloqa, tobelanish, bitishuv, ravish+fe'l, vositasi – pozitsion vosita, fe'lli birikma, sodda birikma.

3. Sabo bilan tarqalur – qanday? tarqalur, sabo bilan – tobe so'z, tarqalur – hokim so'z, nopredikativ munosabat: relyativ munosabat: hol+hollanmish, ravish holli birikma, subordinativ aloqa, tobelanish, boshqaruv, ot+fe'l, vositasi – leksik-grammatik vosita: ko'makchi, fe'lli birikma, sodda birikma.

4. Mayin hidlari – qanday? hidlar, mayin – tobe so'z, hidlar – hokim so'z, nopredikativ munosabat: atributiv munosabat: aniqlovchi+aniqlanmish – sifatlovchi+sifatlanmish, aniqlovchili birikma, subordinativ aloqa, tobelanish, bitishuv, sifat+ot, vositasi – pozitsion vosita, otli birikma, sodda birikma.

5. Qovunlarning hidlari – nimalarning? hidlari, qovunlarning – tobe so'z, hidlari – hokim so'z, nopredikativ munosabat: atributiv munosabat: aniqlovchi+aniqlanmish – qaratqich+qaralmish, aniqlovchili birikma, koordinativ aloqa, tobelanish, moslashuv: to'liq moslashuv, ot+ot, vositasi – formal-grammatik vosita: kelishik va egalik, otli birikma, sodda birikma.

6. Shirin qovunlar – qanday? qovunlar, shirin – tobe so'z, qovunlar – hokim so'z, nopredikativ munosabat: atributiv munosabat: aniqlovchi+aniqlanmish – sifatlovchi+sifatlanmish, aniqlovchili birikma, subordinativ aloqa, tobelanish, bitishuv, sifat+ot, vositasi – pozitsion vosita, otli birikma, sodda birikma.

5-amaliy mashg'ulot
Mavzu: Gap va uning belgilari. Gaplarning tasnifi

<i>Mashg'ulot vaqti - 2 soat</i>	Talabalar soni: 20-25 tagacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	Amaliy mashg'ulot
<i>Mavzu</i>	Gap va uning belgilari. Gaplarning tasnifi
<i>Amaliy mashg'ulot rejasini:</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gap va uning belgilari 2. Gapning boshqa sintaktik birliklardan farqi 3. Gapning shakliy va mazmuniy tuzilishi 4. Gaplarning tasnifi
<i>O'quv mashg'uloti maqsadi:</i> Gap va uning belgilari, gapning boshqa sintaktik birliklardan farqi, gapning shakliy va mazmuniy tuzilishi, gaplarning tasnifi asosida gaplarni tahlil qilish	
<p style="text-align: center;"><i>Pedagogik natijalar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Gap va uning belgilari, gapning boshqa sintaktik birliklardan farqi, gapning shakliy va mazmuniy tuzilishi, gaplarning tasnifi asosida gaplarni tahlil qilish tartibi kabi masalalar haqida ma'lumot berish. • Talabalarda gap va uning belgilari, gapning boshqa sintaktik birliklardan farqi, gapning shakliy va mazmuniy tuzilishi, gaplarning tasnifi asosida gaplarni tahlil qilish tartibi kabi masalalar bo'yicha tegishli bilim va ko'nikmalarini shakllantirish. 	<p style="text-align: center;"><i>O'quv faoliyati natijalari:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Talabalar: Gap va uning belgilari, gapning boshqa sintaktik birliklardan farqi, gapning shakliy va mazmuniy tuzilishi, gaplarning tasnifi asosida gaplarni tahlil qilish tartibi kabi masalalar bo'yicha olgan bilimlarini takrorlab mustahkamlaydilar.
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Anjuman, jamoada ishlash, elektron matnning mantiqiy nuqtalarini ajratib ko'rsatish.
<i>Ta'lim berish metodlari</i>	Og'zaki, hikoya, suhbat, ko'rgazmalilik, namoyish qilish.
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proektor, doska.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat, savol-javob.

👉 **1-topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Gap deb nimaga aytiladi?
2. Gap va soʻz birikmasi
3. Gapning asosiy belgilari.
4. Gap haqidagi anʼanaviy va zamonaviy qarashlar.
5. Gapni boʻlaklarga ajratish va uning shakl va mazmun munosabati.
6. Gaplarning ifoda maqsadiga koʻra turlari
7. Gaplar qaysi belgilariga koʻra tasnif qilinadi?
8. Gaplarning tuzilishiga koʻra qanday turlari bor?
9. Bir bosh boʻlakli va ikki bosh boʻlakli gaplar
10. Bir bosh boʻlakli gaplarning turlari
11. Tasdiq va inkor gaplar

👉 **2-topshiriq.** Berilgan gaplar orasidan darak gaplarni aniqlab, undagi turli xil modal maʼnolarni tushuntirib bering.

1. Men oʻz baxtimni, quvonchimni, boyligimni uzoqdan, olis togʻlardan topib keltirdim. (M.Qoriev).
2. Jamshid shu fikrda darvozadan asta uzoqlashdi. (T.Malik)
3. Bekorga halloslab yurgandan koʻra, boynikida yashash yaxshiroq emasmi? (Gʻ.Gʻ.)
4. Pulni olmaganimni, vijdonim pokligini kim bilab oʻtiribdi? (T.Malik).
5. Afzalxon akam anchagacha choʻkkalab oʻtirdi-da, sekin qaddini rostladi. (Oʻ.Hoshimov).
6. Oy nuriga ters oʻtirgani uchun uning yuzida, koʻzida qandoq ifoda aks etayotganini bilmasdim (S.A.).

👉 **3-topshiriq.** Tasdiq va inkor gaplarni aniqlab, ular orasidagi semantik-grammatik farqlarni izohlang. Inkorni ifodalovchi vositalarni toping.

1. U kelsa, oshnasini koʻrmay ketmaydi.
2. Bilmadim, tuman tarqaldimi, oy chiqdimi, bobomning yuzi yorishgandek boʻldi.
3. Seskanib ketdim. Hali qorongʻida koʻrmagan ekanman. Bobom boshyalang, yuzini tanib boʻlmas, kiyimlari pora-pora boʻlib ketgan edi.
3. Aytmovmidim, hech kimdan koʻrmaganingni mana shu Potmadan koʻrasan deb.
4. Kerakmas bizga bunaqa rais!
5. Oqsoqol bilan bobom kechasi chiqib ketgan qaytishmagan edi.
6. Potma aytdi, ota, nevarangiz yettiga kirdi, toʻy qilmaymizmi, dedi.
7. Umar zakunchi serrayib turar, ammo endi boyagidek esankiramas, yuzi qahrli, qatʼiy tusga kirgan edi. (Oʻ.Hoshimov)

4-topshiriq. Bir bosh bo'lakli gaplarning turlarini aniqlang.

1. El og'ziga elak tutib bo'lmaydi (Maqol).
2. Katta tanaffusda zalga to'plandik (O.).
3. Ming masala bilan bosh qotirishga to'g'ri keladi (O.).
4. Mehnatsiz rohatga erishib bo'lmaydi.
5. Aprelning dastlabki kunlari. Biz sayrga chiqdik.
6. Tong yorisha boshladi.
7. Boshingga qilich kelsa ham to'g'ri gapir (Maqol).
8. Darsga kirish uchun qo'ng'iroq chalindi.
9. Bo'sh kelmang, hurmatli sportchilar! (Gaz.)
10. Erta bahorda tuproq hidi boshqacha bo'ladi. (O'.H.).
11. Hali qurib ulgurmagan tuproqdan nam aralash quyosh hidi anqiydi.

5-topshiriq. Mavzuga oid testlarning javobini toping.

1. Gapning grammatik shaxs kategoriyasini qaysi vositalar ifodalay oladi?
 - A. Kishilik olmoshlarining ba'zilari
 - B. Nisbat shakllarilarining ba'zilari
 - C. Shaxs-son qo'shimchalarining ba'zilari
 - D. Hammasi to'g'ri
2. Gapning grammatik shaxs kategoriyasini qaysi vositalar ifodalay olmaydi?
 - A. Egalik shakllari
 - B. Nisbat shakllarilarining ba'zilari
 - C. Shaxs-son qo'shimchalarining ba'zilari
 - D. Hammasi to'g'ri
3. Qaysi gapda subyekt tushunchasi noma'lum?
 - A. Bu yerdan yo'l chiqarishga qaror qilindi
 - B. Ona bolasini uxlatdi
 - C. Bolalar tonggacha suhbatlashdilar
 - D. Ko'priknı biz qurdik.
4. Qaysi gapda ikkita subyekt ishtirok etgan?
 - A. Ona bolasini uxlatdi
 - B. Bu yerdan yo'l chiqarishga qaror qilindi
 - C. Bolalar tonggacha suhbatlashdilar
 - D. Ko'priknı biz qurdik.
5. Kesimi qaysi nisbatdagi fe'llar bilan ifodalanganda subyekt tushunchasi noma'lum bo'ladi?
 - A. Majhul nisbatda
 - B. Birgalik nisbatda
 - C. Aniq nisbatda
 - D. Orttirma nisbatda
6. Kesimi qaysi nisbatdagi fe'llar bilan ifodalanganda subyekt tushunchasi birdan ortiq bo'ladi?

- A. Orttirma nisbatda
C. Birgalik nisbatda

- B. Majhul nisbatda
D. Aniq nisbatda

7. Qaysi qatordagi gapda shakliy va mazmuniy nomuvofiqlik ifodalangan?
A. Shundan xursandmanki, ular Elobodni bilishar ekan.
B. Chaqirsam, qaramaysiz.
C. Chaqimchidan qo‘rqin, chunki uning bir soatda buzgan ishini bir yilda ham tuzatib bo‘lmaydi.
D. Sen tabiatga to‘pponchadan o‘q uzsang, tabiat senga to‘pdan o‘q uzadi.

8. Har bir kesimlik ma‘nosi alohida–alohida kesimlik shakli orqali ifodalanishi mumkin? Berilgan kesimlarning qaysi biri yuqoridagi hukmga to‘g‘ri keladi?

- A) o‘qidi
C) o‘quvchiman
- B) o‘qimasayding
D) barcha javoblar to‘g‘ri

9. Bitta kesimlik shakli bir necha kesimlik ma‘nolarini ifodalashi mumkin. Berilgan kesimlarning qaysi biri yuqoridagi hukmga to‘g‘ri keladi?

- A) o‘qidi
C) o‘qimasaydi
- B) o‘qi
D) barcha javoblar to‘g‘ri

10. Kesimlik ma‘nolari nol shakl orqali ifodalanishi mumkin. Qaysi gapdagi kesim yuqoridagi hukmga to‘g‘ri keladi?

- A) Litseyning 3-bosqich o‘quvchisiman
B) Bu kitobni, albatta, o‘qi
C) Men o‘quvchi.
D) B va C

Sodda gap tahlili tartibi

1. Gapning ifoda maqsadiga ko‘ra turi: darak, so‘roq, buyruq, istak gap.

2. Emotsionallikka ko‘ra turlari: undov gap, his-hayajonsiz gap

3. Gapning grammatik asoslar miqdoriga ko‘ra turi: sodda yoki qo‘shma gap ekanligi.

4. Gapning grammatik asosiga ko‘ra turi: Bir sostavli (egasiz) va ikki sostavli (egali gap)

5. Ikkinchi darajali bo‘laklarning mavjudligi yoki mavjud emasligiga ko‘ra turi: sodda yig‘iq gap va sodda yoyiq gap

6. Zaruriy bo'laklarning ishtirokiga ko'ra gapning turi: to'liq va to'liqsiz gap

7. Gapning modallikka munosabati jihatdan turlari: tasdiq yoki inkor gaplar.

8. Sintaktik vazifa bajarmaydigan elementlarning mavjudligi yoki mavjud emasligiga ko'ra gapning murakkablashganligi yoki murakkablashmaganligi (undov, yuklama, undalma, kirish gap, kiritma so'z, kiritma birikma, kiritma va h.)

Namuna: Zorqishloq ko'chalarida, adir va soylarida, serdaraxt bog'larida ko'klam namoyishi kezadi. (C. A.)

1. Gapning ifoda maqsadiga ko'ra turi: darak

2. Emotsionallikka ko'ra turlari: his-hayajonsiz gap

3. Gapning grammatik asoslar miqdoriga ko'ra turi: sodda


4. Gapning grammatik asosiga ko'ra turi: ikki sostavli (egali gap)

5. Ikkinchi darajali bo'laklarning mavjudligi yoki mavjud emasligiga ko'ra turi: sodda yoyiq gap

6. Zaruriy bo'laklarning ishtirokiga ko'ra gapning turi: to'liq gap

7. Gapning modallikka munosabati jihatdan turlari: tasdiq gap.

8. O'rin holi uyushgan, murakkablashgan sodda gap

 *Uyga vazifa. Badiiy asardan 5 ta gap olib, gapning turini aniqlang.*

6-amaliy mashg'ulot.
Mavzu: Gap bo'laklari. Bosh bo'laklar

<i>Mashg'ulot vaqti - 2 soat</i>	Talabalar soni: 20-25 tagacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	Amaliy mashg'ulot
<i>Mavzu</i>	Gap bo'laklari. Bosh bo'laklar.
<i>Amaliy mashg'ulot rejası:</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gapni bo'laklarga ajratish. 2. Gap bo'laklari. 3. Gap bo'laklarining turlari: bosh bo'laklar. 4. Bosh bo'laklar bo'yicha zamonaviy qarashlar. 5. Kesim va uning turlari. 6. Ega va uning turlari.
<i>O'quv mashg'uloti maqsadi:</i> Gap va uning bo'laklari, gap bo'laklarining shakliy va mazmuniy tuzilishi, ega va kesim hamda ularning o'zaro munosabati, turlari bo'yicha gaplarni tahlil qilish	
<p style="text-align: center;">Pedagogik natijalar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gap va uning bo'laklari, gap bo'laklarining shakliy va mazmuniy tuzilishi, ega va kesim hamda ularning o'zaro munosabati, ularning turlari bo'yicha gaplarni tahlil qilish kabi masalalar haqida ma'lumot berish. • Talabalarda gap va uning bo'laklari, gap bo'laklarining shakliy va mazmuniy tuzilishi, ega va kesim hamda ularning o'zaro munosabati, ularning turlari bo'yicha gaplarni tahlil qilish kabi masalalar bo'yicha tegishli bilim va ko'nikmalarini shakllantirish. 	<p style="text-align: center;">O'quv faoliyati natijalari:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Talabalar: Gap va uning bo'laklari, gap bo'laklarining shakliy va mazmuniy tuzilishi, ega va kesim hamda ularning o'zaro munosabati, ularning turlari bo'yicha gaplarni tahlil qilish kabi masalalar bo'yicha olgan bilimlarini takrorlab mustahkamlaydilar.
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Anjuman, jamoada ishlash, elektron matnning mantiqiy nuqtalarini ajratib ko'rsatish.
<i>Ta'lim berish metodlari</i>	Og'zaki, hikoya, suhbat, ko'rgazmalilik, namoyish qilish.
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat, savol-javob.

👉 **1-topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Gap bo'laklari va ularning tasnifi
2. Bosh bo'laklar
3. Ega va uning ifodalanishi.
4. Eganing tuzilishiga ko'ra turlari.
5. Kesim, kesim haqidagi an'anaviy va zamonaviy qarashlar
6. Kesimning ifodalanishiga va tuzilishiga ko'ra turlari
7. Ega va kesim mosligi
8. Kesimlikni hosil qiluvchi shakllar

👉 **2-topshiriq.** Gaplar tarkibidagi ega va kesimni aniqlang. Kesimlikni hosil qiluvchi shakllarni toping.

1. Vadud Mahmud do'stlari bilan birga Behbudiyning so'nggi izlarini boshqa shaharlardan ham qidirgandi. 2. U Cho'ipon ta'sirida ozmiko'pmi barmoqda (barmoq vazni) qalam tebratgan. 3. Iste'dodli shoir Botu suronli davr zayli bilan 34 yil umr ko'rdi. 4. Botu haqida o'ylaganimda, uni yaqindan bilgan kishilardan biri Laziz Azizzodaning satrlari yodimga tushadi. 5. Bu soyda, bu orolchalarda qanchadan-qancha sho'xliklari qolgan uning. 6. Saltanat yo'lining pastidagi hu anavi baland imoratda turadi. 7. Nafasi qisadigan odati bor u kishining. 8. Uyimizdan yaxshilar qadami sira uzilmas edi.

👉 **3-topshiriq.** Gapning bosh bo'laklarini aniqlang va ularning turini toping.

1. Bu xabarni eshitgan rais shamoldan tez uchib borar edi. 2. Ertalab ishga ketayotganlar, avtobusdagilar, mashinadagilar unga ajablanib qarashadi. 3. Ilm o'rganmoq – e'tiqodni mustahkamlash uchundir, ammo boylik orttirmoq uchun emas. 4. Baxil o'z molini asrash uchun qattiq azob chekadi. Hasadchi inson esa yaramas fe'li tufayli tinch yashay olmaydi. Unisi o'ziga bergan azobdan qiynaladi, bunisi esa o'z qiligidan dard chekadi. 5. Shoshilish, yengil-yelpi ishlarga havas, jahldorlik – nodonlar ishi. 6. Do'stlikka yaramaydigan shaxsning eng yaramasi – chaqimchi. 7. Ko'ngil chopmagan ishni qilish –xatar.

👉 **4-topshiriq.** Mavzuga oid testlar bilan tanishing.

1. So'z birikmalari zanjiri gapning egasi atrofida birlashgan holatni toping.
A. Badanni junjiktiruvchi sovuq shamol izg'ib qoldi.
B. Boboning tabiati ravshan bo'lib ketdi.
C. Darveshalining zindonda yotishi Alisherning yuragida dushmanlik olovini to'ldiradi.

D. Sayohatchilar daraning pillapoya kabi yotiqroq yerlaridan yuqoriga intildilar.

2. Qaysi gapda nomustaqil kesim shakli qo'llangan?

- A. Qalb salomat bo'lsa, aql ham, fikr ham salomat bo'ladi
- B. Qani til bo'lsa-yu, u bilan suhbatlasha qolsa!
- C. Bugundan boshlab aravachilar siz bilan borishsa
- D. Barcha javoblar to'g'ri

3. Yig'iq sodda gap berilgan qatorni belgilang.

- A. Lekin Manzuraxon baxti bor qiz ekan.
- B. Kasalxonada vrachman.
- C. D.Uning gapidan hech narsani tushunmadim.
- D. Sog' odamga Suqrotning ham keragi yo'q.

4. Bog'lama ishtirok etgan gapni aniqlang.

- A. Undan kelgan xatlar salkam bir sandiq bo'ldi.
- B. Bugun yig'ilish bo'ladi.
- C. Tursun aka jamoaga rais bo'ldi.
- D. Undan kelgan xatlar salkam bir sandiq bo'ldi. Tursun aka jamoaga rais bo'ldi.

5. Qaysi kesim tarkibida bog'lama mavjud?

- A. U patirning ikki chetidan tutib turdi.
- B. Miryoqub yaqin o'tirib so'zlay boshladi.
- C. Usta shogirdiga talabchan bo'ldi.
- D. Bugun universitetimizda katta anjuman bo'ldi.

6. Eganing asosiy grammatik shaklini belgilang.

- A. Ot turkumiga xos bo'lishi
- B. So'zning bosh kelishikda bo'lishi
- C. Kesimdan oldin kelishi
- D. Birlik va ko'plikda bo'lishi

7. So'zning gapda gap bo'lagi bo'lib kelishi so'z turkumlarining qanday belgisi?

- A. Sintaktik belgisi
- B. Morfologik belgisi
- C. Leksik belgisi
- D. Morfologik va sintaktik belgisi

8. Yaxshilik qil, bolam, yomonlikni ot. Ushbu gapdagi egani toping.

- A. Bolam
- B. Yaxshilik
- C. Yomonlikni
- D. Ega yo'q.

9. Barcha harakatimiz – tinchlik uchun. Gapdagi kesim ifodalanishi va tuzilishiga ko‘ra qanday kesim?

- A. Sodda ot-kesim
- B. Sodda fe'l-kesim
- C. Murakkab ot-kesim
- D. Murakkab fe'l-kesim

10. Qaysi qatorda bog‘lamali ot kesim qo‘llangan?

- A. Yoz saxovat bilan dunyoni sharbatga to‘ldirdi.
- B. Bu xona doimo ozoda bo‘ladi.
- C. Bu xabarni eshitgan rais shamolday tez uchib borar edi.
- D. O‘qituvchilar bizdan mamnun bo‘lishdi.

11. Qaysi qatorda sostavli fe‘l kesimlar berilgan?

- A. Munixon bo‘lmasa boshqa bir odamni topardi.
- B. Sharoitimiz ancha yaxshi bo‘lib qoldi.
- C. Birdaniga tushgan sovuq beva-bechoralarni dovdiratib qo‘ydi.
- D. Mashinadagilar unga ajablanib qarashadi.

12. Qaysi gapda kesim birikmali (murakkab) ifodalangan?

- A. Tarbiya insonni inson qilib yetishtiradi.
- B. Kelin, darhaqiqat yosh va sodda bo‘lgan ekan.
- C. Insonni inson qilib yetishtiruvchi narsa tarbiyadir.
- D. Hammasi to‘g‘ri

13. Qaysi gapda ega birikmali ifodalangan?

- A. Biz talabalarning bilimdonligi, sezgirligi va intiluvchanligidan mamnun bo‘ldik.
- B. Mehnat qilib topganing – qand-u asal totganing.
- C. Buyuklik ma’naviy barkamollikdadir.
- D. Qo‘rqqan oldin musht ko‘tarar.

14. Kesimning tuzilishiga ko‘ra turlari qay o‘rinda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?

- A. Ot kesim va fe‘l kesim
- B. Sostavli kesim va soda kesim
- C. Sostavli ot kesim va sostavli fe‘l kesim
- D. Sodda, sostavli va murakkab kesim

15. Berilgan gaplarning qaysi birida otni kesim qilib shakllantiruvchi vosita qo‘llangan?

- A. Zero, bugungi yoshlarimiz tashlagan odimlar XXI asr shohsupalariga qo‘yilgan ilk qadamlarimizdir.
- B. Balki seni kimdir qaylardadir jim o‘ylayotgandir.

- C. Tiriklik chog'ingdayoq o'zingga odamiylikdan haykal qo'ydir.
D. Barcha javoblar to'g'ri

16. 1) o'qib chiqishim kerak 2) ozod bo'ldi 3) obod qildi 4) uxlab qolishgan ekan 5) o'qimoqchi bo'ldi 6) mehribonlik qilgan edi 7) aytib berib qo'ya qol 8) unutib qo'ymaslik kerak. Berilgan birliklar gapda kesim vazifasida qo'llanganda kesimning qaysi turini yuzaga keltiradi?

- A. 2, 3, 6-murakkab ot kesim, 1, 4, 5, 7, 8-murakkab fe'l kesim
B. barchasi murakkab fe'l kesim
C. 1, 2, 3, 5, 6- murakkab ot kesim, 4, 7, 8-murakkab fe'l kesim
D. 1, 2, 3, 6, 8- murakkab ot kesim, 4, 5, 7-murakkab fe'l kesim

17. Qaysi qatorda tarkibli fe'l kesimli gap berilgan?


- A. Dorbozlik chinakam xalqchil san'atdir.
B. Anvar javobni o'qib zavqlandi.
C. Suv bo'lmagach, bog'dorchilik ham bo'lmadi.
D. Baqateraklar qaltirab turgan qorong'i ko'chadan yelib ketdim.

18. Qaysi gap shart mayli nomustaqil kesim hosil qilmagan?

- A. Qani til bo'lsa-yu, u bilan suhbatlasha qolsa!
B. Chiroqni ko'tarsangiz, yorug'lik bo'larmidi.
C. Havo bulut bo'lsa ham, yong'ir yog'madi.
D. Mehnat qilsang, baxting ochiladi.

19. Murakkab ot-kesimli gaplar to'g'ri berilgan qatorni toping.

- 1) Ayoqli kunlar asta-sekin o'tib borayotir. 2) O'sha kuni sovuq qattiq edi.
3) Hammasini aytib berishing darkor. 4) Qo'shni xona doimo ozoda bo'ladi. 5) Alisher Navoiy – she'riyat quyoshi.
A. 1, 2, 3, 4, 5 B. 2, 3, 4 C. 2, 3, 4, 5 D. 2, 3, 5

 Uyg'a vazifa. Badiiy asardan 5 ta gap olib, gapning bosh bo'laklarini aniqlang.

7-amaliy mashg'ulot.
Mavzu: Ikkinchi darajali bo'laklar

<i>Mashg'ulot vaqti - 2 soat</i>	Talabalar soni: 20-25 tagacha	
<i>Mashg'ulot shakli</i>	Amaliy mashg'ulot	
<i>Mavzu</i>	Ikkinchi darajali bo'laklar.	
<i>Amaliy mashg'ulot rejası:</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ikkinchi darajali bo'laklar va ularning turlari. 2. Gapda ikkinchi darajali bo'laklarning ishtiroki. 3. Aniqlovchi va uning turlari. 4. To'ldiruvchi va uning turlari. 5. Hol va uning turlari. 	
<i>O'quv mashg'uloti maqsadi:</i> Gap va uning bo'laklari, ikkinchi darajali bo'laklar va ularning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning gapdagi ishtiroki, aniqlovchi, to'ldiruvchi, hol va uning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning shakliy va mazmuniy tuzilishi bo'yicha gaplarni <i>tahlil qilish</i>		
<i>Pedagogik natijalar:</i>		<i>O'quv faoliyati natijalari:</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Gap va uning bo'laklari, ikkinchi darajali bo'laklar va ularning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning gapdagi ishtiroki, aniqlovchi, to'ldiruvchi, hol va uning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning shakliy va mazmuniy tuzilishi bo'yicha gaplarni <i>tahlil qilish</i> kabi masalalar haqida ma'lumot berish. • Talabalarda gap va uning bo'laklari, ikkinchi darajali bo'laklar va ularning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning gapdagi ishtiroki, aniqlovchi, to'ldiruvchi, hol va uning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning shakliy va mazmuniy tuzilishi bo'yicha gaplarni <i>tahlil qilish kabi</i> masalalar bo'yicha tegishli bilim va ko'nikmalarini shakllantirish. 		<ul style="list-style-type: none"> • Talabalar: Gap va uning bo'laklari, ikkinchi darajali bo'laklar va ularning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning gapdagi ishtiroki, aniqlovchi, to'ldiruvchi, hol va uning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning shakliy va mazmuniy tuzilishi bo'yicha gaplarni <i>tahlil qilish bo'yicha</i> olgan bilimlarini takrorlab mustahkamlaydilar.
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Anjuman, jamoada ishlash, elektron matnning mantiqiy nuqtalarini ajratib ko'rsatish.	
<i>Ta'lim berish metodlari</i>	Og'zaki, hikoya, suhbat, ko'rgazmalilik, namoyish qilish.	
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.	
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan auditoriya.	
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat, savol-javob.	

🎵 **1- topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Gapning ikkinchi darajali bo‘laklari qanday xususiyatlarga ega?
2. Ikkinchi darajali bo‘laklarning turlarini ayting.
3. Aniqlovchining o‘ziga xos xususiyatlari nimada?
4. Sifatlovchi aniqlovchi va qaratqich aniqlovchining farqlari nimada?
5. Izhlovchi aniqlovchining boshqa turlaridan qaysi jihatdan farq qiladi?
6. To‘ldiruvchining o‘ziga xos xususiyatlari.
7. To‘ldiruvchi qanday so‘z turkumlari bilan ifodalanadi?
8. Holning boshqa ikkinchi darajali bo‘laklardan farqi nimada?
9. Hol qaysi so‘z turkumlari bilan ifodalanadi?
10. Holning qanday turlarini bilasiz?

🎵 **2-topshiriq.** Matndagi predmet belgini ifodalovchi aniqlovchilarni aniqlang. Ularning qaysi so‘zga, qaysi xil aloqada sintaktik munosabatga kirishganini ayting.

Shoira navbatchilik qilmagan kun kam bo‘lardi. U goh birinchi qavatda, goh bemorlarni qabul qiladigan bo‘limda ishlardi. Sherzod darrov ko‘zini olib qochdi. Uning qiziq odati bor edi: birovning ovqatlanishiga nazar solishini uyat hisoblardi. U tez-tez yurib, burchakdagi titan oldiga bordi. Sherzod paxta gulli choynakka shoshib- pishib qaynoq suv to‘latdi. Zum o‘tmay ikkinchi choynak ham to‘ldi. Sherzod ikkala qo‘li band bo‘lgani uchun jo‘mrakni burashga ulgurolmay qoldi. Qaynoq suv choynakdan toshib, tog‘oraga to‘kila boshladi. bug‘ ko‘tarilib Sherzodning qo‘li achishadi. Shu ondayoq Shoiraning yangroq qah-qahasi xonani to‘ldirdi. U yugurib kelib jo‘mrakni buradi. Sherzod har ikkala choynakni yaqinrog‘dagi stol ustiga qo‘ydi. (O‘. Hoshimov)

🎵 **3- topshiriq.** Berilgan misollardagi to‘ldiruvchi va hollarning qanday so‘z turkumi bilan ifodalangani va turlarini belgilab bering.

1. Shu zaylda kulgi bilan, qo‘shiq bilan bilan ish davom etadi (S. A).
2. Boshinga qilich kelsa ham, to‘g‘ri so‘zla.
3. Men opamning jildidan kitobni olib pala-partish varaqlayman (Oybek).
4. Musulmonqul qushbegiga besh ming sipoh qo‘shib Toshkand ustiga jo‘natgan (A. Qodiriy).
5. Yoshlik! Seni kuylamagan kim! Ertaklaring so‘lamagan kim! (E. Vohidov).
6. Qismati azalni manglayga yozib, O‘zing yana nechun qilasan firoq? (Cho‘lpon).
7. Zebi esa dutorchilar va ashulachilar bilan birga engil yallalar qilib turdilar (Cho‘lpon).

4-topshiriq. *Mavzuga oid testlar bilan tanishing.*

1. O'zbekistonda 21- martda Navro'z bayrami shod-xurramlik bilan nishonlanadi. Berilgan gapda nechta aniqlovchili birikma mavjud?
A. 2 ta B. 1 ta C. 4 ta D. 3 ta
2. Hollar qaysi so'z turkumlari bilan ifodalanishi mumkin?
1) *ravish*; 2) *kelishik shaklidagi otlar bilan*; 3) *ko'makchili otlar bilan*; 4) *sifat*; 5) *son*; 6) *taqlid so'z*; 7) *undov so'z*.
A. 1, 2, 4, 7 B. 2, 3, 5, 6
C. 1, 2, 4, 5 D. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7
3. Qaysi qatordagi gapda murakkab hol ishtirok etmagan?
A. Tevarakda gala-gala chumchuqlar to'xtovsiz chirqillashadi.
B. U vazifaning muhimligini takror-takror ta'kidladi.
C. Urush boshlanganda u hali ko'krakdan ajralmagan go'dak edi.
D. Sharifa bilan Nasiba arazlashganda Durдона ularni yarashtirib qo'ydi.
4. Ravish holi kesimga qanday yo'l bilan bog'lanadi?
A. bitishuv va boshqaruv yo'li bilan
B. bitishuv yo'li bilan
C. boshqaruv yo'li bilan
D. moslashuv yo'li bilan
5. Jo'nalish kelishigini olgan ish otlari orqali holning qaysi ma'naviy guruhi ifodalanadi?
A. maqsad holi B. sabab holi
D. ravish holi D. o'rin holi
6. Qaysi qatorda sabab holi berilmagan?
A. Quvvatsizligidan tez charchadi.
B. Go'lligi sababli har joyda kaltak yeydi.
C. Hammani kuldurish uchun ataylab shunday antiqa kiyindi.
D. Arzimagan narsa uchun janjal ko'taradi.
7. O'rin holi o'zi ergashgan so'zga qanday yo'l bilan bog'lanadi?
A. bitishuv va boshqaruv yo'li bilan
B. boshqaruv yo'li bilan
C. bitishuv yo'li bilan
D. bitishuv, boshqaruv, moslashuv yo'li bilan

8. Qaysi qatordagi gapda o‘rin ravishi bilan ifodalangan hol berilgan?

- A. Bunda qurtlar ipak to‘qiydi.
- B. Shu yerdan boshlanur daryo va quyosh.
- C. Sinfga o‘qituvchidan oldin kirishga odatlaning.
- D. Poezd bizni Toshkentda qoldirib, Moskvaga yo‘l oldi.

9. Qaysi qatordagi gapda faqat ravish hollari ishtirok etgan?

- A. U o‘ychan ko‘zlari bilan Botirga qarab sekin gapirdi.
- B. Hozirgacha g‘o‘za uch marta chopiq qilindi.
- C. Hamdam ikkovini ham bilmadi va yig‘laganicha narigi uyga kirib ketdi.
- D. Yig‘lab-yig‘lab marza olsang, o‘ynab-o‘ynab sug‘orasan.

10. Qaysi qatorda daraja-miqdor holi ishtirok etmagan?

- A. Shu gapni besh marta takrorladi.
- B. “Volga” asfalt yo‘ldan tez yurib ketdi.
- C. Paxta to‘g‘risida ko‘p yozdi.
- D. Gurunchni qopi bilan olishdi.

11. Maqsad hollari ishtirok etgan gaplarni belgilang.

1. *Eshik oldi gul hovuz, Gul tergali kelganmiz.* 2. *Hammamiz ham umid bilan mehnat qildik, rohatini ham ko‘raylik.* 3. *O‘quvchilar dam olishga dala shiyponiga kelishdi.* 4. *Salima yaxshi tayyorlangani uchun maqtovga sazovor bo‘ldi.* 5. *Bir chimdim uxlash uchun ko‘zini yumdi.*

- A. 1, 2, 3, 4, 5
- B. 1, 3, 5
- C. 1, 2, 3, 5
- D. 3, 5

12. Qaysi qatordagi gapda to‘ldiruvchi kengaygan birikma bilan ifodalangan?

- A. Vodiyarlarni, tog‘larni oshib, Dalalarda yolg‘iz adashib, kelib qoldi yurtingga Omon.
- B. Dilshod maktubni xolasiga berib, ko‘chaga chiqib ketdi.
- C. O‘qituvchining pedagogik mahorati u tarbiyalagan shogirdlarning bilimdonligi bilan o‘lchanadi.
- D. Taqir-tuquringni yig‘ishtir.

13. Gap bo‘laklaridan qaysilari belgili va belgisiz qo‘llanishi mumkin?

- A. ega, kesim, to‘ldiruvchi
- B. sifatlovchi-aniqlovchi, vositali to‘ldiruvchi, hol
- C. kesim, vositasiz to‘ldiruvchi, qaratqich va sifatlovchi-aniqlovchi
- D. vositasiz to‘ldiruvchi, qaratqich aniqllovchi

14. Qaysi qatordagi gapda to‘ldiruvchi fe‘l kesimga bog‘lanmagan?

- A. Otdan baland, itdan past.
- B. Berilganlarning barchasida.
- C. Yutuq kutganimizdan ziyodroq bo'ldi.
- D. Kitob ikki qismdan iborat.

15. *Hamdam ikkovini ham bilmadi va yig'laganicha narigi uyga kirib ketdi.* Berilgan gapda nechta hol qo'llangan va ular qaysi so'z turkumlari bilan ifodalangan?

- A. 3 ta: ot, ravish, fe'l
- B. 2 ta: ot, fe'l
- C. 3 ta: ot, son, fe'l
- D. 1 ta: ravish

16. *Yaxshiga yaxshi nom fe'lidan yetar,
Sha'niga barcha el rahmatlar aytar,
Yomon bag'rini tosh aylasa, yaxshi –
Yurak qo'ri bilan toshni eritar.*

Berilgan matndagi to'ldiruvchilarni aniqlang.

- A. 2 ta vositali, 2 ta vositasiz to'ldiruvchi
- B. 4 ta vositali, 3 ta vositasiz to'ldiruvchi
- C. 3 ta vositali, 3 ta vositasiz to'ldiruvchi
- D. 4 ta vositali, 2 ta vositasiz to'ldiruvchi

17. Qaysi qatorda to'ldiruvchi otlashgan so'z bilan ifodalanmagan?

- A. Chaqmoqning yalt-yultidan bola qo'rqdi.
- B. Yaxshiga yondash, yomondan qoch.
- C. So'rashdan uyalma, bilmaslikdan uyal.
- D. Beshga uchni qo'shsak, sakkiz bo'ladi.

18. Qaysi qatodagi gapda aniqlovchi to'ldiruvchiga bog'lanib kelgan?

- A. Soyning tagidan ko'm-ko'k suv oqib turardi.
- B. Ilg'or ishchilarga mukofotlar topshirildi.
- C. Bir kishi ariq qaziydi, ming kishi suv ichadi.
- D. Mehnat faxriylari bilan yangi bog'da uchrashdik.

19. Qaysi qatordagi gapda qaratqich aniqlovchi belgisiz qo'llangan?


- A. Biz boy otangizga Yormatning qizini olib bermoqchi edik.
- B. Kelganlarning birortasi ham uni tanimas edi.
- C. Qarilari kutadi mehmon, pazandasi yopadi shirmon.
- D. Daryo labida tik turib ko'klam quchog'ida tovlanayotgan Olmazor chiroyiga suqlanardim.

20. Qaysi qatordagi to'liqsiz gapda ikkinchi darajali bo'laklar tushib qolgan?

- A. – Seni qurol ushlashga qaysi nomard majbur qildi? – Vijdonim, xalqimning amri.
- B. – Siz she'r ham yozyapsizmi, Oydin? – Yozyapman.
- C. – Ishni men kimdan qabul qilib olayotibman?..
– Byuro a'zosidan...
- D. – Kim muzeyga bormoqchi? –

21. Hol kesimga qanday bog'lanadi?

- A. Boshqaruv yo'li bilan
- B. Bitishuv yo'li bilan
- C. Berilganlarning barchasi to'g'ri.
- D. Bevosita yoki bilvosita bog'lanadi.

 *Uyga vazifa. Badiiy asardan 6 ta gap olib, ulardagi ikkinchi darajali bo'laklarni tahlil qiling.*

Gap bo'laklari tahlili tartibi:

1. Gapning bosh bo'laklarini aniqlash.
2. Kesim, uning ifodalanishi, grammatik shakli, so'rog'i, ma'nosi, fe'l kesim (sodda, sostavli, murakkab), ot kesim (sodda, sostavli, murakkab).
3. Ega, uning ifodalanishi, grammatik shakli, so'rog'i, tuzilishi – sostavli, so'z birikmasi va ajralmas birikma yoki ibora bilan ifodalangan eganing morfologik tarkibi.
4. Ega – kesimning moslashishi
5. Ikkinchi darajali bo'laklar (avval kesimga tobe bo'laklar, so'ng egaga tobe bo'laklar tahlil qilinadi).

A) Hol, uning ifodalanishi, grammatik shakli, so'rog'i, turlari, (ravish, o'rin, payt, sabab, maqsad, miqdor-daraja hollari), tuzilishi: sodda, murakkab, qaysi gap bo'lagiga bog'langanligi.

B) To'ldiruvchi va uning ifodalanishi, grammatik shakli, so'rog'i, qaysi gap bo'lagiga bog'langanligi, kelishikli yoki ko'makchili ekanligi, vositali yoki vositasiz to'ldiruvchiligi, vositasiz to'ldiruvchilarning belgili yoki belgisiz kelishik shaklida bo'lishi, tuzilishiga ko'ra: sodda va murakkab bo'lishi.

S) Aniqlovchi, uning ifodalanishi, grammatik shakli, so'rog'i, belgi yoki qarashlilik bildirishiga ko'ra turi – sifatlovchi va qaratqich aniqlovchi,

qaratqich aniqlovchilarning belgili yoki belgisiz kelishikli shaklida bo'lishi, ularning moslashishi, grammatik holati, qaysi gap bo'lagiga bog'langanligi, tuzilishiga ko'ra turi: sodda va murakkab bo'lishi.

Namuna: *Ular o'zlarining eng nodir asarlarida do'stlikni, insonparvarlikni, mehr-muhabbatni ulug'laganlar.*

Ulug'laganlar – nima qilganlar?, fe'l bilan ifodalangan, o'tgan zamon, 3-shaxs, ko'plik shaklida, sodda fe'l kesim.

Ular – kimlar?, ega, kishilik olmoshi bilan ifodalangan, bosh kelishik, 3-shaxs, ko'plik shaklida, sodda.

Do'stlikni, insonparvarlikni, mehr-muhabbatni – nimani?, ot bilan ifodalangan, uyushiq vositasiz funksional to'ldiruvchi, o'zaro teng munosabatda, ochiq tenglanish, ohang yordamida bog'langan, ulug'laganlar kesimiga tobelangan, belgili tushum kelishigi bilan shakllangan, sodda.

Asarlarida – nimada?, ot bilan ifodalangan, vositali funksional to'ldiruvchi, ulug'laganlar kesimiga tobelangan, belgili o'rin-payt kelishigi bilan shakllangan, sodda.

Eng nodir – qanday?, orttirma darajadagi sifat bilan ifodalangan, sifatlovchi aniqlovchi, asarlarida to'ldiruvchisiga tobelangan, sodda.

O'zlarining – kimlarning?, o'zlik olmoshi bilan ifodalangan, qaratqich aniqlovchi, belgili qaratqich kelishigi, 3-shaxs, ko'plik shaklida, asarlarida to'ldiruvchisiga tobelangan, sodda.

8-amaliy mashg'ulot.

Mavzu: Bir sostavli gaplar. Uyushiq va ajratilgan bo'lakli gaplar

<i>Mashg'ulot vaqti - 2 soat</i>	Talabalar soni: 20-25 tagacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	Amaliy mashg'ulot
<i>Mavzu</i>	Bir sostavli gaplar. Uyushiq va ajratilgan bo'lakli gaplar
<i>Amaliy mashg'ulot rejasi:</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bir sostavli gaplarning turlari. 2. Egasiz gaplar va uning turlari. 3. Gapning uyushiq bo'laklari. 4. Gapning ajratilgan bo'laklari.
<i>O'quv mashg'uloti maqsadi:</i> bir sostavli gaplarning turlari, egasiz gaplar va uning turlari, gapning uyushiq bo'laklari, gapning ajratilgan bo'laklari bo'yicha gaplarni tahlil qilish	
<p style="text-align: center;">Pedagogik natijalar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bir sostavli gaplarning turlari, egasiz gaplar va uning turlari, gapning uyushiq bo'laklari, gapning ajratilgan bo'laklari bo'yicha gaplarni tahlil qilish kabi masalalar haqida ma'lumot berish. • Talabalarda bir sostavli gaplarning turlari, egasiz gaplar va uning turlari, gapning uyushiq bo'laklari, gapning ajratilgan bo'laklari kabi masalalar bo'yicha tegishli bilim va ko'nikmalarini shakllantirish. 	<p style="text-align: center;">O'quv faoliyati natijalari:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Talabalar: bir sostavli gaplarning turlari, egasiz gaplar va uning turlari, gapning uyushiq bo'laklari, gapning ajratilgan bo'laklari bo'yicha olgan bilimlarini takrorlab mustahkamlaydilar.
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Anjuman, jamoada ishlash, elektron matnning mantiqiy nuqtalarini ajratib ko'rsatish.
<i>Ta'lim berish metodlari</i>	Og'zaki, hikoya, suhbat, ko'rgazmalilik, namoyish qilish.
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat, savol-javob.

👉 1- topshiriq. Savollarga javob bering.

1. Bir sostavli gaplar qanday o'ziga xos xususiyatlarga ega?
2. Bir sostavli gapning qanday turlari bor?
3. Shaxsi noma'lum gap bilan shaxssiz gaplarning qanday farqlari bor?

4. Nominativ gaplarning o'ziga xos xususiyatlarini ayting.
5. Bo'laklarga ajralmaydigan gaplar qanday mazmun ifodalaydi?

🔍 **2-topshiriq.** *Keltirilgan misollardan shaxsi aniq va shaxsi noma'lum gaplarni ajratib ko'chiring. Shaxsi aniq gaplar uchun zarur bo'lgan ega vazifasidagi so'zni qavs ichida ko'rsating.*

1. Kuz hayda, kuz haydamasang yuz hayda deydilar. 2. Otalikning farzi ayni – farzandga munosib ism qo'ymoq deydilar. 3. Yugurganniki emas, buyurganniki deb juda to'g'ri aytishgan ekan-da (A. Qahhor). 4. Rahmatilla Obidiyni kasalxonaga olib ketishdi (A. Qahhor). 5. Bemorlardan doim xabardor bo'lib turamiz. 6. Ilm deganni misqollab bobma-bob o'rganadilar. 7. Jo'jani kuzda sanaydilar. 8. Bu joylarni hozir ham Qoradaryo deydilar. 9. Ijizat bersangiz fikrimni bayon qilsam.

🔍 **3-topshiriq.** *Berilgan misollar ichidan atov gap ishtirok etgan qurilmani ajratib ko'rsating. Shu gapdagi kesim qaysi so'z turkumi bilan ifodalanganini belgilab chiqing.*

1. Jimjitlik. Giyohlar shitirlaydi, shamol chodirni silkitadi (S.A). 2. Vafo va sadoqatni timsoli bo'lgan Mohlar oyim Farg'ona xoni shoir Amir Umarxonning umr yo'ldoshi, benazir maslahatchisi, she'riyat osmonida chaqnagan yulduz Nodirabegim edi (S.A). 3. Qish. Butun borliq oppoq choyshab bilan bezangan (Oybek). 4. Melodiy 1494-yilning yozi. Saraton issig'ida Farg'ona vodiysining osmoniga chiqqan quyuk bulutlar kun bo'yi havoni dim qilib turibdi- yu, kechki payt birdan jala quyib berdi (M. Ismoiliy). 5. Xazonrezgilik payti. Hirot bog'larida suv beradigan Hirmiyrid daryosi va injil anhorining qirg'oqlariga za'faron yaproqlar to'kilgan (P. Qodirov). 6. Shu choldevor hovlimiz, shu tirikchilik ko'zimga har qanday boylarning sersavlat uylaridan yaxshi ko'rinadi (Oybek).

🔍 **4-topshiriq.** *Mavzuga oid testlar bilan tanishing.*

1. Qaysi qatordagi gapda bir narsa-buyumning turli belgilarini bildirgan birdan ortiq sifatlovchi-aniqlovchilar uyushib kelgan?

- A. Bog'imizda oq, qizil, pushti gullar qiyy'os ochilib yotibdi.
- B. Chaqaloq kichkina, oppoq va dumaloq qo'llarini cho'zib, menga talpinar edi.
- C. To'lqin, Ozoda va Shoiraning ukalari bog'chada tarbiyalanadilar.
- D. Siz a'lochi va jamoatchisiz.

2. Pulemyot, miltiqlarning ovoziga xotin-xalaj, bola chaqalarning yig'isi, dod-voyi qo'shilib ketdi.

Berilgan gapda qanday bo'laklar uyushib kelgan?

- A. hol, kesim, aniqlovchi
- B. ega, to'ldiruvchi, aniqlovchi
- C. to'ldiruvchi, aniqlovchi
- D. ega, aniqlovchi

3. Ajratilgan izohlovchilar ko‘pincha qaysi bo‘lakka aloqador bo‘ladi?
A. kesimga B. egaga
C. to‘ldiruvchiga D. aniqlovchiga

4. Qaysi qatordagi gapda faqat qaratqich aniqlovchi uyushib kelgan?
A. Sa‘dulla va Jo‘rabeklarning katta, yorug‘ xonasiga kirdik.
B. A‘lo o‘qish – bizning va sizning asosiy va sharaflı vazifamiz.
C. Tog‘ etaklaridan nafis gullarning, xushbo‘y giyohlarning hidlari anqiydi.
D. Daraxtdagi barcha sayroqi qushlar: sa‘va, bulbul, mayna va boshqalar unga jo‘r bo‘ldi.

5. Qaysi hukm noto‘g‘ri?
A. Ajratilgan izohlovchilar, asosan, izohlanmishdan oldin keladi.
B. Ajratilgan bo‘laklar bir bo‘lak holida yoki birikmali bo‘lak holida kelishi mumkin.
C. Ajratilgan aniqlovchi shaxs yoki narsaning belgisini, kimga yoki nimaga qarashlilikini ta‘kidlab, ayirib ko‘rsatish uchun qo‘llanadi.
D. Vositasiz to‘ldiruvchi ham, vositali to‘ldiruvchi ham ajratilgan bo‘lak sifatida qo‘llanishi mumkin.

6. Qaysi qatordagi gapda vositasiz to‘ldiruvchi uyushib kelgan?
A. Hulkar eshik oldida bir otasiga, bir Avazga, bir onasiga qarab qo‘yardi.
B. Men onam, otam va opam bilan xayrlashib, yo‘lga tushdim.
C. Jannatxon musiqani, ashulani juda sevar edi.
D. Shu masalada sizni Londonga, Parijga safarga yubordik.

7. Qaysi qatorda aniqlovchi ajratilgan?
A. Sizga, o‘rta bo‘yli qizga, atlas juda yarashibdi.
B. Onasi ham bolasining, baxti qora jigargo‘shasining, ko‘zlarida shu zor-u mushtoqlik o‘lovini ko‘rdi.
C. Shu kuni kechqurun, daladan qaytishda, qori Sidiqjonga hamroh bo‘lib qoldi.
D. Birozdan so‘ng Hasan aka, fizika o‘qituvchisi, kirib keldi.

8. *Pulemyot, miltiqlarning ovozigina xotin-xalaj, bola chaqalarning yig‘isi, dod-voyi qo‘shilib ketdi.*

Berilgan gapda qanday bo‘laklar uyushib kelgan?

- A. hol, kesim, aniqlovchi
B. ega, to‘ldiruvchi, aniqlovchi
C. to‘ldiruvchi, aniqlovchi
D. ega, aniqlovchi

9. Uyushiq bo‘laklar o‘zaro qanday birikadi?
A. teng va ergashtiruvchi bog‘lovchilar yordamida

- B. teng bog'lovchilar yoki tenglanish ohangi bilan
- C. o'zaro tartib va ohang bilan
- D. teng bog'lovchi va teng bog'lovchi vazifasidagi so'zlar yordamida

10. Qaysi hukm noto'g'ri?

- A. Umumlashtiruvchi so'z uyushiq bo'laklarning ma'nosini izohlab aniqlab keladi.
- B. Umumlashtiruvchi so'z ot, olmosh, fe'l so'z turkumlari bilan ifodalanishi mumkin.
- C. Umumlashtiruvchi so'z so'z birikmalari, kengaygan birikmalar bilan ifodalanishi mumkin.
- D. Umumlashtiruvchi so'z uyushiq bo'laklardan keyin kelsa, uyushuvchi bo'laklardan tire bilan ajratiladi.

11. Qaysi qatordagi gapda kiritma ot turkumi bilan ifodalangan?

- A. Yolg'on gapirish, albatta, gunohdir.
- B. Nahotki, daryolar oqar teskari, nahotki, odamlar kezar darbadar.
- C. Lekin o'rinsiz haq so'zdan, nazarimda, sukut yoki bezarar yolg'on yaxshiroq.
- D. Yaxshi hamki, yomg'ir yog'madi.

12. Undalmali gaplarning kesimi ko'pincha nechanchi shaxsda bo'ladi?

- A. I va II shaxsda B. I va III shaxsda
- C. II va III shaxsda D. I, II va III shaxsda

13. Qaysi qatordagi gapda yoyiq undalma ishtirok etgan?

- A. Yurak, sensan mening sozim, Dilimni nayga jo'r etting.
- B. Seni unutilmas yuragim aslo, Ey O'rta Osiyo, O'rta Osiyo.
- C. Jahonga yuz tutgan O'zbekistonim, sening har bir yutug'ing mening yutug'imdir.
- D. Berilganlarning barchasida.

14. Murakkab kiritmalar qanday birliklar bilan ifodalanadi?

- 1) so'zlar; 2) so'z birikmalari; 3) so'z-gaplar;
 4) kengaygan birikmalar; 5) gaplar.
- A. berilganlarning barchasi.
 - B. 1, 3, 5 C. 2, 4, 5 D. 2, 3, 4, 5

15. Qaysi qatordagi gapda kiritma ishtirok etgan?

- A. Ulardan biri, ko'zoynakli, kekxa, hammadan keyin qolib uzoq suhbatlashdi.
- B. Hu ana shu joyda, taxta ko'prikning ostida, kichik bir buloq bor.
- C. Uning boshida do'ppi, Marg'ilon nusxa do'ppi, bor edi.
- D. Xatni uning o'ziga, Muqaddasga, bering.

16. Qaysi qatordagi gapda ravish hollari uyushmagan?

- A. Daryo goh shovqin solib, goh tinch oqar edi.
- B. U dam hazil bilan, dam jiddiy so‘radi.
- C. Endi qizlar terlashib, charchashib tog‘ning ustiga chiqib olishdi.
- D. U kecha ertalab biznikiga kelib ketdi.

17. Shaxsi ma’lum gaplarning kesimi, odatda, nechanchi shaxsda bo‘ladi?

- A. I va III shaxsda B. I va II shaxsda
- C. II va III shaxsda D. II shaxsda

18. Qaysi qatorda yoyiq atov gap berilgan?


- A. Hovli zim-ziyo. Ariqdagi suv shildirab oqadi.
- B. Butun sinf jimjit. Balalar goh Akramga qarashadi, goh Muhabbat opaga.
- C. Subhidam. Quyosh yotog‘idan bosh ko‘tardi.
- D. Yam-yashil o‘tov. Hulkar bu yerga kelsa qanday quvonadi.

19. Egasiz gaplar berilgan qatorni toping.

- A. Vazifani o‘z vaqtida bajarish lozim.
- B. Mehnat. Mehnatning tagi rohat.
- C. Berilganlarning barchasi.
- D. – Teshavoy, soy bo‘yida kutib turmoqchimisiz?
– Ha.

20. Qaysi qatorda atov gap berilmagan.

- A. Hamon yodimdadir: gul chog‘i erdi.
- B. Sentabrning boshlari edi. Talabalikning ilk kunlari edi. Men, qishloqi yigit uchun Samarqandning gavjum ko‘chalari bayram kunlaridagi sayilni eslatadi.
- C. Hovli zim-ziyo. Ariqdagi suv shildirab oqadi.
- D. Yam-yashil o‘tov. Hulkar bu yerga kelsa qanday quvonadi.

 *Uyga vazifa. Badiiy asardan parcha olib, undagi bir sostavli gaplarni tahlil qiling.*

Sodda gap sintaksisi bo'yicha laboratoriya mashg'ulotlari

Mavzu: So'z birikmasi va gap

<i>Mashg'ulot vaqti - 2 soat</i>	Talabalar soni: 10-12 tagacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	Laboratoriya
<i>Mavzu</i>	So'z birikmasi va gap
<i>Laboratoriya mashg'uloti rejası:</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. So'z birikmasida bosh va ergash so'z. 2. So'z birikmasining ifodalanishiga ko'ra turlari. 3. So'z birikmasining tuzilishiga ko'ra turlari. 4. So'z birikmasi va sintagma.
<i>O'quv mashg'uloti maqsadi:</i> So'z birikmasi va unda bosh hamda ergash so'z, bosh so'zning ifodalanishiga ko'ra so'z birikmasi turlari, tuzilishiga ko'ra turlari, so'z birikmasi va sintagmani bir-biridan farqlash, gapdagi tobe aloqa turlarini tahlil qilish	
<p style="text-align: center;">Pedagogik natijalar:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. So'z birikmasi va unda bosh hamda ergash so'z, bosh so'zning ifodalanishiga ko'ra so'z birikmasi turlari, tuzilishiga ko'ra turlari, so'z birikmasi va sintagmani bir-biridan farqlash, gapdagi tobe aloqa turlarini tahlil qilish kabi masalalar haqida ma'lumot berish. 2. Talabalarda so'z birikmasi va unda bosh hamda ergash so'z, bosh so'zning ifodalanishiga ko'ra so'z birikmasi turlari, tuzilishiga ko'ra turlari, so'z birikmasi va sintagmani bir-biridan farqlash, gapdagi tobe aloqa turlarini tahlil qilish kabi masalalar bo'yicha tegishli bilim va ko'nikmalarini shakllantirish. 	<p style="text-align: center;">O'quv faoliyati natijalari:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Talabalar: So'z birikmasi va unda bosh hamda ergash so'z, bosh so'zning ifodalanishiga ko'ra so'z birikmasi turlari, tuzilishiga ko'ra turlari, so'z birikmasi va sintagmani bir-biridan farqlash, gapdagi tobe aloqa turlarini tahlil qilish kabi masalalar bo'yicha olgan bilimlarini takrorlab mustahkamlaydilar.
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Anjuman, jamoada ishlash, elektron matnning mantiqiy nuqtalarini ajratib ko'rsatish.
<i>Ta'lim berish metodlari</i>	Og'zaki, hikoya, suhbat, ko'rgazmalilik, namoyish qilish.
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat, savol-javob.

1-variant

📖 **1- topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. So'z birikmasida bosh va ergash so'z
2. So'z birikmasining bog'lanishiga ko'ra turlari
3. So'z birikmasining tuzilishiga ko'ra turlari

4. Soʻz birikmasining yondosh holatlardan farqi

👉 **2- topshiriq.** Badiiy asardan soʻz birikmasi va ularning turlariga, sodda va murakkab birikmaga 20 ta misol toping va ularni tahlil qiling.

👉 **3- topshiriq.** Badiiy asardan topgan misollaringiz asosida test qoʻliqlarini toʻldiring.

1. Ot+ot tipidagi formal-grammatik vosita bilan sintaktik aloqaga kirishgan atributiv munosabatdagi birikma qatnashgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Belgisiz qoʻllangan boshqaruv aloqasidagi obyektli munosabat asosida birikkan soʻz birikmasi qatnashgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Belgili va belgisiz qoʻllangan boshqaruv aloqasidagi obyektiv munosabat asosida birikkan soʻz birikmalari qatnashgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. Bitishuv aloqasi asosida birikkan relyativ munosabatdagi soʻz birikmasi qatnashgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Boshqaruv aloqasi asosida birikkan relyativ munosabatdagi soʻz birikmasi qatnashgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2-variant

👉 **1- topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Gapning asosiy belgilari nima?
2. Predikativlik va uning ifodalanishi.
3. Gapning turlari.
4. Soʻz birikmasi va gap.

2- *topshiriq*. Badiiy asardan soʻz birikmasi va ularning turlariga, sodda va murakkab birikmaga 20 ta misol toping va ularni tahlil qiling.

3- *topshiriq*. Badiiy asardan topgan misollaringiz asosida test qoliqlarini toʻldiring.

1. Boshqaruv va bitishuv aloqasi asosida birikkan relyativ munosabatdagi soʻz birikmalari qatnashgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Boshqaruv aloqasi asosida birikkan relyativ va obyektli munosabatdagi soʻz birikmalari qatnashgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Moslashuv va bitishuv aloqasi asosida birikkan atributiv munosabatdagi soʻz birikmalari qatnashgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. Istak mazmunini ifodalovchi buyruq gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Shakli va mazmuni nomutanosib boʻlgan soʻroq gaplar berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

Laboratoriya mashg'uloti

Mavzu: Bosh bo'laklar

Mashg'ulot vaqti - 2 soat	Talabalar soni: 10-12 tagacha
Mashg'ulot shakli	Laboratoriya
Mavzu	Bosh bo'laklar
Laboratoriya mashg'uloti rejası:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gap bo'laklari. 2. Gap bo'laklarining turlari: bosh bo'laklar. 3. Bosh bo'laklar bo'yicha zamonaviy qarashlar. 4. Kesim va uning turlari. 5. Ega va uning turlari.
<p><i>O'quv mashg'uloti maqsadi:</i> Gap va uning bo'laklari, gap bo'laklarining shakliy va mazmuniy tuzilishi, ega va kesim hamda ularning o'zaro munosabati, turlari bo'yicha gaplarni <i>tahlil qilish</i></p>	
<p><i>Pedagogik natijalar:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Gap va uning bo'laklari, gap bo'laklarining shakliy va mazmuniy tuzilishi, ega va kesim hamda ularning o'zaro munosabati, ularning turlari bo'yicha gaplarni <i>tahlil qilish</i> kabi masalalar haqida ma'lumot berish. 2. Talabalarda gap va uning bo'laklari, gap bo'laklarining shakliy va mazmuniy tuzilishi, ega va kesim hamda ularning o'zaro munosabati, ularning turlari bo'yicha gaplarni <i>tahlil qilish</i> kabi masalalar bo'yicha tegishli bilim va ko'nikmalarini shakllantirish. 	<p><i>O'quv faoliyati natijalari:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Talabalar: Gap va uning bo'laklari, gap bo'laklarining shakliy va mazmuniy tuzilishi, ega va kesim hamda ularning o'zaro munosabati, ularning turlari bo'yicha gaplarni <i>tahlil qilish</i> kabi masalalar bo'yicha olgan bilimlarini takrorlab mustahkamlaydilar.
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Anjuman, jamoada ishlash, elektron matnning mantiqiy nuqtalarini ajratib ko'rsatish.
<i>Ta'lim berish metodlari</i>	Og'zaki, hikoya, suhbat, ko'rgazmalilik, namoyish qilish.
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat, savol-javob.

1-variant

👉 **1- topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Kesim va uning turlari
2. Ikkinchi darajali kesim va uning gap tuzilishidagi o'rni
3. Ega va uning turlari
4. Ega va subyekt

👉 **2- topshiriq.** Badiiy asardan bosh bo'laklar va ularning turlariga, sodda va birikmali holatlariga 20 ta misol toping va ularni tahlil qiling.

👉 **3- topshiriq.** Badiiy asardan topgan misollaringiz asosida test qoliplarini to'ldiring.

1. Bosh kelishik shaklidagi sodda ot kesim qatnashgan gapni toping.
A.
B.
C.
D.
2. Subyektning holatini ifodalagan tarkibli fe'l kesim qatnashgan gapni toping.
A.
B.
C.
D.
3. Subyektning harakatini ifodalagan tarkibli fe'l kesim qatnashgan gapni toping.
A.
B.
C.
D.
4. Ravish bilan ifodalangan bog'lamali tarkibli ot kesim qatnashgan gapni toping.
A.
B.
C.
D.
5. Ot bilan ifodalangan bog'lamali tarkibli ot kesim qatnashgan gapni toping.
A.
B.
C.
D.

2-variant

👉 **1- topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Tarkibli ot kesim
2. Tarkibli fe'l kesim
3. Bog'lama
4. Ega va kesimning moslashishi

👉 **2- topshiriq.** Badiiy asardan bosh bo'laklar va ularning turlariga, sodda va birikmali holatlariga 20 ta misol toping va ularni tahlil qiling.

👉 **3- topshiriq.** Badiiy asardan topgan misollaringiz asosida test qoliplarini to'ldiring.

1. Qaysi gaplarda bir xil morfologik shakl orqali ifodalangan ega va kesim qatnashgan?

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Qaysi qatorda ega va kesim faqat shaxsda moslashgan gap berilgan?

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Qaysi gapda ega vaziyatidagi sintaktik shakl va subyekt bir-biriga mos kelgan?

- A.
- B.
- C.
- D.

4. Qaysi gapda ega vaziyatidagi sintaktik shakl obyekt ma'nosini ifodalagan?

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Harakatni yuzaga chiqaruvchi subyekt ma'nosini ifodalagan, otlashgan so'z bilan ifodalangan ega qatnashgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

Laboratoriya mashg'uloti
Mavzu: Ikkinchi darajali bo'laklar

Mashg'ulot vaqti - 2 soat	Talabalar soni: 10-12 tagacha
Mashg'ulot shakli	Laboratoriya
Mavzu	Ikkinchi darajali bo'laklar
Laboratoriya mashg'uloti rejasi:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ikkinchi darajali bo'laklar va ularning turlari. 2. Gapda ikkinchi darajali bo'laklarning ishtiroki. 3. Aniqllovchi va uning turlari. 4. To'ldiruvchi va uning turlari. 5. Hol va uning turlari.
<p><i>O'quv mashg'uloti maqsadi:</i> Gap va uning bo'laklari, ikkinchi darajali bo'laklar va ularning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning gapdagi ishtiroki, aniqllovchi, to'ldiruvchi, hol va uning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning shakliy va mazmuniy tuzilishi bo'yicha gaplarni <i>tahlil qilish</i></p>	
<p style="text-align: center;"><i>Pedagogik natijalar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Gap va uning bo'laklari, ikkinchi darajali bo'laklar va ularning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning gapdagi ishtiroki, aniqllovchi, to'ldiruvchi, hol va uning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning shakliy va mazmuniy tuzilishi bo'yicha gaplarni <i>tahlil qilish</i> kabi masalalar haqida ma'lumot berish. • Talabalarda Gap va uning bo'laklari, ikkinchi darajali bo'laklar va ularning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning gapdagi ishtiroki, aniqllovchi, to'ldiruvchi, hol va uning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning shakliy va mazmuniy tuzilishi bo'yicha gaplarni <i>tahlil qilish kabi</i> masalalar bo'yicha tegishli bilim va ko'nikmalarini shakllantirish. 	
<p style="text-align: center;"><i>O'quv faoliyati natijalari:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Talabalar: Gap va uning bo'laklari, ikkinchi darajali bo'laklar va ularning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning gapdagi ishtiroki, aniqllovchi, to'ldiruvchi, hol va uning turlari, ikkinchi darajali bo'laklarning shakliy va mazmuniy tuzilishi bo'yicha gaplarni <i>tahlil qilish bo'yicha</i> olgan bilimlarini takrorlab mustahkamlaydilar. 	
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Anjuman, jamoada ishlash, elektron matnning mantiqiy nuqtalarini ajratib ko'rsatish.
<i>Ta'lim berish metodlari</i>	Og'zaki, hikoya, suhbat, ko'rgazmalilik, namoyish qilish.
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat, savol-javob.

1-variant

👉 **1-topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Ikkinchi darajali bo'laklar va ularning gap tuzilishidagi o'rni
2. Aniqlovchi va uning turlari, deskripsiya
3. To'ldiruvchi: funksional va nofunksional to'ldiruvchi
4. Hol: funksional va nofunksional hol

👉 **2-topshiriq.** Badiiy asardan ikkinchi darajali bo'laklar: aniqlovchi, to'ldiruvchi va hol hamda uning turlariga 20 ta misol toping va ularni tahlil qiling.

👉 **3-topshiriq.** Badiiy asardan topgan misollaringiz asosida test qoliplarini to'ldiring.

1. Sifatlovchi aniqlovchi qaratqich aniqlovchining argumenti sifatida kelgan gapni aniqlang.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Belgisiz qo'llangan ot bilan ifodalangan funksional to'ldiruvchi qatnashgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Belgisiz qo'llangan ot bilan ifodalangan nofunksional to'ldiruvchi qatnashgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. Boshqaruv yo'li bilan bog'langan, otlashgan so'z bilan ifodalangan nofunksional to'ldiruvchi qatnashgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Boshqaruv yo'li bilan bog'langan, otlashgan so'z bilan ifodalangan funksional to'ldiruvchi qatnashgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2-variant

☞ **1-topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Qaratqich aniqlovchi va uning ifodalanishi
2. Izohlovchi va uning ifodalanishi
3. To'ldiruvchi va uning turlari
4. Holning ma'no turlari

✍ **2-topshiriq.** Badiiy asardan ikkinchi darajali bo'laklar: aniqlovchi, to'ldiruvchi va hol hamda uning turlariga 20 ta misol toping va ularni tahlil qiling.

☞ **3-topshiriq.** Badiiy asardan topgan misollaringiz asosida test goliplarini to'ldiring.

1. Bir xil morfologik shakl orqali ifodalangan to'ldiruvchi va hol qatnashgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. O'rin holi + ega + sifatlovchi aniqlovchi + qaratqich aniqlovchi + sifatlovchi aniqlovchi + to'ldiruvchi + ravish holi + kesim formulasiga mos gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Ikkinchi darajali predikatning argumenti sifatida kelgan ravish holi qatnashgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. Ko'makchili shakl qaysi gaplarda to'ldiruvchi va hol sintaktik vaziyatida kelgan?

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Tarkibi ega + aniqlovchi + to'ldiruvchi + hol + kesim bo'lgan gapni aniqlang.

- A.
- B.
- C.
- D.

Mavzu: To'liq va to'liqsiz gaplar

<i>Mashg'ulot vaqti - 2 soat</i>	<i>Talabalar soni: 10-12 tagacha</i>
<i>Mashg'ulot shakli</i>	<i>Laboratoriya</i>
<i>Mavzu</i>	<i>To'liq va to'liqsiz gaplar</i>
Laboratoriya mashg'uloti rejası:	<ol style="list-style-type: none"> 1. To'liq gaplar 2. To'liqsiz gaplar 3. Gap bo'laklarining tushirilishi 4. To'liqsiz gaplar va so'z-gap
<p><i>O'quv mashg'uloti maqsadi:</i> Zaruriy gap bo'laklarining qatnashish-qatnashmasligiga ko'ra to'liq va to'liqsiz gaplarning shakllanishi, ularning o'zaro farqi, umumiyligi, gap bo'laklarining tushirilishi, to'liqsiz gaplarning turlari, ularning so'z-gap bilan farqini anglab tahlil qilish</p>	
<p style="text-align: center;"><i>Pedagogik natijalar:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. To'liq va to'liqsiz gaplar, gap bo'laklarining tushirilishi, to'liqsiz gaplar va so'z-gap kabi masalalar haqida ma'lumot berish. 2. Talabalarda to'liq va to'liqsiz gaplar, gap bo'laklarining tushirilishi, to'liqsiz gaplar va so'z-gap kabi masalalar bo'yicha tegishli bilim va ko'nikmalarini shakllantirish. 	<p style="text-align: center;"><i>O'quv faoliyati natijalari:</i></p> <p>Talabalar: To'liq va to'liqsiz gaplar, gap bo'laklarining tushirilishi, to'liqsiz gaplar va so'z-gap kabi masalalar bo'yicha olgan bilimlarini takrorlab mustahkamlaydilar.</p>
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Anjuman, jamoada ishlash, elektron matnning mantiqiy nuqtalarini ajratib ko'rsatish.
<i>Ta'lim berish metodlari</i>	Og'zaki, hikoya, suhbat, ko'rgazmalilik, namoyish qilish.
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat, savol-javob.

1-variant

 **1-topshiriq.** Savollarga javob bering.

1.To'liq gaplar

2.To'liqsiz gaplar va ularning shakllanishi, turlari

2- *topshiriq*. Badiiy asardan to'liq va to'liqsiz gaplarga 20 ta misol toping va ularni tahlil qiling.

3- *topshiriq*. Badiiy asardan topgan misollaringiz asosida test qoliplarini to'ldiring.

1. Ko'l bo'yida qurib qolgan kattakon bir archaning g'o'lasi ag'anab yotibdi. Ushbu to'liq gapning qolipini toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Egasi tushirilgan to'liqsiz gaplarni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3 Kesimi tushirilgan to'liqsiz gaplarni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. To'ldiruvchi tushirilgan to'liqsiz gaplarni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Aniqlovchisi tushirilgan to'liqsiz gaplarni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2-variant

1- *topshiriq*. Savollarga javob bering.

1. Gap bo'laklarining tushirilishi
2. To'liqsiz gaplar va so'z-gaplarning o'zaro farqi

2- *topshiriq*. Badiiy asardan to'liq va to'liqsiz gaplarga 20 ta misol toping va ularni tahlil qiling.

3- *topshiriq*. Badiiy asardan topgan misollaringiz asosida test qoliplarini to'ldiring.

1. Holi tushirilgan to'liqsiz gaplarni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Ega va kesimi tushirilgan to'liqsiz gaplarni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Ega va kesimi, hol tushirilgan to'liqsiz gaplarni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. To'ldiruvchi va holi tushirilgan to'liqsiz gaplarni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Aniqlovchi, to'ldiruvchi va holi tushirilgan to'liqsiz gaplarni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

Mavzu: Gap bilan grammatik jihatdan bog‘lanmaydigan bo‘laklar

<i>Mashg‘ulot vaqti - 2 soat</i>	<i>Talabalar soni: 10-12 tagacha</i>
<i>Mashg‘ulot shakli</i>	<i>Laboratoriya</i>
<i>Mavzu</i>	<i>Gap bilan grammatik jihatdan bog‘lanmaydigan bo‘laklar</i>
<i>Laboratoriya mashg‘uloti rejasi:</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Introduktiv munosabat va uning turlari. 2. Vokativ munosabatning ifodalanishi. 3. Modal munosabatning ifodalanishi. 4. Undalmaning turlari. 5. Kirish va kiritmalarning turlari.
<i>O‘quv mashg‘uloti maqsadi:</i> Introduktiv munosabat va uning ifodalanishi, uning turlari, vokativ va modal munosabat ifodalovchi sintaktik shakllar haqida umumiy ma‘lumot, uning turlari, ifodalanishi kabilarni tahlil qilish	
<p><i>Pedagogik natijalar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • introduktiv munosabat va uning turlari, vokativ munosabatning ifodalanishi, modal munosabatning ifodalanishi, undalmaning turlari, kirish va kiritmalarning turlari kabi masalalar haqida ma‘lumot berish. • Talabalarda introduktiv munosabat va uning turlari, vokativ munosabatning ifodalanishi, modal munosabatning ifodalanishi, undalmaning turlari, kirish va kiritmalarning turlari kabi masalalar bo‘yicha tegishli bilim va ko‘nikmalarini shakllantirish. 	<p><i>O‘quv faoliyati natijalari:</i></p> <p>Talabalar: introduktiv munosabat va uning turlari, vokativ munosabatning ifodalanishi, modal munosabatning ifodalanishi, undalmaning turlari, kirish va kiritmalarning turlari kabi masalalar bo‘yicha olgan bilimlarini takrorlab mustahkamlaydilar.</p>
<i>Ta‘lim berish usullari</i>	Anjuman, jamoada ishlash, elektron matnning mantiqiy nuqtalarini ajratib ko‘rsatish.
<i>Ta‘lim berish metodlari</i>	Og‘zaki, hikoya, suhbat, ko‘rgazmalilik, namoyish qilish.
<i>Ta‘lim berish vositalari</i>	O‘quv qo‘llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Ta‘lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo‘lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og‘zaki nazorat, savol-javob.

1-variant

👉 **1- topshiriq.** Savollarga javob bering.

- 1.Introduktiv munosabat va uning turlari
- 2.Vokativ munosabatning ifodalanishi
3. Modal munosabatning ifodalanishi

👉 **2- topshiriq.** Badiiy asardan undalma va kirish, kiritma birikmalar bilan murakkablashgan sodda gaplarga 20 ta misol toping va ularni tahlil qiling.

👉 **3- topshiriq.** Badiiy asardan topgan misollaringiz asosida test qoliplarini to'ldiring.

1. Tarkibida ega ham qatnashgan undalmali gapni toping.

A.
B.
C.
D.

2. Yoyiq undalmali gapni toping.

A.
B.
C.
D.

3. Uyushiq undalmali gapni toping.

A.
B.
C.
D.

4. Soʻzlovchining oʻzi bayon qilgan fikriga munosabatini bildirgan soʻz qaysi gapda berilgan?

A.
B.
C.
D.

5. Gumon maʼnosini bildiradigan kirish soʻz qaysi qatorda?

A.
B.
C.
D.

2-variant

👉 **1- topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Undalmaning turlari
2. Kirish va kiritmalarning turlari

👉 **2- topshiriq.** Badiiy asardan undalma va kirish, kiritma birikmalar bilan murakkablashgan sodda gaplarga 20 ta misol toping va ularni tahlil qiling.

👉 **3- topshiriq.** Badiiy asardan topgan misollaringiz asosida test goliplarini to'ldiring.

1. Kirish gap (kiritma gap) berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Kirish so'z ishtirok etgan gap qaysi qatorda berilgan?

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Kirish birikma qaysi gapda qo'llangan?

- A.
- B.
- C.
- D.

4. Yig'iq undalmali gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Otlashgan sifat bilan ifodalangan undalma qaysi gapda berilgan?

- A.
- B.
- C.
- D.

Qo'shma gap sintaksisi bo'yicha amaliy mashg'ulotlar

1 – amaliy mashg'ulot

Mavzu: Bog'langan qo'shma gaplar

<i>Mashg'ulot vaqti-2 soat</i>	Talabalar soni: 25 –30 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	Amaliy mashg'ulot
<i>Mashg'ulot rejasi</i>	1. Bog'langan qo'shma gap haqida nazariy bilimlarni mustahkamlash. 2. Bog'langan qo'shma gap bo'yicha savol-javob. 3. Mashqlar ishlash. 4. Talabalar bilimini baholash.
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Bog'langan qo'shma gap haqida nazariy bilimlarni mustahkamlash va amaliyotga tatbiq qilish bo'yicha keng qamrovli bilim va ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat.	
<i>Pedagogik vazifalar:</i> <ul style="list-style-type: none">• Bog'langan qo'shma gap haqida nazariy bilim berish;• Bog'langan qo'shma gaplarning mazmun mohiyatini ochib berish;• Bog'langan qo'shma gaplar tabiatini til va nutq sathida yoritish;	<i>O'quv faoliyati natijalari (talaba):</i> <ul style="list-style-type: none">• Bog'langan qo'shma gap to'g'risidagi bilimlarini mustahkamlaydi;• Bog'langan qo'shma gaplar mazmun mohiyatini ochib berish imkoniga ega bo'ladi;• Bog'langan qo'shma gaplarning semantik-sintaktik xususiyatlarini talqin eta olish ko'nikmasi shakllanadi; Bog'langan qo'shma gap sohasidagi nazariy qarashlar haqida bilimga ega bo'ladi.
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Ko'rgazmali, muloqotli, jamoada ishlash.
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	Ommaviy, jamoaviy, juftlikda ishlash.
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat: savol-javob, mashqlar tahlili

♣ **1-topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Sodda va qo'shma gaplarni qiyoslang.
2. Bog'langan qo'shma gapning grammatik xususiyatlari.
3. Biriktiruv munosabatli bog'langan qo'shma gapning semantik va pozitsion xususiyatlari.

4. Biriktiruv bog'lovchilarining uyushiq bo'laklar va bog'langan qo'shma gap qismlari orasida qo'llanishiga misollar keltiring.
5. Zidlov munosabatli bog'langan qo'shma gaplarning semantik va pozitsion xususiyatlari haqida ma'lumot bering.
6. Ayiruv munosabatli bog'langan qo'shma gaplar haqida ma'lumot bering.
7. Ayiruv bog'lovchilarining uyushiq bo'laklar va qo'shma gapda qo'llanish xususiyatlari.
8. Inkor munosabatli bog'langan qo'shma gaplar va uyushiq bo'lakli gaplarni qiyoslang.
9. Bog'langan qo'shma gaplarda yuklamalarning qo'llanishi.
10. Bog'langan qo'shma gaplarda umumiy bo'laklarning qo'llanishi.
11. Bog'langan qo'shma gaplarda ochiq va yopiq tenglanish.


2-topshiriq. Qo'shma gaplarning turlarini aniqlang va sxematik tahlil qiling.


Bog'langan qo'shma gapni tahlil qilish namunasi:

- bog'langan qo'shma gaplarning grammatik asosi aniqlanadi;
 - qo'shma gap qismlarini biriktiruvchi vositalar aniqlanadi;
 - tenglanish turi aniqlanadi (ochiq yoki yopiq)
 - qo'shma gap qismlari pozitsiyasi aniqlanadi (erkin yoki turg'un)
 - bog'langan qo'shma gap turi aniqlanadi (biriktiruv, zidlov, ayiruv, qiyoslash-chog'ishtirish);
 - qismlarning semantik munosabati aniqlanadi.
- Namuna: *Bu gapni eshitgach, Sidiqjonning yuragi jiz etdi va ko'ziga kelgan yoshni tez-tez kiprik qoqib yutdi.*
- 2ta grammatik asos: e+k k
 - va biriktiruv bog'lovchisi vositasida birikkan;
 - ochiq tenglanish;
 - turg'un pozitsiyali, qo'shma gap qismlari o'rnini almashtirib bo'lmaydi;
 - biriktiruv munosabatli bog'langan qo'shma gap;
 - payt munosabatli, ketma-ket yuzaga kelgan voqealar ifodalangan.

1. Hamma quvnoqlik bilan so'zlashmoqda, faqat Arslonqul negadir xayolchan o'tirardi (O.). 2. Uning na Ko'lobda uy-joyi bor, na bu erda oyoq bosadigan joyi. (C.A.) 3. Mening dam bezgagim xuruj qiladi, dam isitma suyagimgacha yondiradi. (O.) 4. Ichkarida ashula tugab, shovqinli kulgi ko'tarildi.(As.M) 5. Nuri goh sevinib shirin xayollarga botadi, goh butun vujudini qo'rquv bosadi. (O.) 6. Onaxonning tovushi tovlanib, ko'ziga yosh keldi. (As.M.) 7. Birovlar panshaxa bilan paxta ag'darsa, birovlar quriganini qopga tiqar edi. 8. Shu payt ko'cha eshigi ochildi-yu,

Zunnunxo‘ja halloslaganicha kirib keldi. (A.Q.) 9. Hali musiqa chalinadi, hali ashula aytiladi. 10. Qattiq shamoldan dam chimlar bamisoli qirg‘ovulday uchib tushadi, dam bir oz namiqqan yerning tuprog‘i palaxsa-palaxsa bo‘lib ko‘tariladi. (A.Q.)

 **3-topshiriq.** Badiiy asardan bog‘langan qo‘shma gap turlariga misollar topib yozing va ularni tahlil qiling.

 **4- topshiriq.** Bog‘langan qo‘shma gaplar bo‘yicha testlar.

1. Biriktiruv munosabatli bog‘langan qo‘shma gap qaysi qatorda berilgan?

A. Quyosh yerga nurini har qancha sochsa ham, u yerdan buning evaziga hech narsa talab qilmaydi.

B. Tantanali kechanning badiiy qismida konsert berildi ham hujjatli fil'm namoyish qilindi.

C. Suv keldi – nur keldi.

D. Bahaybat fil hartumini suvga solishi bilan, suvdagi to‘lin oy birdan qalqiy boshladi.

2. Bog‘langan qo‘shma gapni toping.

A. Mashrab shuni yaxshi biladiki, o‘rtog‘i uni aldamaydi.

B. Yo yerning kuchi yo‘q, yo urug‘i yaxshi emas.

C. Kim ichkilikdan madad istasa, o‘sha go‘r atrofida bo‘ladi.

D. Bu uyda na Ashirdan, na Soatdan - hech kimdan darak yo‘q.

3. Bog‘langan qo‘shma gap berilgan qatorni toping.

A. G‘ir eshik unsiz ochildi-da, qop-qorong‘u zalga nur yopirilib kirdi

B. Keyin bir lahza ko‘zini yumdi-da, yuziga kaftini bosdi

C. Zuhra oynavand eshikni ochdi-da, ichkariga kirib ketdi

D. U g‘azab bilan baqirdi-da, mashinani keskin burdi

E. Bir kelib qolibsana-da, o‘tir, do‘stim.

4. Biriktiruv bog‘lovchili bog‘langan qo‘shma gap berilgan qatorni toping.

A. Lolalar uchun oftob yaxshidir, Bolalar uchun odob yaxshidir.

B. Ko‘m-ko‘k yaylovlarda o‘tov oqarib, yer-u ko‘kni podalarning shovqin-suroni tutdi.

C. O‘ziga berilgan aqlsiz tentak bo‘lsa, o‘zini bezagan xushro‘y satangdir.

D. Chor atrofda esardi ellar, va bog‘larda qushlar chiyillar.

5. Zidlov munosabati ifodalangan bog‘langan qo‘shma gapni toping.

A. Na hamdard kishisi bor, na ovuntiradigan mashg‘uloti.

- B. Kuz tushdi, tog' cho'qqilarini qor bosdi.
- C. Uydagilar xursand edi, ammo bu xursanchilik unga tatimadi.
- D. Burgut yalqovgina, lekin viqor bilan qanotlarini yoyib uchib ketdi.

6. Bog'langan qo'shma gapni toping.

- A. So'kinish odati kuchaygan sari beixtiyor yomon xatti-harakatlarga moyillik ham kuchaya bordi.
- B. Xushmuomalalikka haq to'lanmasa ham, u ko'p naf keltiradi.
- C. Hamma o'z xotirasidan noliydi-yu, hech kim o'z idrokidan nolimaydi.
- D. Jahonda yaramasliklar ko'p, lekin yomon aqlga yetadigan yo'q.
- E. S, D

7. Qismlari yuklama yordamida birikkan zidlov munosabatli bog'langan qo'shma gapni toping.

- A. Kun sovuq, ammo osmon beg'ubor, artilgan shishaday musaffo.
- B. Daraxt shoxlarini shirtillatib uzguday yoqqan yomg'irning tinganini ancha bo'ldi-yu, osmon pardasi ochilmadi.
- C. Temirchining uyi tor bo'lsa ham, fe'li keng edi.
- D. Qiz yalt etib unga qaradi-yu, yuragi hapqirib ketdi.

8. Ayiruv munosabatli bog'langan qo'shma gapni toping.

- A. Navoiy goh otda, goh piyoda paydo bo'lar edi.
- B. Hissiyot va aql iroda uchun zarurdir, men faqat ular orqali nima qilishim yoki qilmasligim lozimligini bilib olaman.
- C. Yoki sukut saqla, yoki sukutdan tuzukroq biron narsa gapir.
- D. Haqiqatga har qanday masofa pisand emas, uni hech bir chegara to'xtatolmaydi

9. Zidlov munosabatli bog'langan qo'shma gapni aniqlang.

- A. U davra o'rtasida o'tirdi-da, so'zlay boshladi.
- B. Ajabo, film namoyishi tugadi-yu, hech kim joyidan qimirlamadi.
- C. Yo'l yurib charchagan Roziq ko'rpaga kirdi-yu, uyquga ketdi.
- D. Ummatali Nafisani ko'pda ko'rmasa ham, haftada bir ko'rib turadi.

10. Bog'langan qo'shma gapni toping.

- A. U tabiat go'zalligining takomili va inson latofatining ayni mujassami edi.
- B. Uning behad chiroyli ko'zlari iffat va hayo bilan ma'sum bo'lardi.
- C. Uyga yaqinlashganda boshidagi durrachasini tuzatdi, qo'lidagi tugunchani esa yerga qo'ydi.
- D. Tabiiyki, har ikkisi birlashgan joyda jahon guliston bo'ladi.

11. Bog'langan qo'shma gapning payt munosabatida bo'lgan qismlarini qaysi bog'lovchilar bog'lab keladi?
- zidlov bog'lovchilar
 - biriktiruv bog'lovchilar
 - ergashtiruvchi bog'lovchilar
 - ayiruv bog'lovchilar
12. Quyidagi qo'shma gap qismlari qanday munosabatni ifodalaydi? Shu payt boshimiz ustida chaqmoq yarq etdi va momaqaldiroq gumburladi.
- sabab-natija munosabatini
 - payt munosabatini
 - birinchi gap mazmuni ikkinchi gap mazmuni orqali izohlanmoqda
 - zidlik munosabatini
13. Bog'langan qo'shma gap berilgan qatorni toping.
- Shu kiyimliklardan na xotini va na bolalarini foydalantirar va na o'zini ziqnalikdan qutqarar edi.
 - Guli yo'q bo'stondan yaproq yaxshi, foydasi yo'q yo'ldoshdan tayoq yaxshi.
 - O'qishli kitob go'zallikdir, lekin go'zallikda ham go'zallik bor.
 - Dunyo ko'rgan odam bilan hamsuhbat bo'lsang, bahri diling ochiladi.
14. Qiyoslash-zidlash munosabatli bog'langan qo'shma gap berilgan qatorni toping.
- Yigitning so'zi singuncha, ho'kizning shoxi sinsin.
 - Yaxshilik qilmoqlik ulug' fazilatdir, buning qadriga yetmaslik esa illatdir.
 - Kasalning kelishi oson, lekin ketishi ancha qiyindir.
 - Yaxshidan bog' qolar, yomondan dog' qolar.
15. Bog'langan qo'shma gap berilgan qatorni toping,
- Aql - eskirmas kiyim, bilim bo'lsa tuganmas buloqdir.
 - Manzuraning yuziga dam issiq, dam oqshom shabadasi uriladi.
 - Dugonalar ish bilan band bo'lishdi, suhbat negadir qovushmadi.
 - Vali ertasiga saharlab uyg'onganda, G'ulomjon hujrasida yo'q edi.
16. Qaysi qatorda bog'langan qo'shma gap berilgan?
- G'ayratlining yuragi qaynar, g'ayratsizning yuragi o'ynar.
 - Dono aybni o'zidan axtaradi, ahmoq bo'lsa do'stini ayblaydi.
 - Berilgan barcha qo'shma gaplar bog'lovchisiz bog'langan qo'shma gap hisoblanadi.
 - So'zning yumshog'i g'azabni so'ndiradi, So'zning qattig'i odamni o'ldiradi.

2 - amaliy mashg'ulot

Mavzu: Havola bo'lakli qo'shma gaplar.

<i>Mashg'ulot vaqti-2 soat</i>	Talabalar soni: 25 –30 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	Amaliy mashg'ulot
<i>Mashg'ulot rejasi</i>	1. Ergash gaplarning tasnifiga doir. 2. Havola bo'lak haqida. 3. Havola bo'laklarning ifodalanish usullari. 4. Havola bo'lakli qo'shma gaplarning turlari.
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Ergashgan qo'shma gap haqida nazariy bilimlarni mustahkamlash va amaliyotga tatbiq qilish bo'yicha keng gamrovli bilim va ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat.	
<i>Pedagogik vazifalar:</i>	<i>O'quv faoliyati natijalari</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Ergashgan qo'shma gap haqida nazariy bilim berish; • Ergashgan qo'shma gaplarning mazmun mohiyatini ochib berish; • Ergashgan qo'shma gaplar tabiatini til va nutq sathida yoritish; 	<p><i>(talaba):</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ergashgan qo'shma gap to'g'risidagi bilimlarini mustahkamlaydi; • Ergashgan qo'shma gaplar mazmun mohiyatini ochib berish imkoniga ega bo'ladi; • Ergashgan qo'shma gaplarning semantik-sintaktik xususiyatlarini talqin eta olish ko'nikmasi shakllanadi; <p>Ergashgan qo'shma gap sohasidagi nazariy qarashlar haqida bilimga ega bo'ladi.</p>
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Ko'rgazmali, muloqotli, jamoada ishlash.
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	Ommaviy, jamoaviy, juftlikda ishlash.
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat: savol-javob, mashqlar tahlili

♣ **1-topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Ergashgan qo'shma gaplarning grammatik xususiyatlari haqida ma'lumot bering.
2. Ergashgan qo'shma gaplar tasnifi masalasi. Turli manbalardagi yondashuvlar haqida gapiring.
3. Ergash gap va bosh gapga xarakteristika bering.

4. Ergash gapni bosh gapga biriktiruvchi vositalarning turlari.
5. Havola bo'laklarning xususiyatlari: real va noreal qo'llanish.
6. Bir havola bo'lakli va ikki havola bo'lakli qo'shma gaplarga xarakteristika bering.
7. Ega va kesim ergash gapli qo'shma gaplar.
8. Aniqlovchi ergash gapli qo'shma gaplar.
9. Hol ergash gapli qo'shma gaplarning qaysi turlarida havola bo'lak qo'llanadi?
10. To'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gaplar.

2-topshiriq. Ergashgan qo'shma gaplarning turini aniqlang. Bosh va ergash gaplarni farqlang: bosh gapning tagiga to'g'ri chiziq, ergash gapning tagiga esa to'lqinli chiziq chizing. Biriktiruvchi vositani doira ichida ko'rsating. Havolani aniqlang va ergash gap tomonidan izohlanishini tushuntiring.

Namuna: *Kim vijdonan mehnat qilsa, u rohat ko'radi.*

1. Qaysi birlaringda jahl-u g'azab qo'zisa, darhol u sukut saqlashga o'tsin (Hadis). 2. Hozirdanoq ko'rinib turibdiki, dangasalik, ayyorlikni bilmaydigan yigitga o'xshaysiz. (A.Q.) 3. Bu uning laqabimi, rostakam ismimi – hech kim bilmasdi. (As.M.) 4. Qaysi bir xalqda kitobxonlik yuqori bo'lsa, o'sha xalqning kelajagi porloq bo'ladi. 5. Yordam shundan iboratki, seni boshliq bilan uchrashtirib qo'yaman. 6. Uning bu dunyoda hech ham armonlari qolmadi, deb o'ylayman. 7. Xurosonda bir davr yaratmoq lozimki, o'zga xalqlar ibrat ola bilsinlar. (O.) 8. Qaysi odam ishga yaxshi niyat bilan yondashsa, biz o'sha kishini hurmatlaymiz. 9. Kim ishdan bir nima chiqishiga ishonsa, usta o'sha. (A.Q.) 10. Bu hovlida nimaiki bor bo'lsa, hammasi u uchun qadrlil edi.

3-topshiriq. *Havola bo'lakli qo'shma gaplarga badiiy asardan 10ta misol to'plang va tahlil qiling.*

4-topshiriq. *Havola bo'lakli qo'shma gaplar bo'yicha testlar.*

1. Havola bo'lakli qo'shma gap berilgan qatorni toping.
 - A. Anzirat shuni biladiki, rais xotin-qizlarga bir og'iz ham gapirmagan.
 - B. Kimki daraxtlarni asrab qololsa, o'sha haqiqiy o'rmonchi bo'la oladi.
 - C. Shunisi ajablanarliligi, qovjiragan o'tloqlar yomg'irdan qorayib tilkalanib ketgan.
 - D. Barcha javoblar to'g'ri.
2. Havola bo'laklar simmetrik qo'llangan ega ergash gapli qo'shma gapni toping.
 - A. Kimki hayotga xumrayib boqsa, hayot ham unga xo'mrayib boqadi.

- D. Qozonga nima tushsa, cho'michga ham o'sha chiqadi
- C. Kim mehnat qilsa, u rohat ko'radi
- D. B va C.

3. Havola bo'laklar asimmetrik qo'llangan to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gapni toping

- A. Xalq seni himoya qilmasa, sen xalqdan o'pkalama.
- V. Kimki samimiy va pokdil bo'lsa, uni hamma hurmat qiladi.
- S. Ishonamanki, u yerda sizni yaxshi kutib olishadi.
- D. Agar mening o'rningga qolsa, sen unga farzanddek sodiq bo'l.

4. Kim bировga chuqur qazisa, unga o'zi tushadi. Ushbu gap ergash gapning qaysi turiga mansub?

- A. kesim ergash gap
- B. to'ldiruvchi ergash gap
- C. ega ergash gap
- D. aniqlovchi ergash gap

5. Kim sening kamchiliklaringni to'g'ri aytsa, u sening haqiqiy do'stingdir. Ushbu gap turiga ko'ra qanday gap?

- A. kesim ergash gap
- B. ega ergash gap
- C. to'ldiruvchi ergash gap
- D. aniqlovchi ergash gap

6. Botir fahmladiki, qushning bolalari har yili shu ajdarga yem bo'lar ekan. Ushbu gap ergash gapli qo'shma gapning qaysi turiga mansub?

- A. to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap
- B. ega ergash gapli qo'shma gap
- C. aniqlovchi tobe gapli qo'shma gap
- D. hol ergash gapli qo'shma gap

7. Boy bo'lay deb, izzatingdan ayrilma. Ushbu gap qo'shma gapning qaysi turiga mansub?

- A. hol ergash gapli qo'shma gap
- B. ega ergash gapli qo'shma gap
- C. kesim ergash gapli qo'shma gap
- D. to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap

8. Buni esdan chiqarmang: shu ozod va obod vatan barchamizniki. Ushbu gap tobe gapning qaysi turiga mansub?

- A. aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap
- B. to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap
- C. ega ergash gapli qo'shma gap
- D. hol ergash gapli qo'shma gap

9. Kim devorning narigi tomonida bo'lsa, u omon qoldi. Ushbu gap ergash gapning qaysi turiga mansub?

- A. aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap
- B. to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap
- C. ega ergash gapli qo'shma gap
- D. hol ergash gapli qo'shma gap

10. Nisbiy so'zlar ishtirok etgan gaplarda ko'rsatish olmoshi qaysi gap tarkibida bo'ladi?

- A. hokim gap tarkibida
- B. tobe gap tarkibida
- C. hokim va tobe gap tarkibida
- D. hokim yoki tobe gap tarkibida

11. Nisbiy so'zlar ishtirok etgan gaplarda so'roq olmoshi qaysi gap tarkibida bo'ladi?

- A. hokim gap tarkibida
- B. tobe gap tarkibida
- C. hokim va tobe gap tarkibida
- D. hokim yoki tobe gap tarkibida

12. Kim vatanni sevsa, u iymonlidir. Ushbu gapdagi havola bo'lakni aniqlang.

- A. kim
- B. u
- C. sevsa
- D. kim, u

13. Qaysi qo'shma gap tarkibida havola bo'lak qo'llangan?

- A. Mana, bahor nishonasi, hidla, sog'ingandirsan.
- B. Binafsha qo'ldan-qo'lga o'tdi.
- C. Kech kirib, keluvchilarning oyog'i uzulishi bilan, u ko'chaga chiqdi.
- D. Kimki ajdodlar yaratgan boylklarni bilmasa, demak u nafosatdan bebahra yashagan.

14. Qaysi gapda soʻroq olmoshi koʻrsatish olmoshi bilan ifodalangan toʻldiruvchiga ishora qilgan?

- A. Kimki oʻz ishidan rozi boʻlsa-yu, shod boʻlsa, uning ishtahasi ham yaxshi boʻladi.
- B. Kishi qayerda tugʻilib oʻsgan boʻlsa, oʻsha joyni doim qoʻmsaydi.
- C. Kimki yaxshilik qilsa, unga ham yaxshilik qaytadi.
- D. Kimki bilimga tayansa, u doimo kamol topadi.

15. Qaysi qatorda toʻldiruvchi tobe gapli qoʻshma gap berilgan?

- A. Yutugʻimiz shundaki, har bir xodim oʻz vazifasini yaxshi biladi.
- B. Shohga bildirdilarki, navkarlar boshqa bir puldor beklar xizmatiga oʻtib ketadi.
- C. Qayerda janjalli ish boʻlsa, oʻsha kishini roʻpara qilamiz.
- D. Qay vaqt uyga kirmay, koʻsak chuvib oʻtirgan boʻladi.

16. Qaysi qatorda ega tobe gapli qoʻshma gap berilgan?

- A. Kimdan xalqqa jabr-zulm sodir boʻlsa, u bizning dushmanimizdir.
- B. Kimki boʻlsa dilozor, undan el-u yurt bezor.
- C. Kelgusi taraqqiyot zamini shu – hamma kompyuterni ishlata bilishi va undan foydalana olishi shart.
- D. Iltimos qilaman, oldin rais soʻzlasalar.

17. Bu shunday bir daraki, Rahimxon qirq ming askari bilan kelib yoʻl topolmay ketgan. Ushbu gap:

- A. kesim tobe gapli qoʻshma gap
- B. aniqlovchi tobe gapli qoʻshma gap
- C. natija (hol) tobe gapli qoʻshma gap
- D. toʻldiruvchi tobe gapli qoʻshma gap

18. Quyidagi juftliklardan qaysi birida gap boʻlaklarining ergash gaplar bilan ifodalanishi muvofiq emas?

- A. Eshitdimki, kecha kelibsiz – Kecha kelganingizni eshitdim.
- B. Yaxshi odatingiz shuki, barvaqt turasiz – Yaxshi odatingiz barvaqt turishdir.
- C. Qachon soʻrasangiz, darrov javob beradi – Soʻragan narsangizga darrov javob beradi.
- D. Shunday ish qilingki, pushaymonlik keltirmasin – Pushaymonlik keltirmaydigan ish qiling.

19. Ega ergash gapli qoʻshma gapni toping.

- A. Hayot qaysi biriga qattiq tegib ketsa, oʻshanisi kuchliroq tovush beradi.

- B. Yutug'imiz shundaki, har bir xodim o'z vazifasini biladi va uni vijdonan bajaradi.
- C. Qalb salomat bo'lsa, aql ham, fikr ham salomat bo'ladi.
- D. Unga tomon qancha yursang, u sendan shuncha uzoqlashadi.

20. Biz istaymizki, kadrlarimiz rivojlangan davlatlarning mutaxassislaridan kam bo'lmasin. Ushbu gap qo'shma gapning qaysi turiga mansub?

- A. aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap
- B. to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap
- C. maqsad ergash gapli qo'shma gap
- D. kesim ergash gapli qo'shma gap

21. Ayrim muammolar borki, ularni butun jahon xalqlari birgalashib hal qilishi kerak. Ushbu gap qo'shma gapning qaysi turiga mansub?

- A. aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap
- B. to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap
- C. kesim ergash gapli qo'shma gap
- D. ega ergash gapli qo'shma gap

22. Qaysi gapdagi so'roq olmoshi so'roq ma'nosini ifodalamaydi?

- A. Nima eksang, shuni o'rasan.
- B. Kim birovgacha choh qazisa, unga o'zi tushadi.
- C. Kimki ko'zi ojiz odamni qirq qadam yetaklagan bo'lsa, uning jannatga kirishi aniqlidir.
- D. Berilgan gaplarda so'roq ma'nosini ifodalamaydi.

23. Bironta yirik badiiy asar yo'qki, unda mehribon jonkuyar odamlarning obrazi aks ettirilmagan bo'lsin. Ushbu gap -

- A. natija ergash gapli qo'shma gap
- B. to'siqsiz ergash gapli qo'shma gap
- C. to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap
- D. aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap

24. Oliy ta'limdagi o'qish o'rta maktabdagi o'qishdan shu bilan farq qiladiki, bu yerda har bir kishi ko'proq mustaqil ravishda ishlashiga to'g'ri keladi. Ushbu gap -

- A. ravish ergash gapli qo'shma gap
- B. ega ergash gapli qo'shma gap
- C. to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap
- D. aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap

25. Bundan chiqdiki, bizning ahvolimizni sen o'zimizdan yaxshiroq bilar ekansan. Ushbu gap. ..
- to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap
 - ega ergash gapli qo'shma gap
 - aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap
 - natija ergash gapli qo'shma gap.
26. Yordam shundan iboratki, seni boshliq bilan uchrashtirib qo'yaman. Ushbu gap...
- kesim ergash gapli qo'shma gap
 - to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap
 - aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap
 - natija ergash gapli qo'shma gap
27. Bu damda bir so'z topilmaski, Izhor eta olsa musibatni u. Ushbu gap...
- ega ergash gapli qo'shma gap
 - payt ergash gapli qo'shma gap
 - natija ergash gapli qo'shma gap
 - aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap
28. Yo'l-yo'rig'i shuki, pravleniyega ariza berasiz, arizangizni kolxozchilar ko'rib chiqadi. (A.Qahhori). Ushbu gap -
- natija ergash gapli qo'shma gap
 - kesim ergash gapli qo'shma gap
 - sabab ergash gapli qo'shma gap
 - ega ergash gapli qo'shma gap
29. Qaysi qatorda ergashgan qo'shma gapning sodda gap bilan ma'nodoshligi noto'g'ri berilgan?
- Shuni bilingki, kengga keng dunyo, torga tor dunyo. Dunyo'ning kengga keng, torga tor ekanligini bilib oling
 - Kimki mustaqil fikr yuritmasa, uni boshqalar oson egib oladi. Mustaqil fikrlanmagan odamning egilishi oson bo'ladi
 - Kimki saxiylikni odat qilgan bo'lsa, qo'lidan davlati ketmasin u'ning. Saxiylikni odat qilgan odamning qo'lidan davlati ketmasin.
 - Shunday oilalar borki, tarbiyaga e'tibor berishmaydi. Tarbiyaga e'tibor bermaydigan oilalar bor.

30. Qizig'i shundaki, shu ko'rinishiga ovozi muloyim edi. Ushbu gap...

- A. Kesim ergash gapli qo'shma gap.
- B. To'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap.
- C. Ega ergash gapli qo'shma gap.
- D. Kiritma gapli sodda gap.

31. *Kim* nisbiy so'zi qaysi ergash gap qo'shma gap tarkibida qo'llanilishi mumkin?

- A. Ega ergash gapli qo'shma gap.
- B. Aniqilovchi ergash gapli qo'shma gap.
- C. To'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap.
- D. Barcha javoblar to'ri.

3 – amaliy mashg‘ulot

Mavzu: Hol ergash gapli qo‘shma gaplar

<i>Mashg‘ulot vaqti-2 soat</i>	Talabalar soni: 25 –30 gacha
<i>Mashg‘ulot shakli</i>	Amaliy mashg‘ulot
<i>Mashg‘ulot rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hol ergash gapli qo‘shma gaplarning tasnifiga doir. 2. Hol ergash gapli qo‘shma gaplarda havola bo‘lak haqida. 3. Havola bo‘laklarning ifodalanish usullari. 4. Havola bo‘lakli va havola bo‘laksiz hol ergash gapli qo‘shma gaplarning turlari.
<p><i>O‘quv mashg‘ulotining maqsadi:</i> Hol ergash gapli qo‘shma gaplar haqida nazariy bilimlarni mustahkamlash va amaliyotga tatbiq qilish bo‘yicha keng qamrovli bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishdan iborat.</p>	
<p><i>Pedagogik vazifalar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Hol ergash gapli qo‘shma gaplar haqida nazariy bilim berish; • Hol ergash gapli qo‘shma gaplarning mazmun mohiyatini ochib berish; • Hol ergash gapli qo‘shma gaplar tabiatini til va nutq sathida yoritish; 	<p><i>O‘quv faoliyati natijalari (talaba):</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Hol ergash gapli qo‘shma gaplar to‘g‘risidagi bilimlarini mustahkamlaydi; • Hol ergash gapli qo‘shma gaplar mazmun mohiyatini ochib berish imkoniga ega bo‘ladi; • Hol ergash gapli qo‘shma gaplarning semantik-sintaktik xususiyatlarini talqin eta olish ko‘nikmasi shakllanadi; • Hol ergash gapli qo‘shma gaplar sohasidagi nazariy qarashlar haqida bilimga ega bo‘ladi.
<i>Ta‘lim berish usullari</i>	Ko‘rgazmali, muloqotli, jamoada ishlash.
<i>Ta‘lim berish shakllari</i>	Ommaviy, jamoaviy, juftlikda ishlash.
<i>Ta‘lim berish vositalari</i>	O‘quv qo‘llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Ta‘lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo‘lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og‘zaki nazorat: savol-javob, mashqlar tahlili

👉 **1- topshiriq.** Savollarga javob bering.

1. Hol ergash gapli qo'shma gaplar tasnifi haqida ma'lumot bering.
2. Havola bo'lakli va havola bo'laksiz hol ergash gapli qo'shma gaplar.
3. Ravish ergash gapli qo'shma gap va ravish holli sodda gaplarni qiyoslang, misollar keltiring.
4. O'lchov daraja ergash gapli qo'shma gaplarning grammatik xususiyatlari.
5. Chog'ishtirish va o'xshatish ergash gapli qo'shma gaplar.
6. O'rin ergash gapli qo'shma gaplar va o'rin holi.
7. Payt ergash gapli qo'shma gap va payt holli sodda gaplar.

👉 **2-topshiriq.** Ergashgan qo'shma gaplarning turini, ergash gap va bosh gapni birlashtiruvchi vositani aniqlang. Sxematik tahlil qiling.

1. Odam qancha ko'p qiziqsa, shuncha ko'p o'qiydi. 2. Olimlarning kuzatishicha, er-xotin qancha kam gaplashsa, oila shuncha mustahkam bo'lar ekan (O'.H.). 3. Qaysi yurtida non arzon bo'lsa, o'sha erga ko'chib yuradigan odamda Vatan tuyg'usi bo'lmaydi (O'.H.). 4. Qayerda yaxshi imkoniyatlar yaratilgan bo'lsa, hammamiz o'sha yerga borib ishlashga intildik. 5. Qayerda aytadigan gapingiz bo'lsa, shu yerda gapiravering (S.A.). 6. Ko'z qayerda bo'lsa, mehr ham shu yerda (Maqol). 7. Men yig'lasam, u ho'ng'raydi (O'.H.). 8. Onasi qancha qistasa-da u ovqatga o'tirmadi. (O'.H.) 9. Bir sayyoh qaysi yurtga borsa, avval bozorini, keyin mozorini aylana ekan (O'.H.) 10. Qattiqroq yomg'ir yog'sa, balchiqqa aylanib ketadi-yov (O'.H.) 11. Qachon chaqirsangiz, darrov hozir bo'ladi. 12. Esini tanibdiki, odam bo'lsam, nimadir yaxshi ish qilsam, deydi (O'.H.) 13. Qanday yetib borgan bo'lsangiz, shunday qayingiz. (A.M.).

👉 **3- topshiriq.** Berilgan gaplarning turini aniqlang va tahlil qiling.

1. Ganga hali ham uzoqlarda yog'ayotgan jala suvlariga to'lib, loyqalanib oqayotgan bo'lsa-da, yer asta-sekin quriy boshladi (J.Abd.). 2. Tabiat qancha o'jar bo'lmasin, ular qaysarlik bilan yana kulba tiklaydilar (C.Ahm.). 3. Saidiyning e'tibori qancha ortsa, daromadi ham shuncha orta bordi. (A.Q.) 4. Chiqsam, soch qo'ygan, ingichka mo'ylovli bir yigit turibdi. (C.A.) 5. Bir kun kishilar bir piyola choy ustida sen bilan bizni eslab qo'yishsa, bas. (J.Abd.) 6. Yo'l sal o'ng'aysiz bo'lsa, darhol Komilaga ko'maklashishga tirishar edi. 7. Sening yuraging guli qayda ochilur bo'lsa, bulbuli shunda sayrar. (H.H.) 8. Kim tirishib ishlasa, o'sha kishi mehnatda ilg'or bo'ladi. 9. Ko'z tegmasin, xushro'y yigit ekansiz, deb O'lmasin boshidan hokandozni uch marta aylantirdi. 10. Asar yozishga o'tirdimi, tamom, boshqa narsani unutadi (C.A.). 11. U qancha

ko'p yursa, shuncha tez charchab qolardi (C.A.). 12. Mashina kelsa, chamadonni tashlab qo'yadi (C.A.). 13. Qachon bolalari kelsa, o'shanda kampirning uyi to'ladi (C.A.). 14. Xonangiz qanday tashlab ketgan bo'lsangiz, shunday turibdi (C.A.). 15. Boshqa soha odami suhbatga aralashib qoldimi, albatta, qancha pul olishini so'raydi (C.A.).

☞ **4-topshiriq.** Badiiiy asardan shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplarga misollar keltiring va tahlil qiling.

5- topshiriq. Test savollari.

1. Berilgan qo'shma gaplarning qaysilari havola bo'lakli qo'shma gap sanaladi?

1. Kimning himmati baland bo'lsa, uning qadr-qimmatini ham baland bo'ladi.
 2. Shuni bilki, yalqovlik muhtojlik eshigidir.
 3. Kimningki qo'lidan yaxshilik kelmasa, u yomonlik qilishdan saqlansin.
 4. Kishi dardiga kim hamdard emasdir, kishi nazdida ul mard emasdir.
- A) 1,3 B) 2,4 C) 1,2,3 D) 1,2,3,4

2. Har kimki hayotga xo'mrayib boqsa, hayot ham unga zarda bilan qaraydi.

Ushbu qo'shma gap turi haqida bildirilgan to'g'ri hukmni aniqlang.

- 1) to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap
 - 2) ega ergash gapli qo'shma gap
 - 3) nisbiy so'zlar yordamida hosil bo'lgan qo'shma gap
 - 4) havola bo'lakli qo'shma gap
- A) 1,3 B) 2,3 C) 1,3,4 D) 2,3,4

3. Berilgan qo'shma gaplarning qaysi birida ergash gap bosh gap tarkibidagi ko'rsatish olmoshi bilan ifodalangan egani izohlab kelgan?

- A) Umidim uldurkim, so'zim martabasi avjdin quyi inmagay
- B) Kishi dardiga kim hamdard emasdir, Kishi nazdida ul mard emasdir.
- C) Kimki birovga choh qazisa, unga o'zi tushadi.
- D) Kimki yaxshi bo'lsa, doimo oshini yeydi.

4. Berilgan maqollarning qaysi biri "egasi ifodalangan gap+egasi umumlashgan gap" qolipida tuzilgan qo'shma gapdan iborat?

- A) Tuyog'iga ursang, shoxi zirqiraydi.
- B) Eshik ochiq bo'lsa ham, so'rab kir.
- C) Hurmat qilsang, hurmat ko'rasan.
- D) Oyni etak bilan yopib bo'lmaydi.

5. Berilgan maqollarning qaysi biri "egasi ifodalangan gap+egasi umumlashgan gap" qolipida tuzilmagan?

- A. Eshik ochiq bo'lsa ham, so'rab kir
- B) Boshingga qilich kelsa ham rost gapir.
- C) Dono bilan yo'l yursang, uzoq yo'ling yaqindir
- D) A va B

6. Qismlari egasi ifodalangan gap+egasi ifodalangan gap tarzida qurilgan ergashgan qo'shma gap berilgan qatorni aniqlang.

- A) Qayerda ilm-u ma'rifat kuchli bo'lsa, o'sha yer baxt maskanidir.
- B) Ona yurtning omon bo'lsa, rang-u ro'ying somon bo'lmas.
- C) Agar shu topshiriqni bajarmasa, obro'yi bir pul bo'ladi.
- D) Shunday yaxshi odatlarimiz borki, ularga hurmat bilan qarash lozim.

7. Qismlari yig'iq gapdan iborat ergashgan qo'shma gap berilgan qatorni aniqlang.

- 1. Bilimli o'zar, bilimsiz to'zar.
 - 2. Odam borki, odamlarning naqshidir.
 - 3. Qor yog'di, go'yo don yog'di
 - 4. Yovlar yakson bo'lsin deb, yigitlar kurashdi.
- A) 2,3 B) 3,4 C) 2,3,4 D) 1,2,3,4

8. Shart ma'nosi ifodalangan qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A. Kimki buni tushunmabdi, u katta xatoga yo'l qo'yadi.
- B. Tog'asi qancha qizishsa, Oyqiz o'zini shuncha og'irlikka solardi.
- C. Har qancha uzr aysam ham, inobatga olmadi.
- D. Bahor kelsa, kunlar isiydi.

9. Tog'day og'ir bilak berdim, yovlarni mushtlasin deb. Ergash gapning turini toping.

- A. ravish ergash gap
- B. maqsad ergash gap
- C. sabab ergash gap
- D. to'ldiruvchi ergash gap

10. Matnda tobe gap hokim gapdan qanday tinish belgisi bilan ajratilishi mumkin?

- A. faqat vergul yordamida
- B. faqat ohang yordamida
- C. nuqtali vergul, vergul, tire, ikki nuqta yordamida
- D. vergul, nuqta yordamida

11. Qaysi bog'lovchilar tobe gap tarkibida keladi?

- A. agar, bamisoli
- B. shuning uchun, zero
- C. natijada, -ki (-kim)
- D. shu sababli, oqibatda

12. Qaysi gapda tobe gap hokim gapdan oldin kelgan?

- A. Mingboshi yaxshi biladiki, Miryoqubdan boshqa chin ko'ngildan kuyadigan odam yo'q.
- B. Dangasaga mehnat yoqmaydi, shuning uchun u bahona izlaydi.
- C. Bu yil cho'llarda o't mo'l, chunki yomg'ir ko'p yog'di.
- D. Dushman kuchsizlangan-u, lekin taslim bo'lgisi kelmasdi.

13. Mehmonga borsang, mezbonga ko'proq yengillik kiritishga intil.

Ushbu gap qo'shma gapning qaysi turiga mansub?

- A. ega tobe gapli qo'shma gap
- B. hol tobe gapli qo'shma gap
- C. to'ldiruvchi tobe gapli qo'shma gap
- D. kesim tobe gapli qo'shma gap

14. deb so'zi yordamida birikkan qo'shma gaplarning qaysi birida sabab ma'nosi ifodalangan?

- A. Ukam o'qisin deb, "Oyguil bilan Baxtiyor" kitobchasini oldim.
- B. O'rtoqlarim kelishdi deb, ko'chaga chiqdim.
- C. Oyim charchab qolmasinlar deb, opam bilan birga uylarni yig'ishtirdik.
- D. Bolalar chiniqsin deb, turli musobaqalar o'tkazildi.

15. Qaysi qatorda hokim gap tobe gapdan keyin joylashgan?

- A. Yomg'ir tomchilayotgan bo'lsa ham, havo iliq edi.
- B. Hali qish tugamagan, lekin bahor nafasi seziladi.
- C. Daryolar dengizga juda ko'p oziqli moddalar olib keladi, shuning uchun Kaspiy dengizida baliq ko'p.
- D. Shuni unutmanki, rostgo'ylik, axloqiy poklik har bir odamni to'g'ri yo'lga boshlaydi.

16. Toki hayot davom etar ekan, ta'lim ham, tarbiya ham zamon o'rtaga qo'yayotgan yangi-yangi talablarga ko'ra mustaqil ravishda o'zgarib, yangilanib boraveradi. Ushbu gap bog'lanish vositasiga ko'ra qo'shma gapning qaysi turi hisoblanadi?

- A. havola bo'laklar vositasida bog'langan qo'shma gap

- B. teng bog'lovchilar vositasida bog'langan qo'shma gap
- C. ergashtiruvchi bog'lovchilar vositasida bog'langan qo'shma gap
- D. bog'lovchi - yuklamalar vositasida bog'langan qo'shma gap

17. Havola bo'laklar vositasida bog'langan qo'shma gap berilgan qatorni aniqlang.

- A. Yomg'ir tomchilayotgan bo'lsa ham, havo iliq edi.
- B. Kishi qanchalik ma'rifatli bo'lsa, u o'z vataniga shuncha foyda keltiradi.
- C. Qishloq obod, mening ko'nglim shod.
- D. O'ldimi, uxladimi endi baribir unga.

18. Otaning farzandi oldidagi qarzi shundan iboratki, unga yaxshi nom qo'yishi, ilm yo hunar o'rgatishi, uni mustaqil hayotga tayyorlashi kerak. Ushbu gap qo'shma gapning qaysi turi hisoblanadi?

- A. ega ergash gapli qo'shma gap
- B. kesim ergash gapli qo'shma gap
- C. to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap
- D. hol ergash gapli qo'shma gap

19. Quyidagi bog'lovchilarning qaysi biri ergashtiruvchi bog'lovchili qo'shma gaplarda ergash gap tarkibida keladi?

- A. agar
- B. shuning uchun
- C. natijada
- D. -ki, -kim

20. Quyidagi bog'lovchilarning qaysi biri ergashtiruvchi bog'lovchili qo'shma gaplarda hokim gap tarkibida keladi?

- A. chunki
- B. agar
- C. go'yo
- D. oqibatda

21. Ergashtiruvchi bog'lovchili qo'shma gaplarda ergash gap boshida keluvchi bog'lovchilarni toping.

- A. chunki, zotan
- B. shuning uchun, shu tufayli
- C. natijada, oqibatda
- D. deb, -ki (-kim)

22. Ergashtiruvchi bog'lovchili qo'shma gaplarda hokim gap boshida keluvchi bog'lovchilarni toping.

- A. zero
- B. garchi
- C. agar
- D. oqibatda

23. Ergashtiruvchi bog'lovchili qo'shma gaplarda hokim gap oxirida keladigan bog'lovchini aniqlang.

- A. zero
- B. deb
- C. -ki, -kim
- D. natijada

24. Qo'shma gap tarkibidagi ergash gap oxirida keladigan bog'lovchini toping.

- A. go'yo
- B. zero
- C. deb
- D. -ki, -kim

25. Sening yuraging guli qayda ochilur bo'lsa, bulbul ham shunda sayrar. Ushbu gap -

- A. payt ergash gapli qo'shma gap
- B. shart ergash gapli qo'shma gap
- C. o'rin ergash gapli qo'shma gap
- D. aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap

26. Mehnat qilsang, baxting ochiladi. Ushbu gap -

- A. payt ergash gapli qo'shma gap
- B. shart ergash gapli qo'shma gap
- C. sabab ergash gapli qo'shma gap
- D. payt holi qatnashgan sodda gap

27. Poyezdga biletim bo'la turib, jo'namadim. Ushbu gap -

- A. ravish ergash gapli qo'shma gap
- B. to'siqsiz ergash gapli qo'shma gap
- C. sabab ergash gapli qo'shma gap
- D. maqsad ergash gapli qo'shma gap

28. Har qancha sitamgar bo'lmasin hijron, Hasratga oshno aylama tilni. Ushbu gap...

- A. to'siqsiz ergash gapli qo'shma gap
- B. ravish ergash gapli qo'shma gap
- C. shart ergash gapli qo'shma gap
- D. aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap

29. Havola bo'laklar yordamida bog'langan hol ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A. Soy qanchalik tez oqsa, u shunchalik sayoz bo'ladi
- B. Har kim o'z-ozining qorovuli bo'lsa, uning nafasi hech qachon bo'g'ilmaydi
- C. Nima ro'zorga kerak bo'lsa, dadam o'shani bozordan keltiraverar edi.
- D. Odamlar ishdan qolmasin deb, marosimni soat 5 ga tayin qilganmiz.

30. O'zaro tobe munosabatda bo'lgan gap bo'lagi va gaplarni bog'lash uchun ishlatiladigan bog'lovchilarni belgilang.

- A. shuning uchun, hamda, ya'ni, -ki
- B. hamda, bilan, chunki, agar
- C. balki, chunki, bilan
- D. negaki, basharti, garchi, agar

31. Rejadagi zarur ishni amalga oshirishga vaqt yetkaza olmayapman, sen bo'lsa faqat dam olaylik deysan. Ushbu gap qo'shma gaplarning qaysi turiga mansub?

- A. Ergashgan qo'shma gap
- B. Bog'langan qo'shma gap
- C. Murakkab qo'shma gap
- D. Bog'lovchisiz qo'shma gap

32. Ergash gapni bosh gapga bog'lash uchun xizmat qiladigan quyidagi vositalarning qaysilari bosh gap boshida keladi?

- A. shuning uchun, shu bois
- B. chunki, negaki
- C. -ki, toki
- D. go'yo, bamisoli

33. Qaysi qatordagi qo'shma gap qismlari havola bo'lak vositasida birikkan?

- A. Shogirdlar qancha ko'p bo'lsa, ko'ngil qafasi shuncha ravshanroq bo'ladi.
- B. Og'ziga kelganini demoq nodon ishi va oldiga kelganini yemoq hayvon ishi.

- C. Shuni bilki, odamlar do'stlik tufayli baxtiyordirlar.
D. A va C

34. Qaysi qatordagi ergashgan qo'shma gap tarkibida bosh gap ergash gapdan oldin qo'llangan?

- A. Kamtar bo'l, chunki kamtarlik insonni kamolotga boshlaydi.
B. Men bilgan yovuz kishilar u yerda bor, shuning uchun men bormayman.
C. Olim bo'lsang, olam seniki.
D. Qo'rqoq ketaturib maqtansa, jasur qaytib kelib maqtanadi.

35. Ergashtiruvchi bog'lovchili ergashgan qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A. Shunday yaxshi odatlarimiz borki, ularga hurmat bilan qarash lozim.
B. Shamol qay tarafga essa, maysalar ham o'sha tomonga egiladi.
C. Misralarda so'zlar gavhar kabi yonadi, go'yo yangi ranglar, yangi jilvalar bilan porlaydi.
D. Kishida aql oz bo'lsa, undagi shuhratparastlik shunchalik kuchayar.

36. Maqsad bog'lovchisi qo'llangan ergashgan qo'shma gapni toping.

- A. Odamlar yaxshi yashasin deb, mahallamizni obod qildik.
B. Ona yerimizni asrang, toki bu meros avlodlarga sog'-omon yeta olsin.
C. Hosil mo'l bo'lishi uchun bahordan ter to'kdik.
D. Ular mening aytganimni qilishadi, chunki men oilamizning kenjatoyiman.

37. Ergash gap bosh gapga *deb* so'zi yordamida birikkanda qanday qo'shma gap hosil bo'ladi?

- A. Maqsad ergash gapli qo'shma gap.
B. Sabab ergash gapli qo'shma gap.
C. To'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap.
D. Barcha javoblar to'g'ri.

38. Havola bo'lakli ergashgan qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A. Shuni doimo yodingda tutki, biz hammamiz seni yaxshi ko'ramiz.
B. Nima ro'zg'orga kerak bo'lsa, dadam o'shani bozordan keltiraverar edi.
C. Odamlarga qanchalik yaxshilik qilsang, el seni shunchalik e'zozlaydi.
D. Barcha javoblar to'g'ri.

5 - amaliy mashg'ulot

Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplar

<i>Mashg'ulot vaqti-2 soat</i>	Talabalar soni: 25 –30 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	Amaliy mashg'ulot
<i>Mashg'ulot rejasi</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplarning tasnifiga doir. 2. Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplarning mazmuniy xususiyatlari haqida. 3. Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplarning turlari.
<p><i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplar haqida nazariy bilimlarni mustahkamlash va amaliyotga tatbiq qilish bo'yicha keng qamrovli bilim va ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat.</p>	
<p><i>Pedagogik vazifalar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplar haqida nazariy bilim berish; • Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplarning mazmun mohiyatini ochib berish; • Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplar tabiatini yoritish; 	<p><i>O'quv faoliyati natijalari (talaba):</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplar to'g'risidagi bilimlarini mustahkamlaydi; • Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplar mazmun mohiyatini ochib berish imkoniga ega bo'ladi; • Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplarning semantik-sintaktik xususiyatlarini talqin eta olish ko'nikmasi shakllanadi; <p>Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplar va uning turlari sohasidagi nazariy qarashlar haqida bilimga ega bo'ladi.</p>
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Ko'rgazmali, muloqotli, jamoada ishlash.
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	Ommaviy, jamoaviy, juftlikda ishlash.
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat: savol-javob, mashqlar tahlili

1- topshiriq. Savollarga javob bering.

1. Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplarning semantik-sintaktik xususiyatlari.
2. Sabab ergash gapli qo'shma gaplar.
3. Maqsad ergash gapli qo'shma gaplar.

4. Shart ergash gapli qo'shma gaplar.
5. To'siqsiz ergash gapli qo'shma gaplar.
6. Natija ergash gapli qo'shma gaplar.

2 - *topshiriq*. Shartlanganlik munosabatli ergashgan qo'shma gaplarni tahlil qiling.

1. Sohil bo'yidagi tepalikka yugurib chiqdim, chunki atrofni yaxshiroq ko'rmoqchi edim (J.C.). 2. Sening xatlaringga javob yozay deb, kechgacha o'tirdim. 3. Agar bir kishiga aql bilan shirinso'zlik yor bo'lsa, bunday odam har narsa haqida to'g'ri fikr yuritishni ixtiyor qiladi (A.N.). 4. O'yinga shunday berilib ketamizki, ketgim kelmay qoladi (Ch.A.). 5. Bugun norasmiy o'tirish bo'lsa ham, baribir, gapirmaganiga qo'ymadik (C.A.). 6. Davraga o'zi bosh bo'lsa, latifalar aytib hammani kuldiradi (C.A.). 7. Barabanchilar barabanga shu darajada urdiki, o'rmon larzaga keldi (Ch.A.). 8. U o'z xayollariga shunchalik berilib ketgan ediki, hatto qayerda yotganini ham unutdi (Ch.A.). 9. Bolaga shunday vahimali tuyuldiki, tomog'idan ovqat o'tmay qoldi (Ch.A.). 10. Ertalabki g'avoda aylanib yurgan edim, rais qo'lida gazeta bilan mashinadan tushdi (S.A.). 11. Xonadon egalarini mushkulingiz oson bo'lsin, deb duo qilib o'tib ketadi (S.A.). 12. Qumrining ko'ngli bir nimani sezdi, ko'cha boshiga yetmay mashinadan tushib qoldi (S.A.). 13. Ko'cha oshi kambag'allar ovqati deb, uni ta'qiqlab qo'ygan edilar. (S.A.). 14. Kiyimlariga tumor-u ko'zmunchoqlar taqib qo'yardi, toki uni yomon ko'zdan asrasin (S.A.). 15. Adresni unutib qo'yganmi, ishqilib shu o'rischagina xat ham kelmay qo'ydi (S.A.). 16. Akam birovga tekinga bitta tugma qadab qo'ydimi, o'sha kuni joni chiqib ketadi (S.A.). Baxti qaro qizini deb shu ishga qo'l urdi (Ch.A.).

3 - *topshiriq*. Shartlanganlik munosabatli ergashgan qo'shma gaplarga badiiy asarlardan 10ta misol to'plab, tahlil qiling.

4 - *topshiriq*. Shartlanganlik munosabatli ergashgan qo'shma gaplar yuzasidan test topshiriqlari.

1. Quyidagi bog'lovchilarning qaysi biri ergashtiruvchi bog'lovchili qo'shma gaplarda tobe gap tarkibida keladi?

A. agar B. shuning uchun C. natijada D. – ki, -kim

2. Quyidagi bog'lovchilarning qaysi biri ergashtiruvchi bog'lovchili qo'shma gaplarda hokim gap tarkibida keladi?

A. chunki B. agar C. go'yo D. oqibatda

3. Ergashtiruvchi bog'lovchili qo'shma gaplarda tobe gap boshida keluvchi bog'lovchilarni toping.
- A. chunki, zotan
 - B. shuning uchun, shu tufayli
 - C. natijada, oqibatda
 - D. deb, -ki, (-kim)
4. Ergashtiruvchi bog'lovchili qo'shma gaplarda hokim gap boshida keluvchi bog'lovchilarni toping.
- A. zero
 - B. garchi
 - C. agar
 - D. oqibatda
5. Ergashtiruvchi bog'lovchili qo'shma gaplarda hokim gap oxirida keladigan bog'lovchini aniqlang.
- A. zero
 - B. deb
 - C. -ki, -kim
 - D. natijada
6. Qo'shma gap tarkibidagi tobe gap oxirida keladigan bog'lovchini toping.
- A. go'yo
 - B. zero
 - C. deb
 - D. -ki, -kim
7. Qaysi qatorda sabab ma'nosi ifodalangan gap berilgan?
- A. Bolalar chiniqsin deb, turli musobaqalar o'tkazildi
 - B. O'rtoqlarim kelishdi deb, ko'chaga chiqdim
 - C. Avlodlarga qolsin deb, mustahkam va ko'rkam inshootlar bunyod etilmoqda.
 - D. Ukam o'qiydi deb, kitobni kutubxonadan oldim.
8. deb bog'lovchisi qaysi hollarda sabab sa'nosini bildiradi?
- A. buyruq va shart maylidagi fe'ldan keyin kelsa
 - B. kelasi zamon fe'lidan keyin kelsa
 - C. buyruq va shart mayli, kelasi zamon fe'lidan keyin kelsa
 - D. o'tgan zamon fe'llaridan keyin kelsa
9. Yomg'ir sharros quysa-da, bolalar o'yinni davom ettirar edilar. Ergash gapning turini aniqlang.
- A. Payt ergash gap
 - B. Sabab ergash gap
 - C. To'siqsiz ergash gap
 - D. Natija ergash gap

6 - amaliy mashg'ulot

Murakkab qo'shma gaplar

<i>Mashg'ulot vaqti-2 soat</i>	Talabalar soni: 25 –30 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	Amaliy mashg'ulot
<i>Mashg'ulot rejasi</i>	1. Murakkab gaplarning tasnifiga doir. 2. Murakkab qo'shma gap qismlarining birikish usullari. 3. Murakkab qo'shma gaplarning turlari.
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplar haqida nazariy bilimlarni mustahkamlash va amaliyotga tatbiq qilish bo'yicha keng qamrovli bilim va ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat.	
<i>Pedagogik vazifalar:</i>	<i>O'quv faoliyati natijalari (talaba):</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Murakkab qo'shma gaplar haqida nazariy bilim berish; • Murakkab qo'shma gaplarning mazmun mohiyatini ochib berish; • Murakkab qo'shma gaplar tabiatini yoritish; 	<ul style="list-style-type: none"> • Murakkab qo'shma gaplar to'g'risidagi bilimlarini mustahkamlaydi; • Murakkab qo'shma gaplar mazmun mohiyatini ochib berish imkoniga ega bo'ladi; • Murakkab qo'shma gaplarning semantik-sintaktik xususiyatlarini talqin eta olish ko'nikmasi shakllanadi; • Murakkab qo'shma gaplar va uning turlari sohasidagi nazariy qarashlar haqida bilimga ega bo'ladi.
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Ko'rgazmali, muloqotli, jamoada ishlash.
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	Ommaviy, jamoaviy, juftlikda ishlash.
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proektor, doska.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat: savol-javob, mashqlar tahlili

1- topshiriq. Savollarga javob bering.

2. Murakkab qo'shma gaplarga xarakteristika bering.
3. Ergashish yo'li bilan tuzilgan murakkab qo'shma gaplar va ularning turlari.
4. Birgalikda ergashishli murakkab qo'shma gaplar.
5. Ketma-ket ergashishli murakkab qo'shma gaplar.
6. Bog'lanish yo'li bilan tuzilgan murakkab qo'shma gaplar.
7. Aralash tipdagi murakkab qo'shma gaplar.

✎ **2-topshiriq.** Murakkab qo'shma gaplarning turlarini aniqlang, sxemasini chizing.

1. Rubobdan chiqayotgan ohanglar qanchalik go'zal bo'lmasin, Jannatxon ashula boshlagach, ular ham ikkinchi o'ringa tushib qoldi. (P.Q.) 2. Otaqo'zi kirganda, hali davom etayotgan kulgi, g'ala-g'ovur birdan tinib, xona suv quyganday jim-jit bo'lib qoldi. (O.Yo.) 3. Tog' yo'llari emasmi, mashina har silkinganda, u qalqib-qalqib ketadi. 4. Nazokat uning ovozi eshitmadi, chunki xayoli Po'latjonda, ko'zi uzoqlarda yongan chiroqlarda edi. (C.A.) 5. Qizimning yana bir yaxshi tomoni shundaki, qo'li ochiq, dili pok. 6. Yurak baquvvat bo'lsa, ish ham unumli bo'ladi, kishi charchamaydi. 7. Agar siringni asrasang, u sening asiringdir, agar u oshkora bo'lsa, sen siringning asiri bo'lib qolasan. (Ibn Sino). 8. Quyosh botgan, biroq atrofdagi bog'lar, sarvqomat teraklar, uzoqda oqarib turgan tog' cho'qqilari hamon mayin nur pardasi bilan o'ralgan, go'yo quyosh butun borliqni nafis bo'yoqlar bilan bo'yagan-u, bu bo'yoq hali qurimagan edi. (O.Yo.) 9. Qush uchganda, kuymas qanoti, Odam o'tsa, qurimas zoti. (H.O.) 10. Shunday odamlar borki, o'zi chiroyli-yu, lekin qalbi sovuq. 11. Aql shunday xazinaki, qancha ko'p ishlatsangiz, shuncha to'lishib boraveradi. 12. Donolik bilan nodonlik shu qadar yaqinki, odam donolikni qancha ko'p da'vo qilsa, shuncha nodon bo'ladi. (O'.H.) 13. Qaysi yurtda qonunlar hokimlar ustidan hukmron bo'lsa, hokimlar esa qonunga qul bo'lsa, o'sha yerga xudoning ne'matlari yog'ilib turadi. (O'.H.) 14. Yuzi shu qadar tiniq, qosh-ko'zi, lablari shu qadar mutanosib, shu qadar jozibali ediki, rahmatli Chingiz Axmarov tirilib qolsa, o'zbek madonnasini shu ayolga qarab chizgan bo'lardi. (O'.H.) 15. Boshimga tashvish tushsa, bir narsadan qattiq siqilsam, onam tushimga kiradi.

✎ **3- topshiriq.** Badiiy asardan murakkab qo'shma gaplarning turlariga misollar topib yozing, sxemasini chizing va tahlil qiling.

☞ **4 – topshiriq.** Murakkab qo'shma gap bo'yicha test savollari.

1. Aralash murakkab qo'shma gap berilgan qatorni aniqlang.
- A) Kampirning katalakday hovlisi misoli tandir: quyosh lovullab qizdiradi-yu, atrof uylar bilan o'ralgani uchun qilt etgan shabada yurmaydi.
 - B) Feruza uning javdirashlariga ko'pda e'tibor bermaydi, biroq kampir shu qadar sezgirki, suhbatdoshi ne ko'ydaligini darrov bilib oladi.
 - C) Mayli, bizga saboq bo'lmasin, lekin dunyo biz bilan tugamaydi, ortimizda farzandlarimiz bor.
 - D) barcha javoblar to'g'ri

2. Ergashish va bog`lanish yo`li bilan tuzilgan aralash murakkab qo`shma gap qaysi qatorda berilgan?

- A) Kampirning katalakday hovlisi misoli tandir: quyosh lovullab qizdiradi-yu, atrof uylar bilan o`ralgani uchun qilt etgan shabada yurmaydi.
- B) Feruza uning javdirashlariga ko`pda e`tibor bermaydi, biroq kampir shu qadar sezgirki, suhbatdoshi ne ko`y daligini darrov bilib oladi.
- C) Mayli, bizga saboq bo`lmasin, lekin dunyo biz bilan tugamaydi, ortimizda farzandlarimiz bor.
- D) barcha javoblar to`g`ri

3. Teng bog`lanish va bog`lovchisiz yo`l bilan tuzilgan aralash murakkab qo`shma gap berilgan qatorni aniqlang.

- A) Kampirning katalakday hovlisi misoli tandir: quyosh lovullab qizdiradi-yu, atrof uylar bilan o`ralgani uchun qilt etgan shabada yurmaydi.
- B) Firuza uning javdirashlariga ko`pda e`tibor bermaydi, biroq kampir shu qadar sezgirki, suhbatdoshi ne ko`y daligini darrov bilib oladi.
- C) Shuni unutmangki, siz kelajagimizsiz va butun umidimiz sizlardan.
- D) barcha javoblar to`g`ri

4. Bir necha ergash gapli qo`shma gapni toping.

- A. Maktab yoshlik gulshani, bolalar esa uning bebaho nihollari, o`qituvchilar bu bog`ning oqil mirishkor bog`bonlaridir.
- B. Miltiq o`qi insonning turli joyiga tegishi mumkin, lekin tildan otilgan o`qning nishoni bitta: u faqat inson qalbiga tegadi.
- C. Mansabi va shuhratini ko`zlab, o`z xalqining manfaatini o`zgalarga sotadigan xoindan shu elning iti afzal, chunki u o`z elatiga vafo qiladi va uni yovuzlardan asraydi.
- D. Kim o`ylasa ona yerini, vatanim deb kim mehnat qilsa, shu baxtiyor xalq taqdirini o`zi uchun taqdir deb bilsa, unda inson fazilati bor.

5. Bir necha ergash gapli qo`shma gapni aniqlang.

- A. Hali oftob chiqmagan, ammo osmon bo`zarib qolgan, yulduzlar mudroq ko`zlarni yumgan edi.
- B. Teraklarning yaproqlari asta shivirlar, ariqlarda suvlar shildirar, soya-salqin bog`da qushlar chug`urlashar edi.
- C. Men oldinda o`tirsam, boshqalar doskani ko`rishmaydi, Shodivoy orqaga o`tsa, u hech nimani ko`rolmay qoladi.
- D. Quyosh tabiatga jon kiritganidek, yer insonga rizq-u ro`z berganidek, ona ham o`z farzandiga qalb qo`rini, mehrini baxshida qiladi.

6. Aralash qo'shma gapni aniqlang.
- A. Yurak talpinib, quvonchlar chulg'ab, har daqiqani sanayman.
 - B. Yurak baquvvat bo'lsa, ish unumli bo'ladi va kishi charchamaydi.
 - C. Eshaklardan suv sachraganda, bola xursand bo'lib qaqirlaganda, ona behad shodlanardi.
 - D. Yo'lichining farishtaday singlisi bor, bir mahsido'z cholning qo'lida, qiz ham kosiblikda farang, tikkan mahsullari misoli bir gul.
 - E. Ishdan charchab kelganingda, tashnaliging bosilsin deya, qimiz berdim kosa to'ldirib.

7. Bir necha ergash gapli qo'shma gapni aniqlang.
- A. Tashqari yoruq bo'lsa-da, eshik yopilgani uchun, uy qoroni edi.
 - B. Men oldinda o'tirsam, boshqalar doskani ko'rishmaydi, Shodivoy orqaga o'tsa, u hech nimani ko'rolmay qoladi.
 - C. Teraklarning yaproqlari asta shivirlar, ariqlarda suvlar shildirar, soya-salqin bolarda qushlar chug'urlashar edi.
 - D. Hali oftob chiqmagan, ammo osmon bo'zarib qolgan, yulduzlar mudroq ko'zlarni yumgan edi.

8. Allakim shunaqangi o'yinga tushib ketdiki, yer larzaga keldi, changi osmonga ko'tarildi. Ushbu gapda ergash gaplarning qaysi turi mavjud?
- A. Daraja-miqdor va natija ergash gaplar.
 - B. Natija va natija ergash gaplar.
 - C. O'xshatish va natija ergash gaplar.
 - D. Aniqlovchi va natija ergash gaplar.

9. Bir necha ergash gapli qo'shma gapni aniqlang.
- A. Uning dilrabo ovozida goh vasl quvonchi yangrar, goh hijron iztiroblari ingrar, goh shodon hazil ohanglari mavjlanardi.
 - B. Paxta ishi to'la mashinalashtirilmasa, na paxtakorning ishi yengillashadi, na paxtakorlik keng ko'lamda rivojlanadi.
 - C. Allaqayerda radiokarnay shang'illaydi, sigirlar ma'raydi, qishloq ahli oqshom taraddudida yelib-yuguradi.
 - D. Agar musofirlik gardanida bo'lmaganida, bu joylar va kishilar sinashta bo'lganida, u albatta, biron qiliq qilardi.

10. Bir necha ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.
- A. Toleim shuki, Vatanda bir guliston tanladim, Baxtni topgan el bilan jondash bo'lib otdim odim.
 - B. Shunday odamlar borki, ular qisqa umr ko'radilar, lekin qisqa umrlari asrga tatigulikdir.

C. Shu rost ersa, o'tga tushsin jon, Yomg'irdayin boshga tushsin ham.
D. A va C.

11. Kelib yuzingni bir ko'rsatmasang ham, sening xating kelsa, ko'nglim tog'day ko'tariladi. Ushbu gap haqida bildirilgan qaysi hukm to'g'ri?

- A. to'siqsiz ergash gap+shart ergash gap+bosh gap
- B. to'siqsiz ergash gap+bosh gap+natija ergash gap
- C. ravish ergash gap+to'siqsiz ergash gap+shart ergash gap+bosh gap
- D. aralash turdagi gap

12. Bir necha ergash gapli qo'shma gap qaysi javobda berilgan?

- A. Agar u kamolot osmonidagi porloq quyosh bo'lsa, biz zarra kabi sargashta-yu sargardonmiz va ahvolimiz afsus chekarli holatda.
- B. Agar biror kishi biron bir dardga muhtalo bo'lgan bo'lsa, dard cheksa, u duo qiladi.
- C. O'shanda yonimizdagi ariqchada suv mayin jildirar, chigirtkalar chirillab qo'yar va bizni bag'riga yashirib olgan chinor ba'zida shabadada chayqalib salobat bilan shovullab qo'yardi.
- D. U sham haqida so'z yuritar, lekin boshqalar bundan xabardor bo'lmas, uning so'zlari boshqa parvonalar qalbiga yetib bormas edi.

13. Aralash turdagi qo'shma gapni aniqlang.

- A. Dalaga traktor chiqqanda, jamoa xo'jaligi hududida bir parcha ham to'qay qolmagan, ufqdan-ufqqa tutashgan bepoyon sahroning o'rtasida ikki qavatli oq imorat ko'rinar edi.
- B. Rostdan ham qor tingan, ammo sovuq shamol guvillar, oqshom tushib qolgan, kunbotar tomon bilinar-bilinmas qizargan edi.
- C. Avji qish vaqti bo'lsa ham, yerda sira qor yo'q, havo xuddi bahordagiday yumshoq edi.
- D. Kuz kirib havo ancha salqinlashganiga qaramay, Teshaboy tashqarida yaktakchan yurgan edi.

14. O'zbek yoshlarining peshonasi shuning uchun ham yorug', iqboli balandki, ularning O'zbekistondek jannatmonand yurti bor. Murakkab qo'shma gapning turini aniqlang.

- A. bir necha ergash gapli qo'shma gap
- B. aralash murakkab qo'shma gap
- C. bir necha bosh gapli murakkab qo'shma gap
- D. qismlari uyushgan murakkab qo'shma gap

15. Avliyolar bosgan tuproq aziz derlar,
Qat-qatidan chiqaverar ekan sirlar,
Har tuproqdan har kun o'tmas axir pirlar,
Ko'kragimni g'ayrat tiklar, Temur bobo. Ushbu she'riy parcha murakkab qo'shma gaplarning qaysi turiga mansub?

- A. bir necha bosh gapli qo'shma gap
- B. bir necha ergash gapli qo'shma gap
- C. qismlari uyushgan murakkab qo'shma gap
- D. aralash murakkab qo'shma gap

16. Odam yurakdan yayrab kulsa, sog'ligi yaxshilanadi, ruhi tetiklashadi, ishtahasi ochiladi, umri uzayadi. Ushbu murakkab gap turini aniqlang.

- A. bir necha bosh gapli murakkab qo'shma gap
- B. bir necha ergash gapli murakkab qo'shma gap
- C. qismlari uyushgan murakkab qo'shma gap
- D. aralash murakkab qo'shma gap.

6 - amaliy mashg'ulot

O'zga gapli qurilmalar

<i>Mashg'ulot vaqti-2 soat</i>	Talabalar soni: 25 –30 gacha
<i>Mashg'ulot shakli</i>	Amaliy mashg'ulot
<i>Mashg'ulot rejasi</i>	1. O'zga gapli qurilmalarning tasnifiga doir. 2. O'zga gapli qo'shma gaplarning mazmuniy xususiyatlari haqida. 3. O'zga gapli qo'shma gaplarning turlari.
<p><i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> O'zga gapli qo'shma gaplar haqida nazariy bilimlarni mustahkamlash va amaliyotga tatbiq qilish bo'yicha keng qamrovli bilim va ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat.</p>	
<p><i>Pedagogik vazifalar:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • O'zga gapli qo'shma gaplar haqida nazariy bilim berish; • O'zga gapli qo'shma gaplarning mazmun mohiyatini ochib berish; • O'zga gapli qo'shma gaplar tabiatini yoritish; 	<p><i>O'quv faoliyati natijalari (talaba):</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • O'zga gapli qo'shma gaplar to'g'risidagi bilimlarini mustahkamlaydi; • O'zga gapli qo'shma gaplar mazmun mohiyatini ochib berish imkoniga ega bo'ladi; • O'zga gapli qo'shma gaplarning semantik-sintaktik xususiyatlarini talqin eta olish ko'nikmasi shakllanadi; <p>O'zga gapli qo'shma gaplar va uning turlari sohasidagi nazariy qarashlar haqida bilimga ega bo'ladi.</p>
<i>Ta'lim berish usullari</i>	Ko'rgazmali, muloqotli, jamoada ishlash.
<i>Ta'lim berish shakllari</i>	Ommaviy, jamoaviy, juftlikda ishlash.
<i>Ta'lim berish vositalari</i>	O'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, proyektor, doska.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Hamkorlikda ishlash va taqdimotlarni amalga oshirish imkoniga ega bo'lgan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki nazorat: savol-javob, mashqlar tahlili

👉 **1-topshiriq.** Savollarga javob bering.

👉 **2-topshiriq** Matnda berilgan ko'chirma gaplarni o'zlashtirma gapga aylantiring, o'zlashtirish jarayonidagi sintaktik qurilishni xarakterlang.

1. - Bu qamchini ko'rsatsang hech kim sening yo'lingni to'smaydi, - debdi podsho cho'ponga (S.A.). 2. - E voh! - deb nola qilibdi podshoh, - demak mening xonadonimdan hech kim qolmabdi-da? (S.A.). 3. - Ey aziz do'stim, sendan qamchi ta'ma qilayotganim yo'q, - debdi ko'zi ochiq kishi, ammo hamrohlikning shartlaridan biri - yo'ldoshi xatarda bo'lsa, uni xabardor qilishdir. (S.A.). 4. Eng yaxshi tadbir shuki, dedi sichqon, - men bir uzun ip topaman. (S.A.). 5. Ajabo! Bir odamni saqlab qolmoq uchun

meni o'ldirasanni? – debdi ilon (S.A.). 6. “Kim mas’uddir – undan ajralmoqlikni, kim baxtlidir – qayg’urmoqlikni o’rgansin”, - debdi donishmand shogirdiga (S.A.). 7. “Siz bilan biz bir oilaning farzandimiz”, - dedi rais. 8. “Bolalarim, yoshlikni g’animat biling, faqat o’yin-kulgi, kayf-safo bilan yoshlik davringizni zoye etmang”, - deydi Xurramiy.

🔍 **3-topshiriq.** Matnni o’qing. Ko’chirma gap va muallif gapining bosh bo’laklarini o’zlashtirma gapga aylantirilgandagi sintaktik holatini izohlang.

Roviylar derlarkim, bir podshoh “hayotni o’rganib kel”, deb o’g’lini dunyo safariga yuboribdi. Oradan oylar o’tib, shahzoda saroyga qaytib, bir qo’lida tuproq, yana birida tosh bilan otasiga ro’para bo’libdi.

- Dunyo kezib topganing shu bo’ldimi? – deb ranjibdi podshoh. – Xo’sh, bularingdan qanday ma’no uqmog’im kerak?

- Podshoh qanchalar ulug’, qanchalar qudratli bo’lmasin, u tuproqdan yaralgan va oqibat yana tuproqqa aylangusi. Shunday ekan, to asliga qaytguniga qadar Allohga maqbul ishlarni qilishi, ya’ni raiyatga mehruhahabbatda bo’lmog’i shart ekan. Toshning ma’nosi esa: xazinadan yaxshilik yo’lida foydalanilmas ekan, undagi oltin-u javohirning qadri bilan bu toshning qiymati bir xildir, - debdi shahzoda otasiga va bir rivoyat aytibdi:

Ziqna boy dalaga chiqib, xurjun to’la oltinini ko’mib qo’yibdi-da, xazina ko’milgan yerni har kuni ziyorat qilaveribdi. Qo’shnisi bir joyga uzoq tikilib turuvchi boyning bu qilig’idan ajablanib, o’sha yerni kavlabdi-da, oltinlarni olib, o’rniga tosh solib qo’yibdi. Ziqna boy bir kuni oltinlarining yuzini silab, rohatlanish maqsadida yerni kavlasaki, xazina yo’q! Alamdan dod solib turganida qo’shnisi yaqinlashib, ne hol yuz berganini so’rabdi.

- Oltinlarimni sarf qilmay shu erga ko’mib qo’ygan edim, kimdir o’g’irlab, o’rniga tosh tashlab ketibdi, - deb javob beribdi boy.

- Bekorga yig’layapsan, - debdi qo’shnisi. – Sen kuyinmagin-da, toshni joyiga ko’mib, har kuni ziyoratingni qilaver. Sarf qilmaganingdan keyin bu chuqurchaga tosh ko’milganmi yo oltinmi, sen uchun nima farqi bor?

O’g’lidan bu rivoyatni eshitgan podshoh achchiqlanibdi-da:

-Demak, seningcha, boylik to’plab, saqlash shart emas ekan-da? – debdi.

- Boylikka ega bo’lmaslik yomon, boylikka ega bo’la turib, undan oqillik bilan foydalana olmaslik undan-da yomonroq, - deb javob bergan ekan dono shahzoda.

🔍 **4 – topshiriq.** O’zga gapli qurilmalar bo’yicha test savollari.

**QO'SHMA GAP SINTAKSISI BO'YICHA LABORATORIYA
MASHG'ULOTLARI**

Mavzu: Bog'langan qo'shma gaplar

1-variant

1-topshiriq. Biriktiruv, ayiruv munosabatli bog'langan qo'shma gaplarning semantik guruhlariga badiiy asardan 10ta misol keltiring va tahlil qiling.

2-topshiriq. Test qoliplarini to'ldiring:

1. Turg'un pozitsiyali bog'langan qo'shma gap berilgan qatorni toping.
 - A.
 - B.
 - C.
 - D.
2. Bir xil paytda yuz bergan voqealar ifodalangan biriktiruv munosabatli qo'shma gap berilgan qatorni toping.
 - A.
 - B.
 - C.
 - D.
3. Qaysi qatordagi ayiruv munosabatli bog'langan qo'shma gapda voqealardan bittasi yuz berishi ifodalangan?
 - A.
 - B.
 - C.
 - D.
4. Qismlari "Tasdiq+tasdiq" shaklida bo'lgan zidlov munosabatli qo'shma gap berilgan qatorni toping.
 - A.
 - B.
 - C.
 - D.
5. Sabab-natija munosabatli biriktiruv munosabatli qo'shma gap berilgan qatorni toping.
 - A.
 - B.
 - C.
 - D.

2-variant

✎ **1-topshiriq.** Ayiruv va zidlov munosabatli bog‘langan qo‘shma gaplarning semantik guruhlariga badiiy asardan 10ta misol keltiring va tahlil qiling.

👉 **2-topshiriq.** Test qoliqlarini to‘ldiring:

1. Erkin pozitsiyali biriktiruv munosabatli bog‘langan qo‘shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Turg‘un pozitsiyali biriktiruv munosabatli bog‘langan qo‘shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Umumlashtiruvchi bo‘laklar qo‘llangan ayiruv munosabatli bog‘langan qo‘shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. Qaysi qatordagi ayiruv munosabatli bog‘langan qo‘shma gapda voqealardan faqat bittasi yuz berishi ifodalangan.

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Turg‘un pozitsiyali ayiruv munosabatli bog‘langan qo‘shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3-variant

✎ **1-topshiriq.** Zidlov munosabatli va *bo'lsa, esa* grammatik vositali bog'langan qo'shma gaplarning semantik guruhlariga badiiy asardan 10ta misol keltiring va tahlil qiling.

☞ **2-topshiriq.** Test qoliplarini to'ldiring:

1. Uning gavdasi juda katta, tovushi bo'lsa juda baland edi. Berilgan qo'shma gapda qanday mazmun munosabati ifodalangan?

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Ayiruv bog'lovchisi uyushiq to'ldiruvchini bog'lashga xizmat qilgan gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Umumlashtiruvchi bo'laklar qo'llangan ayiruv munosabatli bog'langan qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. *bo'lsa, esa* grammatik vositali bog'langan qo'shma gaplarda zidlash munosabatini yuzaga keltiruvchi vositalar to'g'ri berilgan qatorni toping

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Qaysi qatordagi ayiruv munosabatli bog'langan qo'shma gaplarda galma-galdan keluvchi voqealar ifodalangan?

- A.
- B.
- C.
- D.

Laboratoriya mashg'uloti
Mavzu: Havola bo'lakli qo'shma gaplar.
1-variant

☞ **1-topshiriq.** Tavsiya qilingan adabiyotlardan havola bo'lakli qo'shma gaplar haqidagi ma'lumotlarni konspekt qiling va savollarga javob bering

1. Ikki havola bo'lakli qo'shma gaplarning xususiyatlari haqida ma'lumot bering.

2. Ega ergash gapli qo'shma gaplar.

3. Ergashgan qo'shma gaplarning birikish usullari.

✎ **2-topshiriq.** Havola bo'lakli qo'shma gaplar bo'yicha badiiy asadan 20ta misolni kartochkalashtiring va tahlil qiling.

☞ **3-topshiriq.** To'plagan misollaringiz asosida test qoliplarini to'ldiring:

1. Havola bo'lak noreal qo'llangan bir havola bo'lakli ega ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

A.

B.

C.

D.

2. Havola bo'lak asimmetrik qo'llangan to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

A.

B.

C.

D.

3. Ikki havola bo'lakli aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

A.

B.

C.

D.

4. Kesim ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

A.

B.

C.

D.

5. Ikki havola bo'lakli ega ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

A.

B.

C.

D.

2-variant

👉 **1-topshiriq.** Tavsiya qilingan adabiyotlardan ergashgan qo'shma gaplar haqidagi ma'lumotlarni konspekt qiling va savollarga javob bering

1. Bir havola bo'lakli qo'shma gaplar.
2. Kesim ergash gapli qo'shma gaplar.
3. Aniqlovchi ergash gapli qo'shma gaplar.

✍️ **2-topshiriq.** Havola bo'lakli qo'shma gaplar bo'yicha badiiy asadan 20ta misolni kartochkalashtiring va tahlil qiling.

👉 **3-topshiriq.** To'plagan misollaringiz asosida test qoliplarini to'ldiring:

1. Havola bo'lak noreal qo'llangan bir havola bo'lakli to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Havola bo'lak asimmetrik qo'llangan ega ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Ikki havola bo'lakli kesim ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. Havola bo'lakli hol ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Ikki havola bo'lakli ega ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3-variant

1-topshiriq. Tavsiya qilingan adabiyotlardan ergashgan qo'shma gaplar haqidagi ma'lumotlarni konspekt qiling va savollarga javob bering

1. Havola bo'laklarning real va noreal qo'llanish xususiyatlari.
2. To'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gaplar.
3. Bir havola bo'lakli qo'shma gaplar.

2-topshiriq. Havola bo'lakli qo'shma gaplar bo'yicha badiiy asadan 20ta misolni kartochkalashtiring va tahlil qiling.

3-topshiriq. To'plagan misollaringiz asosida test qoliqlarini to'ldiring:

1. Havola bo'lak real qo'llangan bir havola bo'lakli ega ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Havola bo'lak simmetrik qo'llangan to'ldiruvchi ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Havola bo'laklar asimmetrik qo'llangan aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. Hol ergash gapli qo'shma gaplarning qaysi turlarida havola bo'laklar qo'llanishi mumkin?

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Ikki havola bo'lakli aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

Laboratoriya mashg'uloti
Mavzu: Hol ergash gapli qo'shma gaplar
1-variant

☞ **1-topshiriq.** Tavsiya qilingan adabiyotlardan hol ergash gapli qo'shma gaplar haqidagi ma'lumotlarni konspekt qiling va savollarga javob bering

1. Havola bo'laklarning hol ergash gapli qo'shma gaplarda qo'llanishi.
2. O'rin ergash gapli qo'shma gaplar.
3. Ravish ergash gapli qo'shma gaplar.

📄 **2-topshiriq.** Hol ergash gapli qo'shma gaplar bo'yicha badiiy asardan 20ta misolni kartochkalashtiring va tahlil qiling.

☞ **3-topshiriq.** To'plagan misollaringiz asosida test qoliplarini to'ldiring:

1. Havola bo'lakli hol ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Havola bo'lak qo'llangan payt ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Hol ergash gaplarni biriktiruvchi vositalar to'g'ri berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. Ravish ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

5. O'lchov-daraja ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2-variant

☞ **1-topshiriq.** Tavsiya qilingan adabiyotlardan hol ergash gapli qo'shma gaplar haqidagi ma'lumotlarni konspekt qiling va savollarga javob bering

1. Hol ergash gapli qo'shma gaplarni biriktiruvchi vositalar.
2. O'lchov-daraja ergash gapli qo'shma gaplar.
3. Payt ergash gapli qo'shma gaplar.

☞ **2-topshiriq.** Hol ergash gapli qo'shma gaplar bo'yicha badiiy asardan 20 ta misolni kartochkalashtiring va tahlil qiling.

☞ **3-topshiriq.** To'plagan misollaringiz asosida test qoliplarini to'ldiring:

1. Havola bo'lakli hol ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Havola bo'laksiz payt ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Shart mayli shakli vositasida birikkan hol ergash gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. O'rin ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Payt ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

Laboratoriya mashg'uloti
Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplar
1-variant

1-topshiriq. Tavsiya qilingan adabiyotlardan shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplar haqidagi ma'lumotlarni konspekt qiling va savollarga javob bering

1. Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplarning xususiyatlari.
2. Sabab ergash gapli qo'shma gaplar.
3. Shart ergash gapli qo'shma gaplar.

2-topshiriq. Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplar bo'yicha badiiy asardan 20 ta misolni kartochkalashtiring va tahlil qiling.

3-topshiriq. To'plagan misollaringiz asosida test qoliplarini to'ldiring:

1. Shartlanganlik munosabatini hosil qiluvchi ergash gaplar to'g'ri berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Ergashtiruvchi bog'lovchi vositasida bog'langan sabab ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Maqsad ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. To'siqsiz ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Shart ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2-variant

👉 **1-topshiriq.** Tavsiya qilingan adabiyotlardan shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplar haqidagi ma'lumotlarni konspekt qiling va savollarga javob bering

1. Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplarni biriktiruvchi vositalar.
2. Maqsad ergash gapli qo'shma gaplar.
3. To'siqsiz ergash gapli qo'shma gaplar.

👉 **2-topshiriq.** Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplar bo'yicha badiiy asardan 20ta misolni kartochkalashtiring va tahlil qiling.

👉 **3-topshiriq.** To'plagan misollaringiz asosida test qoliplarini to'ldiring:

1. Shartlanganlik munosabatini hosil qiluvchi ergash gaplarni biriktiruvchi vositalar to'g'ri berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Ergashtiruvchi bog'lovchi vositasida bog'langan maqsad ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Sabab holli sodda gap va sabab ergash gapli qo'shma gap juftligi berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. Natija ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Maqsad ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3-variant

1-topshiriq. Tavsiya qilingan adabiyotlardan shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplar haqidagi ma'lumotlarni konspekt qiling va savollarga javob bering

1. Natija ergash gapli qo'shma gaplar.
2. Ergashtiruvchi bog'lovchili ergashgan qo'shma gaplar.
3. To'siqsiz ergash gapli qo'shma gaplar.

2-topshiriq. Shartlanganlik munosabatli qo'shma gaplar bo'yicha badiiy asardan 20ta misolni kartochkalashtiring va tahlil qiling.

3-topshiriq. To'plagan misollaringiz asosida test qoliqlarini to'ldiring:

1. Shartlanganlik munosabatini hosil qiluvchi ergash gaplarni biriktiruvchi vositalar to'g'ri berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Ergashtiruvchi bog'lovchi vositasida bog'langan maqsad ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Sabab holli sodda gap va sabab ergash gapli qo'shma gap juftligi berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. Natija ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Maqsad ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

Laboratoriya mashg'uloti
Mavzu: Murakkab qo'shma gaplar.

1-variant

1-topshiriq. Tavsiya qilingan adabiyotlardan murakkab qo'shma gaplar bo'yicha ma'lumotlarni konspekt qiling va savollarga javob bering.

1. Bir necha ergash gapli qo'shma gap.
2. Murakkab qo'shma gapning birikish usullari.
3. Qismlari uyushgan murakkab qo'shma gaplar.

2-topshiriq. Murakkab qo'shma gaplar bo'yicha badiiy asardan 20ta misolni kartochkalashtiring va tahlil qiling.

3-topshiriq. To'plagan misollaringiz asosida test qoliplarini to'ldiring:

1. Bir necha ergash gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Qismlari "bosh gap + kesim ergash gap + kesim ergash gap" shaklida tuzilgan murakkab qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Qismlari "shart ergash gap + bosh gap + zidlov munosabatli bog'langan qo'shma gap" qolipida tuzilgan murakkab qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. Aralash tipdagi murakkab qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Bir necha bosh gapga ega va to'ldiruvchi ergash gaplar birikkan murakkab qo'shma gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

✎ **4-topshiriq.** O'рта umumta'lim maktablari uchun 9-sinf "Ona tili" darsligidan 171, 177-mashqlarni tahlil qiling.

2-variant

✎ **1-topshiriq.** Tavsiya qilingan adabiyotlardan murakkab qo'shma gaplar bo'yicha ma'lumotlarni konspekt qiling va savollarga javob bering.

1. Bir necha bosh gapli qo'shma gaplar.
2. Murakkab qo'shma gaplarning xususiyatlari.
3. Qismlari uyushgan murakkab qo'shma gaplar.

✎ **2-topshiriq.** Murakkab qo'shma gaplar bo'yicha badiiy asardan 20ta misolni kartochkalashtiring va tahlil qiling.

✎ **3-topshiriq.** To'plagan misollaringiz asosida test qoliplarini to'ldiring:

1. Bir necha bosh gapli qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Qismlari "bosh gap + to'ldiruvchi ergash gap + to'ldiruvchi ergash gap" shaklida tuzilgan murakkab qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Qismlari bog'lovchili va bog'lovchisiz shakldagi murakkab qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. Qismlari uyushgan murakkab qo'shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

5. Qismlari “bosh gap + sabab ergash gap + sabab ergash gap” shaklida birikkan murakkab qo’shma gapni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

🗒️ **4-topshiriq.** O’rta umumta’lim maktablarining 9-sinf o’quvchilari uchun chiqarilgan “Ona tili” darsligidan 178, 183-mashqlarni tahlil qiling.

3-variant

👉 **1-topshiriq.** Tavsiya qilingan adabiyotlardan murakkab qo’shma gaplar bo’yicha ma’lumotlarni konspekt qiling va savollarga javob bering.

1. Aralash tipdagi murakkab qo’shma gaplar.

2. Bir necha ergash gapli qo’shma gaplarda bir xil va har xil ergash gaplarning qo’llanishi.

3. Bir necha bosh gapli qo’shma gapning xususiyatlari.

🗒️ **2-topshiriq.** Murakkab qo’shma gaplar bo’yicha badiiy asardan 20ta misolni kartochkalashtiring va tahlil qiling.

👉 **3-topshiriq.** To’plagan misollaringiz asosida test qoliplarini to’ldiring:

1. Bir necha bosh gapli qo’shma gapning “bosh gap + bosh gap + aniqlovchi ergash gap” shakli berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

2. Qismlari “shart ergash gap + to’siqsiz ergash gap + bosh gap” shaklida tuzilgan murakkab qo’shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

3. Qismlari “ega ergash gap + bosh gap + bosh gap” shakldagi murakkab qo’shma gap berilgan qatorni toping.

- A.
- B.
- C.
- D.

4. Aralash tipdagi murakkab qo’shma gap berilgan qatorni toping.

- A.

B.

C.

D.

5. Qismlari “ maqsad ergash gap + maqsad ergash gap + bosh gap ” shaklida birikkan murakkab qo’shma gapni toping.

A.

B.

C.

D.

~~4~~ **4-topshiriq.** O’rta umumta’lim maktablarining 9-sinf o’quvchilari uchun chiqarilgan “Ona tili” darsligidan 172-, 182-mashqlarni tahlil qiling.

Talabalarga tavsiya qilinadigan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdurahmonov G'. Qo'shma gap sintaksisi asoslari. -T. , 1958.
2. Ahmedov A. O'zbek tilida gapning kommunikativ turlari. -T. , 1979.
3. Akramov Sh., Boshmonov M., Mamadiyeva M. Hozirgi o'zbek adabiy tili (sintaksis) fanidan konspektiv kurs 1- qism. FarDU, 2004.
4. Asqarova M., Muhamedova D., Dosanov N. Sintaksis bo'yicha metodik ko'rsatmalari mustaqil ishlar. 4-qism. -T., 2005.
5. Berdialiev A. O'zbek tili ergash gapli qo'shma gaplarida sintaktik aloqa va sintaktik munosabatlar. -T. , 1993.
6. Hozirgi o'zbek adabiy tili. 2- kitob, Sintaksis, -T. , 1966.
7. Izlanish. (Ilmiy maqolalar to'plami), 1-7-qism. (Mavzuga doir tavsiyalar asosida), 2007-2010.
8. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. -T., 1992
9. Mahmudov N. O'zbek tilidagi sodda gaplarda semantik- sintaktik assimetriya. -T. , 1984.
10. Nurmonov A., Mahmudov N. va boshqalar. O'zbek tilining mazmuniy sintaksisi. -T., 1992.
11. Omonturdiyev J. Hozirgi o'zbek adabiy tilida gap bo'laklari tipologiyasi. -T.: O'qituvchi, 1988.
12. Rasulov I. Hozirgi o'zbek adabiy tilida bir sostavli gaplar. -T. , 1976.
13. Rahmatullaev Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili. -T.: Universitet, 2006
14. Sayfullaeva R. Hozirgi o'zbek adabiy tilida qo'shma gaplarning formal- funksional talqini. -T.:Fan, 1996.
15. Sayfullaeva R., Mengliev B., Boqieva G., Qurbonova M., Yunusova Z. Abuzalova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. -T., 2009.
16. To'ychiev B. Hozirgi o'zbek tili sintaktik sinonimiyasi, -T.: Fan, 1988.
17. "O'zbek tili va adabiyoti" jurnali. (Mavzuga doir tavsiyalar asosida)
18. O'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari.(Ilmiy maqolalar to'plami), 1-4-qism. (Mavzuga doir tavsiyalar asosida), 2007-2010.
19. O'zbek tili grammatikasi. 2- tom. Sintaksis, -T. , 1976
20. G'ulomov A., M. Asqarova. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Sintaksis, -T.: O'qituvchi, 1987.
21. <http://www.gov.uz/> Nizomiy nomidagi TDPU sayti.
22. <http://www.pedagog.uz/> Pedagogika muassasalari portali.
23. <http://www.ziynet.uz/>

MUNDARIJA

SODDA GAP SINTAKSISI BO‘YICHA AMALIY MASHG‘ULOTLAR.....	3
Sintaktik munosabatlar. Predikativ va nopredikativ munosabatlar.....	3
Tobe aloqa turlari. Moslashuv, boshqaruv, bitishuv.....	8
So‘z birikmasi	13
Otli va fe‘lli birikmalar.....	17
Gap va uning belgilari. Gaplarning tasnifi.....	24
Gap bo‘laklari. Bosh bo‘laklar.....	29
Ikkinchi darajali bo‘laklar.....	34
Bir sostavli gaplar. Uyushiq va ajratilgan bo‘lakli gaplar.....	41
SODDA GAP SINTAKSISI BO‘YICHA LABORATORIYA	
MASHG‘ULOTLARI.....	46
So‘z birikmasi va gap	46
Bosh bo‘laklar.....	49
Ikkinchi darajali bo‘laklar.....	52
To‘liq va to‘liqsiz gaplar.....	56
Gap bilan grammatik jihatdan bog‘lanmaydigan bo‘laklar.....	59
QO‘SHMA GAP SINTAKSISI BO‘YICHA AMALIY	
MASHG‘ULOTLAR.....	62
Bog‘langan qo‘shma gaplar.....	62
Havola bo‘lakli qo‘shma gaplar.....	67
Hol ergash gapli qo‘shma gaplar.....	75
Shartlanganlik munosabatli qo‘shma gaplar.....	84
Murakkab qo‘shma gaplar.....	87
O‘zga gapli qurilmalar.....	93
QO‘SHMA GAP SINTAKSISI BO‘YICHA LABORATORIYA	
MASHG‘ULOTLARI.....	95
Bog‘langan qo‘shma gaplar.....	95
Havola bo‘lakli qo‘shma gaplar.....	98
Hol ergash gapli qo‘shma gaplar.....	101
Shartlanganlik munosabatli qo‘shma gaplar.....	103
Murakkab qo‘shma gaplar.....	106
Adabiyotlar ro‘yxati.....	110

M. SAPARNIYAZOVA, N.AHMEDOVA

**“HOZIRGI O‘ZBEK ADABIY TILI”
(SINTAKSIS)DAN AMALIY VA
LABORATORIYA MASHG‘ULOTLARI**

Muharrir: Behbud Botirov
Texnik muharrir: Asqad Nazarov
Dizayner: Bahodir To‘xliyev

Bosishga ruxsat etildi: 15.12.2010
Qog‘oz bichimi: 60x84 $\frac{1}{16}$ Hajmi 7,0 b.t.
Adadi 500 nusxa. Buyurtma № 25

Alisher Navoiy nomidagi
O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti

“BAYOZ” MCHJ matbaa korxonasi chop etildi.
100100, Toshkent. Yusuf Xos Hojib ko‘chasi, 103-uy.

6/0001 =

6



ISBN 978-9943-06-320-4



9 789943 063204